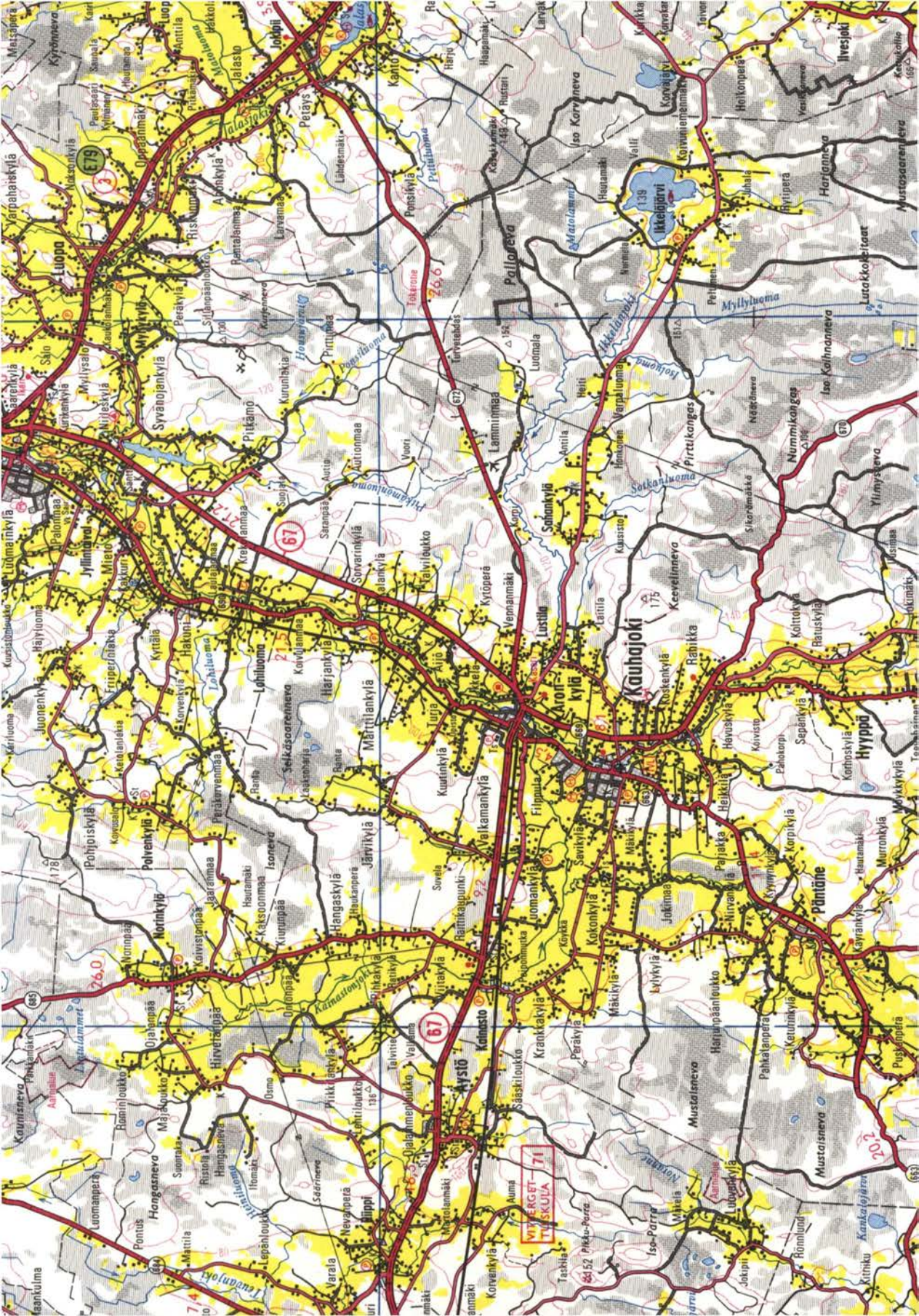
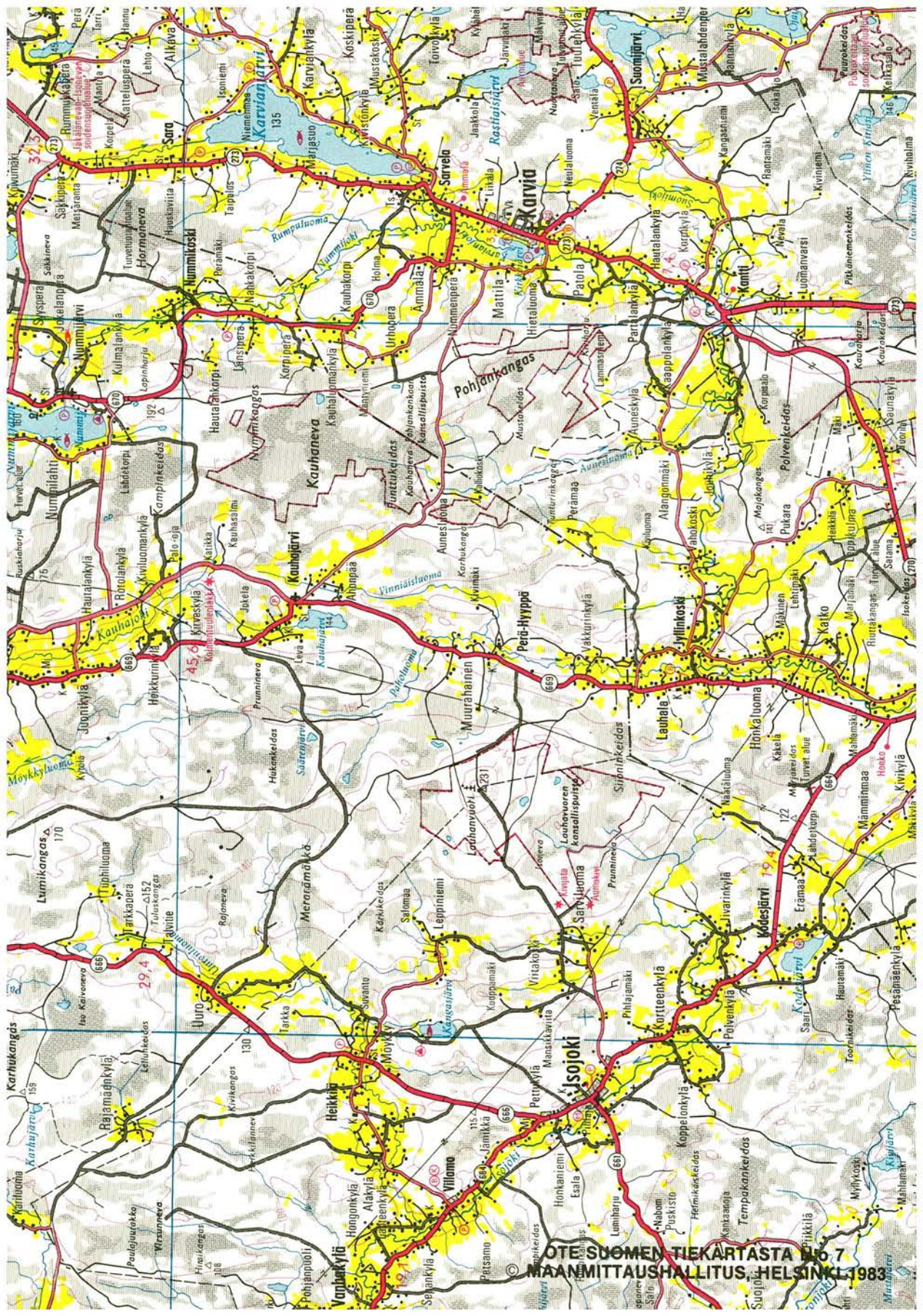

KAUHAJOEN LUONNONKIRJA

Kansi:
Kauhajoen Kirkonkylää Sotkasta
nähtynä.
Vaasan läänin Seutukaavaliiton ku-
vakokoelma,
valokuvannut Göran Strömfors.

OTE SUOMEN TIEKARTASTA No 7
MAANMITTAUSHALLITUS, HELSINKI 1983

KAUHAJOEN LUONNONKIRJA

KAUHAJOEN LUONNONKIRJA

Luonto pitää huolen siitä, että sinulla on asuinseudustasi aina jotain oppimista.

LIONS-CLUB KAUHAJOKI ry

TOIMITUSKUNTA

Jussi Kleemola
Toivo Malmivaara
Pentti V. Rantala † 11.11.1982
Heikki Taimi

ISBN 951-99458-8-1

K. J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapainossa
Jyväskylässä 1983

Esipuhe

Ajatus Kauhajoen luontoa kuvaavasta kirjasta syntyi Kauhajoen Lions-Klubin keskuudessa jo vuonna 1980. Toimintavuoden teemana oli silloin: ”Kotiseutu Isänmaan Sydän”. Tähän aiheeseen liittyen on ollut tarkoitus aikaansaada kirja kunnianosoitukseksi kotiseudun luonnolle ja siinä toimivalle ihmiselle. Toisena ajatuksena on ollut tehdä opas kotiseudun tuntemiseksi ja sen luonnon havainnollistamiseksi.

Hanke on voinut toteutua ainoastaan uhrautuvien ja innostuneiden kirjoittajien ja kuvaajien ansiosta. Ilman heidän suurta kiinnostustaan, erinomaista asiantuntemustaan ja merkittävää palvelualltiuttaan ei mitään olisi saatu aikaan. Kiitämme lämpimästi kaikkia käsikirjoituksen laatijoita ja valokuvaajia heidän vapaaehtoisesta korvauksettomasta työstään.

Aihetoivomuksia lukuunottamatta on teoksen kirjoittajilla ollut oma vapautensa, josta he kukin omalta osaltaan vastaavat ja joka on omiaan antamaan kirjalle värikkyyttä ja vaihtelua. Teoksen kuvitukseen on pyritty kiinnittämään huomiota. Jotkut lukijoista jäävät ehkä kaipaamaan enemmän oman kylänsä kuvauksia, mutta jokaisen teoksen laajuudella on rajansa.

Vielä toteamme, että Lions-Club Kauhajoki ry:n taloudellinen tuki on tehnyt mahdolliseksi kirjan painatustyön. Kirjan ilmestyessä klubi tulee toimineeksi kaksikymmentä vuotta. Luonnon kunnioitukseen hyvin liittyvänä sopii tässä yhteydessä mainita Lions-toiminnan tunnuslause: Luovuta Isänmaasi Onnellisempänä Nousevalle Sukupolvelle.

Teoksen kirjoittajat, kuvaajat ja toimituskunta toivovat, että Kauhajoen luonnonkirja tekee kotiseutumme tunnetummaksi herättäen lukijoissa entistäkin suurempaa rakkautta sen omaleimaisuuteen.

Kauhajoella huhtikuulla 1983

Toimituskunta

Sisällys

Jouko Niemelä — Erkki Raikamo:

KALLIO- JA MAAPERÄSSÄ OMALEIMAISIA PIIRTEITÄ 9

Urpo Häyrinen:

KAUHANEVA — ETELÄ-POHJANMAAN KOMEIN KERMIKEIDAS 24

Risto Salomaa:

ERIKOINEN LAUHANVUORI 30

Jukka Lilja:

KESÄYÖN LINTU 42

Keijo T. Seppälä:

KAUHAJOEN LINNUSTO 45

Juha Suominen — Alfred Varkki:

LUONNONTILAISEN LAUHAN KASVISTOSTA 56

Alfred Varkki:

KAUHAJOEN KASVIMAAILMAA 64

Pentti V. Rantala:

KAUHAJOKI MAANVILJELYSPITÄJÄNÄ 79

Voitto Viitala:

IHMINEN METSÄLUONNON MUOVAAJANA 83

Liisa Ruismäki:

ASUTUKSEN HISTORIAA 89

Keijo Jaakola:

HYYPÄN PAIKANNIMISTÖ LUONNON KUVAAJANA 96

Risto Kuutti:
LUONNONKOHTEITTEN VIRKISTYSKÄYTTÖ 100

Toivo Malmivaara:
LUONNON LUMOISSA 111

Lauri Hautamäki:
IHMINEN TÄMÄN PÄIVÄN MAISEMASSA 114

Liite:
KAUHAJOEN RAUHOITETUT LUONNONSUOJELUKOHTEET 121

Kallio- ja maaperässä omaleimaisia piirteitä

Yleistä

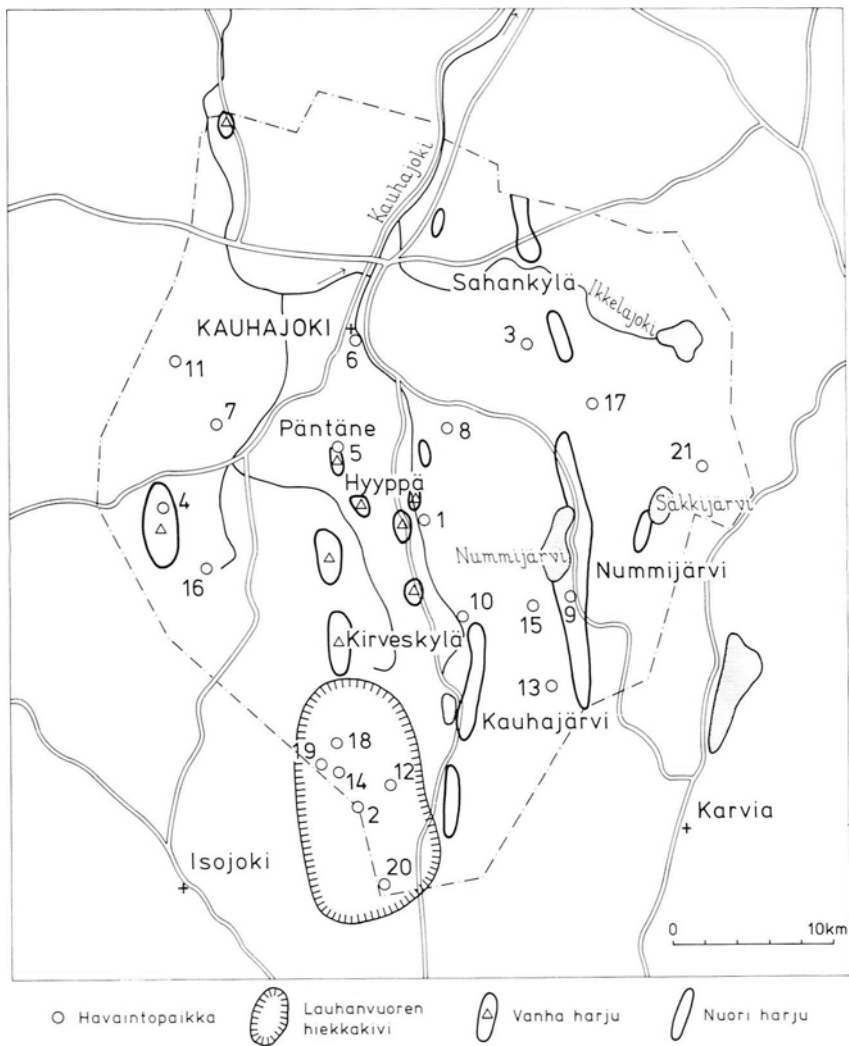
Maankamaran eli kallio- ja maaperän syntyä ja kehitystä tarkasteltaessa pyritään lukijalle esittämään samalla geologisen ajanlaskun pääpiirteitä. Geologisen kalenterin kannalta on mielenkiintoista, että Kauhajoella on myös peruskalliota nuorempia kiviä sekä merkkejä viimeistä jääkautta vanhemmista maaperän kerrostumista.

Kallioperä

Peruskallio

Kauhajoen kuten koko maamme kallioperä on pääasiassa ikivanhaa peruskalliota, jonka ikä liikkuu miljardeissa vuosissa. Kauhajoen kallioperää ei tunneta hyvin, koska paksut maakerrokset estävät laajoilla alueilla havaintojen teon. Varmuudella tiedetään kuitenkin, että Kauhajoen seutu kuuluu Keski-Suomen syväkivialueeseen, jolle tyypillisiä kivilajeja ovat punaiset graniitit (Lauhanvuoren pohja), granodioritit, gneissigraniitit ja gneissit.

Peruskalliota ovat pitkien aikojen kuluessa järkyttäneet erilaiset maankuoren liikunnat, jotka ovat jättäneet jälkensä siihen. Kauhajoen kirkonkylän eteläpuolella sijaitseva laakso on erityisesti Hyypän ja Kirveskylän välillä (paikka 1 kuvassa 1) erittäin selvä pohjois-eteläsuuntainen murroslaakso. Tämä leveä maisemaan voimakkaasti vaikuttava laakso on melko ainutlaatuinen maassamme; se tuo mieleen jotain Kemijokivarren maisemista (värikuva 1). Seismisillä luotauksilla on todettu, että kymmeniä metrejä paksujen maakerrosten alla kulkee kallioperän rikkonaisuusvyöhyke eli ruhjevyöhyke, jossa kallioperä on täysin rikki. Koko laakso on pitkien aikojen kuluessa syntynyt tuon ruhjeen liepeille luonnon kulutustyön tuloksena. Kaikkien Kauhajoen suurten laaksojen pohjalla on melko varmasti samanlaisia ruhjeita.

Kuva 1. Havaintopaikkoja ja geologisesti merkittäviä muodostumia

1. Hyypän laakso	12. Vääränjärvenneva
2. Lauhanvuori (korkein kohta)	13. Kauhaneva — Punttukeidas
3. Pirttikankaan rapauma	14. Kärkikeidas
4. Karhukangas	15. Kampinkeidas
5. Harrinkangas	16. Iso Kaivoneva
6. Kauhajoen siltapaikka	17. Iso Koihanneva — Lutakkokeidas
7. Keturinkylän moreenikairaus	18. Likolaminsuo
8. Hirsikangas	19. Majaletto
9. Nummikangas	20. Mustakeidas
10. Kolmentuulenlakki	21. Mustasaarenneva — Hakoneva
11. Mustaisneva	

Lauhanvuoren hiekkakivi

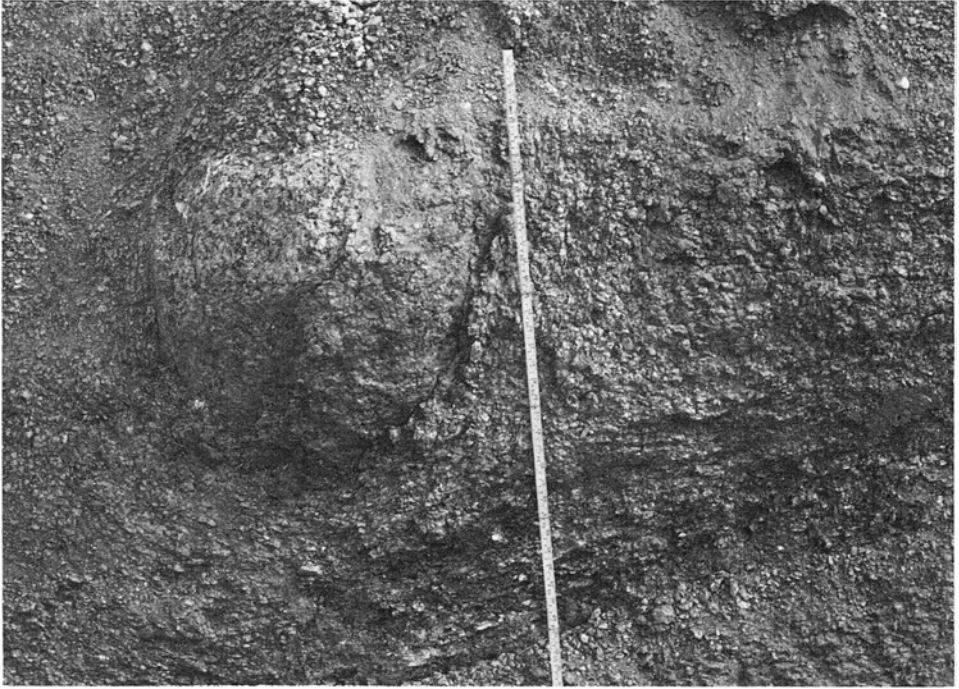
Kauhajoella tavataan myös peruskalliota nuorempia kivilajeja. Geologisesti merkittävä on Isojoen, Karijoen ja Kauhajoen rajamailla sijaitseva Lauhanvuoren hiekkakivialue. Se on pohjois-eteläsuuntainen 7 km × 15 km laaja ja muutamia kymmeniä metrejä paksu maassamme harvinainen hiekkakivilaatta (kuva 1). Yli puolet siitä on Kauhajoen alueella. Tämä peruskallion päällä makaava kambrikautinen hiekkakivi on vaaleata, usein kellahtavaa, ruskehtavaa tai punertavaa. Sitä voi käydä katsomassa Isojoen puolella suuressa kivijadassa, mutta myös Kauhajoen puolella sitä tavataan siirtolohkareina. Hiekkakivellä on ikää vain noin 600 miljoonaa vuotta. Se syntyi muinaisen kambrikauden meren matalaan rantavyöhykkeeseen. Hiekkakiven syntyajoista, yli puoli miljardia vuotta taaksepäin, aina jääkausiaikaan, 2 miljoonaa vuotta sitten, oli koko Suomi ja Kauhajokikin jatkuvasti merenpinnan yläpuolella. Tästä syystä ei merikerrostumia kuten hiekkvoja ja savia syntynyt. Tapahtui vain kemiallista ja fysikaalista rapautumista. On hyvin ilmeistä, että varsinkin kalliოსelänteillä syntyi tänä pitkänä jaksena ennen jääkautta paksuja rapautumiskerroksia kallion pinnalle. Melko varmasti rapautumiskuori oli paikoin kymmeniä, jopa satoja metrejä paksu. Kun mannerjäätikkö sitten jääkausiajalla eteni Suomen yli useita kertoja, se vei mennessään pääosan näistä rapautumistuotteista. Niitten jäänteitä on kuitenkin säilynyt Kauhajoellakin. Pirttikankaan rapauma (paikka 3, kuva 1) on esitetty kuvassa 2. Tätä rapaumaa on käytetty jo toistakymmentä vuotta tien tekoon ja pihojen somistukseen. Se on väriltään vahvasti punertavaa, koska se on syntynyt karkearakeisesta graniitista. Samalta graniittialueelta on löydetty muitakin säilyneitä rapaumia, kuten Lauhanvuorelta ja Jalasjärveltä, missä kuuluisa Pirunperä on samassa kivilajissa oleva tavattoman syvä pystysuora rapaumaonkalo.

Maaperä

Yleistä

Kauhajoen maaperästä on melko paljon havaintoja ja pistekohtaista tietoa. Sora- ja hiekkasiintymät, harjut sekä turve-esiintymät, suot tunnetaan varsin tarkkaan, koska ne on Geologisen tutkimuslaitoksen toimesta tutkittu ja kartoitettu.

Maapeitteen paksuudesta on lähinnä vain suuntaa antavia tietoja. Se on kuitenkin varmaa, että Kauhajoella on keskimäärin erittäin paksut maakerrostumat. Tämä näkyy hyvin siinä, että kunnan alueella on kalliopaljastumia varsin vähän, laajoilla alueilla ei ainoatakaan. Kun Suomen maapeitteen paksuudeksi on arvioitu keskimäärin 8 metriä, lienee se Kauhajoella vähintään kaksi- tai kolminkertainen. Luottaamalla on löydetty Karhukankaalta tähän mennessä paksuim Kauhajoen maapeite, noin 135 metriä (paikka 4, kuva 1). Mistä näin valtavat paksuudet johtuvat? Pää-

Kuva 2. Pirttikankaan rapauma. Graniittinen kallioperä on pitkien aikojen kuluessa rikkoutunut lämpötilanvaihtelujen ja veden vaikutuksesta soraksi. Paikoin kallio on kuitenkin säilynyt rapautumatta, kuten mitan vasemmalla puolella oleva lohkarö osoittaa. Kuva Jouko Niemelä.

asiallinen syy on siinä, että täältä eivät eri jääkausien mannerjäätiköt ole vieneet kaikkia aikaisempia maakerrostumia pois. Lisäksi paikoin varsinkin savialueilla ovat nuoret viimeisen jääkauden ja sen jälkeisen ajan kerrostumat kymmeniä metrejä paksuja.

”Vanhat” kerrostumat

Koska pyrimme etenemään oikeassa aikajärjestyksessä, tarkastellaan seuraavassa kahta havaintoa, jotka edustavat viimeistä jääkautta vanhempia maaperän kerrostumia. Kuvassa 1 on esitetty Kauhajoen alueelta kahden ikäisiä harjuja: osa niistä on ”nuoria”, noin 10 000 vuotta ja osa taas ”vanhoja”, joko luokkaa 50 000 vuotta taikka luokkaa 100 000 vuotta. Miksi ilmoitetaan 50 000 tai 100 000 vuotta? Tois-taiseksi ei ole maaperägeologiseen ajoitukseen sopivaa menetelmää, jolla päästäisiin paljon yli 50 000 vuoden — miljooniin vuosiin kyllä löytyy menetelmiä.

Kauhajoella voidaan tunnistaa neljä vanhaa harjujaksoa. Niistä yksi kulkee jo aikaisemmin mainitun Karhukankaan kautta lähellä Karijoen rajaa, toinen Hangaskylästä Lumikankaan kautta Lauhanvuoren sivuitse, kolmas pitkin Kauhajokilaaksoa, jossa komea Hyypänmäki kuuluu siihen, sekä neljäs jakso Säkkijärven sivuitse. Näille selänteille on yhteistä eräs mielenkiintoinen piirre: kun harjujen aines yleensä on löyhää hiekkaa ja soraa, niin näissä vanhoissa harjuissa on pinnalla usein betonimainen moreeni ja niitten sora ja hiekka on tiiviiksi pakkautunutta. Kaunis esimerkki on värikuvassa 2 esitetty leikkaus Harrinkankaalta (paikka 5, kuva 1) Möykkykylän ja Heikkilän välillä. Leikkauksessa näemme alinna hiekkaa ja soraa eli harjun, joka siis syntyi vähintään 50 000 vuotta sitten. Tämän tyyppiset ja ikäiset harjut ovat melko harvinaisia suuressa osassa maatamme. Eräs niitten keskittymä sattuu juuri Etelä-Pohjanmaalle Isojoen — Karijoen — Kauhajoen seudulle. Niitä on käynyt ihmettelemässä lukuisia geologiretkikuntia niin kotimaasta kuin ulkomailtakin. Ihmettelyn aiheena on ollut erityisesti se, miksi mannerjäätikkö ei vienyt näitä varsin pehmeitä kerrostumia kokonaan mennessään — esimerkiksi Uudella maalla tai Varsinais-Suomessa mannerjäätikkö ei vanhoja kerrostumia yleensä säästänyt. Ilmeinen syy säästymiseen oli se, että harju oli mannerjäätikön edetessä pohjia myöten jäässä. Todisteena mannerjäätiköstä on soran ja hiekan päällä noin metri tummaa kivikovaa moreenia (värikuva 2). Moreenin kerrosti mannerjäätikkö, joka lienee paksuimmillaan ollut 2—3 km vahva. Jäätikön paino puristi soran ja hiekan tiiviiksi. Moreenin päällä on nuorin kerros, pari kolme metriä paksu hiekkakerros, joka on syntynyt jääkauden jälkeen silloin kun paikka oli saarena.

Kun Kauhajoen ylittävää siltaa (paikka 6, kuva 1) rakennettiin 1980—1981, saatiin paalutustyön yhteydessä kaunis esimerkki samantapaisesta maaperän kerrosjärjestyksestä kuin Harrinkankaalla. TVL:n työnjohtaja kertoi siitä seuraavaa: ”Tehtiin kaivupaalutusta. Ensinnäkin oli 20 metriä savea ja savea alta alkoi moreeni, jota oli 14 metriä. Moreenissa oli paineellista pohjavettä ja se purkautui kaivupaalun reiästä sillä seurauksella, että paalutus oli lopetettava. Myöhemmin kaivupaalut ulotettiin vain moreenin pintaan. Moreenin alta kairattiin vielä ohut kerros savea, joka tuoksui kuin ilma kauniina päivänä meren rannalla. Sitten seurasi kymmenen metriä hiekkaa, mutta kalliota ei tavattu”. Näin oli tehty 45 metriä syvä reikä, mutta kovaa pohjaa ei tullut vastaan. Täälläkin Kauhajoen keskustassa oli mannerjäätikkö siis säästänyt vanhoja savia ja hiekkoloja.

Kauhajoelta ei toistaiseksi ole tavattu moreenin alta sellaisia vanhoja kerrostumia, joitten perusteella voitaisiin määritellä kerrostumien aikainen ilmasto ja kerrostuman ikä. Paikallisten asukkaiden tarkkaavaisuudesta riippuu ratkaisevasti se, löytyykö Kauhajoelta vanhoja eliöitten jäänteitä kuten lähialueilla Lapväärtissä, Teuvalla (Norinkylän löytö), Evijärvellä ja Vimpelissä on tapahtunut.

Nuoret kerrostumat

Nuorimmat geologiset kerrostumat ovat syntyneet viimeisen jääkauden lopulla ja jääkauden jälkeen. Näitä ovat moreenit, joita on jo hieman käsitelty edellä vanhojen kerrostumien yhteydessä, harjukerrostumat, syvään veteen kerrostuneet savet sekä matalaan veteen ja rantavyöhykkeeseen kerrostuneet sorat ja hiekat. Viimeisimmät maaperän tulokkaat ovat liejuja ja turpeita.

Moreeni

Moreeni, mannerjäätikön itsensä kerrostama maalaji, peittää Kauhajoellakin lähes kaikkialla kallioperää. Moreenin paksuudesta on varsin vähän tietoja. Kuitenkin tiedetään, että kun eteläisessä Suomessa moreenia on harvoin mäkien ja selänteiden korkeimpien kohtien peitteenä, niin tällä seudulla se on yleistä.

Kirjoittajien tiedossa on vain muutamia kairauksia ja luotauksia, joitten perusteella voidaan arvella moreenin paksuuden vaihtelevan muutamasta metrillä yli kolmeen kymmeneen metriin. Paksuimmat moreenit on tavattu kairauksessa Keturin kylässä (paikka 7, kuva 1) ja Hirsikankaalla Karvian tien varrella (paikka 8, kuva 1). Edellisessä oli moreenia 16 metriä ja jälkimmäisessä ainakin 30 metriä.

Näillä seuduilla tavataan yleisesti normaalista poikkeavaa hienoainesrikasta moreenia. Se tunnetaan Kauhajoellakin ”mäkisavena”, koska sitä tavataan myös kohoumilla ja se käyttäytyy kosteana muovailtavan saven tavoin. Tämän moreenin hienoaines lienee peräisin osaksi Pohjanlahden pohjasta ja osaksi seudun vanhoista savikoista eli jääkausien väliaikojen kerrostumista, joita mannerjäätikkö on kuljetanut ja sekoittanut muuhun moreeniainekseen.

Harjut

Mannerjäätikön sulaessa syntyi valtavia vesimääriä, jotka muodostivat ns. jäätikköjokia. Jäätikköjokien paikat voimme jäljittää niitten kerrostamien muodostumien, harjujen avulla. Kauhajoen ”vanhoja” harjuja on käsitelty jo aikaisemmin. Viimeisen jääkauden jäätikköjen sulaessa syntyneitä harjujaksoja on Kauhajoella kaksi (kuva 1). Toinen kulkee pitkin Kauhajokilaaksoa Kauhajoen ja Perähyypän kautta Honkajoelle ja toinen Kurikan Pitkämästä tuleva jakso Sahankylän itäpuolitse Nummijärvelle. Edellinen on kooltaan keskiluokkaa, jälkimmäinen kuuluu suurten harjujen ryhmään. Viime mainittu jakso jatkuu etelään Karvian suuntaan komeana Pohjankankaana ja päättyy Kankaanpäässä Hämeenkanhaaseen. Nummikankaan harjumuodostuma (paikka 9, kuva 1), pituus lähes 20 kilometriä, on Kauhajoen selvästi laajin harjualue. Aikaisemmin mainittu Karhukangas sen sijaan lienee selvästi paksuin. Nummikankaan Lapinharjun selänne on varsin komea ja nousee 30 metriä Nummijärveä ylempäs.

Nummikankaalla ovat Kauhajoen ainoat harjukuopat (lukot, supat), joista mainittakoon etelästä alkaen rauhoitettu Kuivakaivo, Pirunlakso, Hytyshauta ja Lapin-

kaivo. Ne ovat kaikki ns. kuolleen jään kuoppia, jotka syntyivät jopa talon kokoisten jäälohkareitten hautauduttua harjun hiekan ja soran sisään. Kun jää sulii, syntyi suppilomaisia painanteita. Ne eivät ole näillä seuduilla yleensä säilyttäneet alkupe-
räistä jyrkkyyttään.

Kauhajoen merkittävin järvi, Nummijärvi, liittyy saumattomasti Nummikankaaseen. Tämä järvi- ja harjuluonnon kaunis yhdistelmä on Lauhanvuoren ohella eräs kunnan merkittävimmistä suojelua vaativista alueista, jonka käyttö pitäisi olla suunnitelmallista. Nummi- ja edelleen Pohjankangasta pitkin kulki muinoin vanha Kyrönkankaan kesätie.

Sora- ja hiekkavarat

Kauhajoen soraa ja hiekkaa sisältävät geologiset muodostumat, nuoret ja vanhat harjut, inventoitiin vuonna 1973. Myöhemmin tutkimuksia on jatkettu, koska kunnan alueella on lukuisia vaikeasti tunnistettavia harjumuodostumia.

Pohjavedenpinnan yläpuolella olevan hiekan ja soran kokonaismäärä Kauhajoella on luokkaa 400 miljoonaa m³, mutta jatkotutkimukset saattavat vielä nostaa määrää. Kauhajoen sora- ja hiekkavarat ovat valitettavasti jakaantuneet melko epätasaisesti. Taajaman alueella ja kunnan pohjoisosassa muodostumia on vähän, ne keskittyvät selvästi kunnan eteläpuoliskoon, missä ovat valtavan suuret Nummikankaan, Lumikankaan ja Karhukankaan (Päntäneen ja Uuron välillä) muodostumat. Karhunkankaassa lienee yli puolet kunnan soravaroista.

Rantavoimien työ

Lauhanvuori (paikka 2, kuva 1) on koko Länsi-Suomen selvästi korkein paikka. Sen laki on 231 metriä mpy. Voitaisiin puhua Lauhanvuoren korkeudesta tällä hetkellä, sillä maan kohoaminen nostaa sitä kuten muutakin maankamaraa edelleen vajaan metrin sadassa vuodessa merta ylemmäs. Korkeudestaan huolimatta sekin on aikoi-
naan ollut lähes kokonaan Itämeren vedenpinnan alapuolella. Tiedetään, että mannerjäätikön hävittyä seudulta noin 9 300 vuotta sitten oli Lauhanvuoresta vain lakikalotti eli ylin 30 metriä näkyvissä saarena. Tämä vedenkoskematon ja samalla huuhtoutumaton laki näkyy vieläkin selvästi siksi, että sen hikevässä maaperässä viihtyvät kuusi ja koivu.

Mannerjäätikön häviämisaikavälillä aukeni Lauhanvuorelta länteen laaja ulappa, joka ulottui Ruotsiin saakka. Tällaisen ulapan myrskyt ovat jättäneet jälkensä, joita kutsutaan rantamerkeiksi ja rantakerrostumiksi, vuorten rinteille. Itämeren tyrskyt ovat kasanneet lukuisia 2—4 metriä korkeita, 10—20 metriä leveitä ja jopa kilometrin mittaisia rantavalleja sen rinteille. Tästä syystä vuoren alaosien hiekkaisella

pohjalla viihtyy mänty ja jäkälä (värikuva 3). Lauhanvuoren rinteillä esiintyvien hiekkojen kaltaisia kerrostumia on kaikkialla Kauhajoella. Ne eivät kuitenkaan ole harjuja vaan ns. rantakerrostumia.

Kun meri aikoinaan huuhteli Lauhanvuoren ylimpiä rinteitä ja peitti koko muun Kauhajoen, on sen ranta tällä hetkellä vähintään 40 kilometrin päässä. Kauhajoen merellisen kehitysvaiheen aikana kerrostui soraisten ja hiekkasten rantakerrostumien lisäksi syvän veden alueilla myös savia. Pohjaosistaan ne ovat kerrallisia eli niissä näkyy luonnon vuotuinen rytmi. Pääasiassa seudun savet ovat kuitenkin kerrattomia ja pinnan nuorimmat savet ovat usein mustia ns. sulfidisavia elleivät ole joutuneet ilman kanssa tekemisiin. Aallokoilta suojaisissa paikoissa kuten muinaisissa lahden perukoissa ja järvissä kerrostui eloperäisiä aineksia sisältäviä liejuja. Niistä kerrotaan lähemmin soitten yhteydessä.

Jääkauden jälkeinen kulutus

Vieläkään ei Kauhajoen kivennäismaalajien tarina ole aivan valmis. Tehdäänpä retki Kauhajoen latvoille Katikanluoman ja pääjoen yhtymäkohtaan. Siellä voimme nähdä kymmeniä metrejä paksuja hienohiekkakerroksia, joihin nämä ”luomat” ovat uurtaneet uskomattoman syviä jopa yli kaksikymmenmetrisiä kanjoneita. Kanjonien väliin ovat jääneet jyrkiksi selän-teiksi Kolmentuulenlakki ja Sianselkä (paikka 10, kuva 1 ja värikuva 4). Ei ole aivan helppoa uskoa, että nämä pienet purot ovat uurtaneet näin syviä rotkoja, mutta meidän pitää muistaa, että luonnolla on ollut aikaa.

Suot ja turvevarat

Yleistä

Kauhajoki kuuluu Pohjois-Pohjanmaalta pitkin Suomenselkää Etelä-Pohjanmaalle ulottuvaan suorikkaaseen vyöhykkeeseen. Tässä vyöhykkeessä soitten osuus maapinta-alasta vaihtelee 30 — 50 %. Kauhajoen suoala on noin 44 000 ha, mikä vastaa noin 34 % maa-alasta.

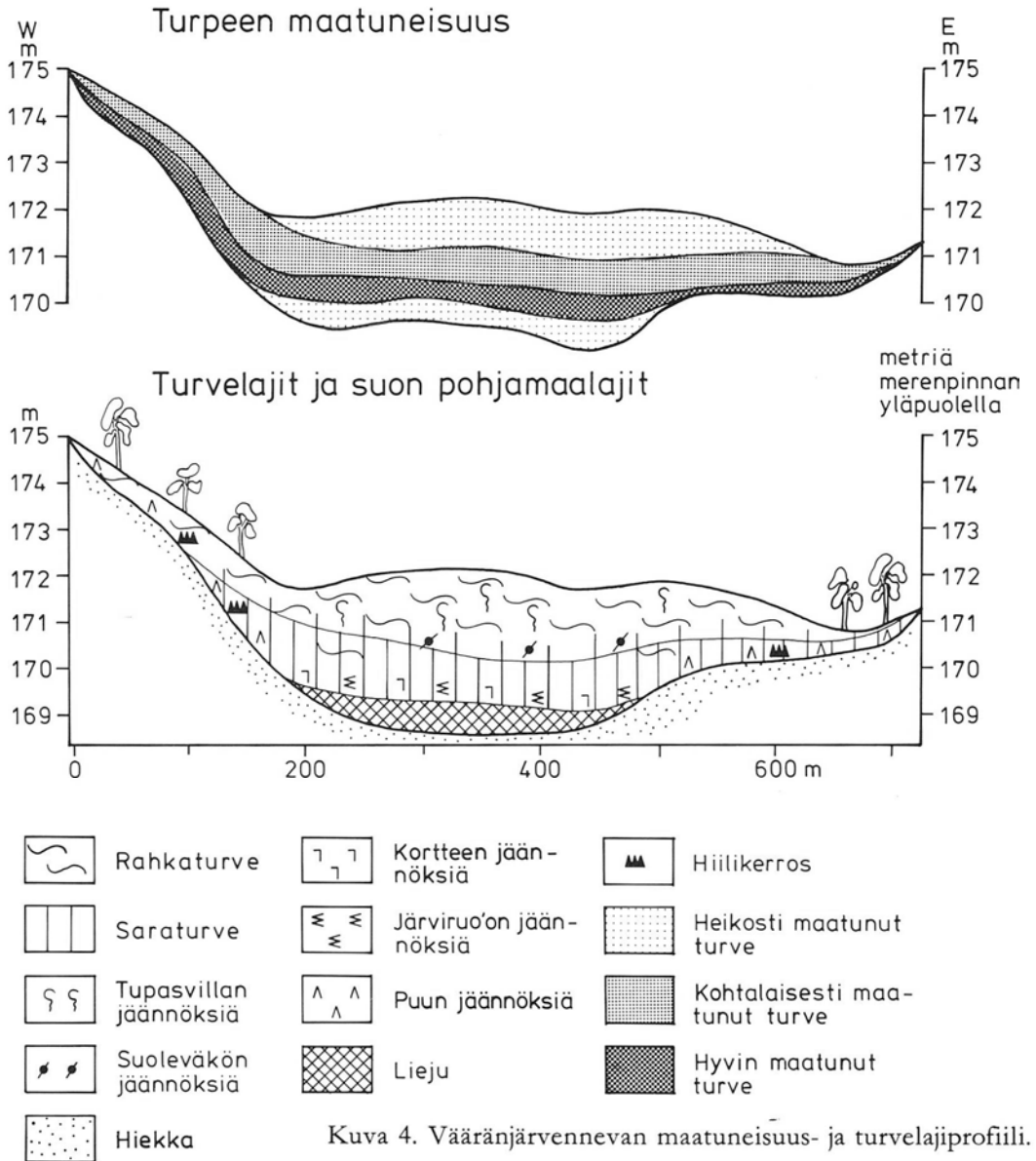
Kauhajoella on kaikkiaan likimain 1 700 suota. Suot ovat enimmäkseen aika pieniä. Alle 20 ha:n soita on noin 1 500, 20 — 100 ha:n soita noin 130, 100 — 500 ha:n soita noin 90 ja yli 500 ha:n soita on 11. Tästä suuresta suoalasta on kuitenkin melkoinen osa ns. biologista suota, millä tarkoitetaan sellaisia suokasvillisuutta kasvavia kivennäismaita, joilla ei ole varsinaista turvekerrosta.

Kauhajoen soitten jakauma kartalla on esitetty mustalla kuvassa 3. Suot ovat ryhmittyneet vedenjakaja-alueilla selviksi rykelmiksi. Niinpä suurialaisimmat suotomat kuviot sijoittuvat jokilaaksoihin ja Pohjankankaan alueelle.

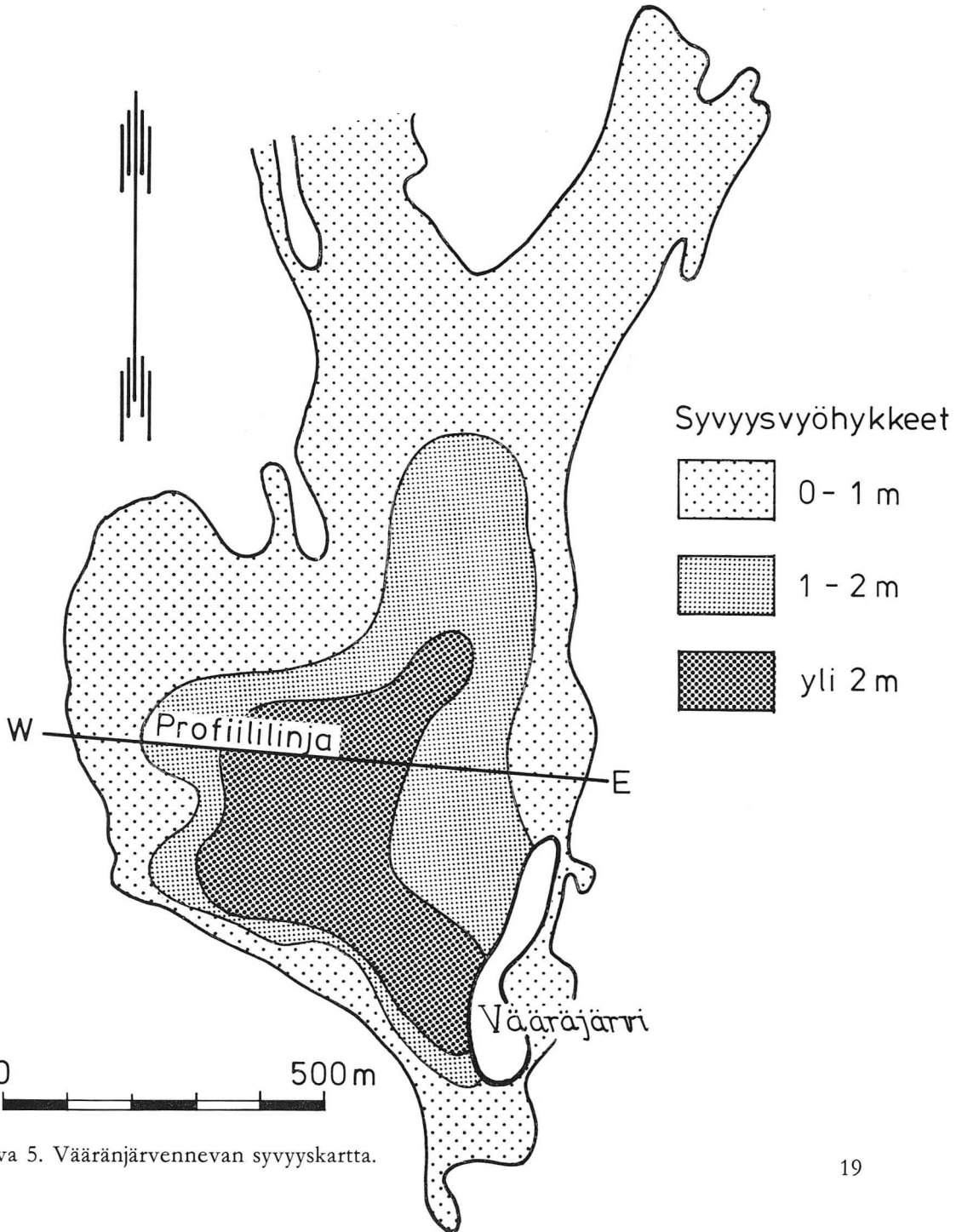

Kuva 3. Kauhajoen suot.

VÄÄRÄJÄRVENNEVA, Kauhajoki 1980, A-selkälinja, kl 1234 07

VÄÄRÄJÄRVENNEVA, Kauhajoki 1980, kl 1234 07

Kuva 5. Vääräjärvennevan syvyyskartta.

Soiden sijainti vedenjakaja-alueilla, missä suhteelliset korkeuserot ovat vähäisiä, aiheuttaa sen, että soilta purkautuvat vedet hakeutuvat useiden lahdekkeiden ja uomien kautta varsinaiseen laskujokeensa. Valtaosa Kauhajoen suovesistä ”kuorittaa” Kyrönjokea Kauhajoen, Kainastonjoen ja Ikkelänjoen välityksellä. Vähäisiä määriä soiden vesistä laskee kunnan länsiosasta Lapväärtinjokeen, eteläosasta Karvianjokeen ja itäosasta Jalasjokeen.

Suot luonnon arkistona

Suomen suot ovat geologisesti tarkasteltuina nuoria. Ne ovat kaikki syntyneet viimeisen jääkauden jälkeen, toisin sanoen ovat nuorempia kuin 10 000 vuotta.

Kauhajoella soiden iän takaraja muodostuu siitä ajankohdasta, jolloin maa paljastui vedestä Itämeren varhaisimpien kehitysvaiheiden aikana. Tämä ajankohta on absoluuttisesti korkeimmilla alueilla, Lauhanvuoren rinteillä, yli 9 000 vuotta ja alavissa jokilaaksoissa noin 7 000 – 7 500 vuotta.

Valtaosa Kauhajoen soista on syntynyt metsämaiden ja metsättömien mineraalimaiden soistumisena. Jälkimmäinen vaihtoehto toteutui, kun vesistöjen alta paljastunut, soistumiselle altis kivennäismaa joutui suokasvillisuuden valtaan. Tämän ns. primäärisen soistumisen osuus soistumistavoista on laskettu Kauhajoen alueella olevan noin 55 %. Metsämaan soistumisen seurauksena suota on syntynyt noin 40 %:ssa ja vain pieni osa, alle 5 % kunnan soista on saanut alkunsa vesistöjen umpeenkasvun seurauksena.

Geologinen tutkimuslaitos on äskettäin tutkinut Kauhajoen soihin sisältyvät turvevarat. Turvekerrostumia tutkitaan kairaamalla. Kairausten avulla selvitetään turvelaji (toisin sanoen se alkuperäinen kasviaines, josta turve on muodostunut), turpeen maatuneisuus (maatuminen on turpeen kasviaineksen kemiallista ja fysikaalista pilkkoutumista) ja suon pohjamaalaji. Turve hajoaa hyvin hitaasti ja tämän vuoksi se säilöö sisäänsä runsaasti hajoamattomia kasvien jäänteitä. Niinpä tiettyjen kasvien muinaisen esiintymisen perusteella kun kasvien ilmastovaatimukset tunnetaan, voidaan tehdä päätelmiä ilmastossa tapahtuneista muutoksista. Merkittävimpiä näin säilyneitä kasvien jäännöksiä ovat vastustuskykyiset siitepölyt, joiden runsaussuhteiden avulla on selvitetty Suomen luonnon kehitys jääkaudesta nykykaan.

Kuvissa 4 ja 5 on esitetty Vääränjärvennevan kartta (paikka 12, kuva 1) ja kaksi poikkileikkausprofiilia. Karttakuvassa on havainnollistettu profiililinjän kulku suon poikki. Kartassa on hyvin nähtävissä suon pohjan allasmainen muoto, eri paksuiset turvepatjat ja syvänteen sijoittuminen suon keskiosiin.

Suo on alkanut kehittyä vajaa 9 000 vuotta sitten, kun maa alkoi paljastua maankohoamisen seurauksena ns. Yoldiameren peitosta. Tällöin ensi vaiheessa maaston painanteeseen jäi pienialainen lampi, jonka pohjalle kerrostui liejua (ks. turvelajiprofiili). Lampi madaltui vähitellen ja kasvoi lopulta umpeen. Umpeenkasvutapahtuma näkyy turvekerroksessa liejun päällä olevan kortteen ja järviruo'on

(kasvavat matalassa vedessä) jäännöksiä sisältävänä saraturpeena. Tämä on vetisen ja vähähappisen ympäristönsä ansiosta päässyt maatumään vain heikosti, niinkuin maatumaisuusprofiilin alin kerros osoittaa.

Umpeenkasvua seurasi saraa kasvava nevvavaihe. Sarat ovat kivennäispitoista vettä vaativia kasveja, kun taas tietyt rahkasammalet elävät pelkällä sadevedellä. Niinpä suo on alkanut rahkoittua siinä vaiheessa, kun turvekerros on kasvanut niin korkeaksi, ettei suon ympäristöstä valuvat kivennäispitoiset vedet tai toisaalta pohjaosista saatavissa olevat ravinteet saavuta suon keskustan elävää kasvillisuutta. Tämä rahka- ja saraturpeen raja on piirretty kaavamaisesti kairaustulosten perusteella turvelajiprofiiliin. Rajan tuntumasta tavattavat suoleväkön jäännökset kertovat suotyypin olleen rahkoittumisen alkuvaiheessa erittäin vetinen ja melko niukkaravinteinen neva.

Täten suon keskiosien happamassa rahkaturpeessa varastoituvaa kasviainesta pilkkova mikrobitoiminta on heikkoa. Seurauksena on turpeen korkeuskasvun kiihtyminen ja kasviaineksen varastoituminen heikosti maatumena. Tämä näkyy heikosti maatumena rahkaturpeina vertaamalla maatumaisuus- ja turvelajiprofiileita suon pintaosissa. Sen sijaan suon varhaisessa kehitysvaiheessa, runsashappisessa ympäristössä ja ravinnerikkaammilla suotyypeillä syntynyt saraturve on varastoitunut pitemmälle maatumena.

Samanaikaisesti suon keskustan rahkoittuessa ja kasvaessa korkeutta suo alkoi levittäytyä ympäristön kivennäismaille. Tätä edesauttoivat voimaperäisesti tuolloin esiintyneet useat metsäpalot, joista tänä päivänä löydetään todisteita hiilikerrosten muodossa. Metsäpalot ovat olleet Kauhajoenkin metsien historiassa eräs merkittävä soistumisen alullepanija tai edistäjä. Tällöinhän kivennäismaalta palaa elävä kasvillisuus, joka haihduttaa suuria määriä maassa olevasta vedestä. Näin ollen haihduttava pinta-ala vähenee ja pohjaveden pinta kohoaa, jolloin paikalle leviää soistumista aiheuttavaa kasvillisuutta.

Turpeen paksuuskasvun myötä suon pinta kohosi vähitellen laitaosia korkeammalle. Tällaista suon muotoa kutsutaan kohosuoksi. Koska, kuten edellä todettiin, ympäristön kivennäismailta valuvat ravinne- ja happirikkaat vedet eivät tavoita suon keskiosaa, niin sen kasvillisuus on täysin sadeveden mukanaan tuomien ravinteiden armoilla ja sen myötä erittäin karua, pääasiassa rahkarämetyyppiä. Rehevämpiä suotyyppejä esiintyy kapeina korpityyppeinä aivan suon reunaosissa, mineraalimaan tuntumassa.

Kokonaisuudessaan Kauhajoen suot kuuluvat kermikeitaisiin. Hyvin kehittyneinä näille tunnusomaisina piirteinä suot ovat kilpimäisiä ja soiden keskustassa ovat kuljut (märät ja vetiset nevaosat) ja kermi (kuivemmat, rämekasvillisuutta kasvavat) samankeskisiä, toisin sanoen ne ovat ryhmittyneet kehään suon keskustan ympärille. Näistä hyvinä esimerkkeinä ovat mm. Kauhaneva ja Iso Kaivoneva.

Soiden ja turvevarojen hyödyntäminen

Soita on Kauhajoella kautta aikain hyödynnetty usealla eri tavalla. Merkittävin soiden hyödyntäjä on aikanaan ollut maatalous, jonka käyttöön on raivattu rehevimmat suot. Ylivoimaisesti suurimman pinta-alan soista on kuitenkin vienyt metsänkasvatus.

Laajemman huomion ansainnevat tässä yhteydessä kuitenkin turpeen tekniset käyttömuodot, joista tunnetuimmat ja kansantaloudellisesti merkityksellisimmät ovat nykyisin kasvu- ja polttoturve. Turvetta on myös käytetty ja käytetään nykyinkin turvepehkuna. Lisäksi turvetta voidaan jalostaa moniin muihin eri käyttömuotoihin.

Kasvuturve

Kasvuturve on tiettyjen rakkasammallajien muodostaman, heikosti maatuneen turpeen jalostettu eli jauhettu ja lannoitettu muoto. Kasvuturve sinänsä on melko uusi tulokas; noin 20 v. sitten se oli miltei tuntematon. Nykyisin se on eräs käytetyimmistä kasvualustoista puutarhoissa ja kasvihuoneviljelmillä. Lisäksi sillä tulee olemaan suuri merkitys viennissä.

Kasvuturpeen käyttöönotto on syrjäyttänyt maatuneen turpeen käytön maanparannusaineena ja turvepehkun käytön kuivikkeen kautta niinkään maanparannusaineena, joiden molempien katsottiin aikoinaan yleisesti kuuluvan oleellisena osana jokaiseen maatalaan.

Tänä päivänäkään ei kuitenkaan liene syytä väheksyä varsinkaan turvepehkun merkitystä, sillä vedenimemiskykynsä (imee ilma-kuivana vähintään 12-kertaisen painomääränsä vettä) ansiosta se on varsin käyttökelpoinen kuivikemateriaali karjankasvatusta harjoittavissa talouksissa. Toisaalta myös on muistettava, että turvepehkun käytöllä voidaan pelastaa huomattava määrä karjanlannan tyypeistä, joka nykyisin menee vielä suurelta osalta hukkaan.

Kauhajoen soilla on Etelä-Pohjanmaan soille tyypillisenä piirteenä se, että niiden pintakerros on usein heikosti maatunutta rakkaturvetta — siis soveltuvaista kasvuturpeen tuottamiseen. Tuottamisen taloudellista kannattavuutta rajoittaa useasti kerroksen vahvuus, ja toisaalta laatua heikentävänä tekijänä tavataan rakkaturpeessa paikoin runsaastikin tupasvillan tyvituppien säikeitä. Varsinaisia kasvuturvesoita — sellaisia, joissa heikosti maatunut turvepatja on tasalaatuista rakkaturvetta, riittävän paksu sekä tuotantoon soveltuva ala riittävän suuri — on Kauhajoen kunnan alueella vain muutamia.

Polttoturve

Geologinen tutkimuslaitos on suorittanut Kauhajoella turvevarojen kokonaisinventoinnin, jonka yhteydessä tutkittiin yhteensä noin 140 suota, joiden yhteisala on noin 35 000 ha.

Tutkitusta suoalasta on todettu alustavien laskelmien perusteella 16 % soveltuvan

käytettäväksi polttoturpeen tuottamiseen. Tämä alue sisältää polttoturvetta kaikkiaan noin 100 milj. luonnonalaista kuutiota. Suoritettujen analysointien ja laskelmien perusteella yksi luonnonkuutio ”antaa” Kauhajoella keskimäärin 85 kg kuivaainetta.

Kokonaisuudessaan Kauhajoen polttoturpevarat ovat edellä esitettyä mittavammatt. Laskelmista on jätetty jo tutkimusvaiheessa pois alle 20 ha:n suuruiset suot sekä turvepohjaiset pellot. Molemmat näistä muodostavat sen turvereservin, joka palvelee isäntälinjan ja muuta pienimuotoista palaturvetuotantoa. Teollisuuden tarvitseman jyrshinturpeen tuotantoala on selvästi palaturpeen alaa suurempi.

Soidensuojelu

Soidensuojelua eri varausperusteinen voidaan pitää eräänä soiden käyttömuotona — ja erittäin tärkeänä sellaisena. Varausperusteesta riippuenhan näillä voidaan toteuttaa erilaisia virkistys-, ulkoilu-, marjastus- ja tutkimus- sekä opetustoimintoja. Kauhajoella on kaksi kansallispuistotason suojelusuota: Kauhaneva — Punttukeidas (paikka 13, kuva 1) ja Lauhanvuoren kupeessa oleva Kärkikeidas (paikka 14). Näiden lisäksi Soidensuojelun perusohjelmassa on esitetty suojeltavaksi Kampinkeidas (paikka 15), Iso Kaivoneva (paikka 16), Iso Koihnanneva — Lutakkokeidas (paikka 17), Likolamminsuo (paikka 18), Majaletto (paikka 19), Vääränjärvenneva (paikka 12), Mustakeidas (paikka 20) ja Mustasaarenneva — Hakoneva (paikka 21).

Kirjallisuutta:

- Niemelä, Jouko. 1979. Soravarojen arviointiprojekti 1971—78. Tutkimusraportti 42. Geologinen tutkimuslaitos.
- Raikamo, Erkki ja Virtanen, Kimmo. 1980. Väliraportti Kauhajoen turvevarojen kokonaisinventoinnista v. 1980. Geologinen tutkimuslaitos, Maaperäosasto, raportti P 13.4/81/51.
- Raikamo, Erkki. 1981. Väliraportti Kauhajoen turvevarojen kokonaisinventoinnista v. 1981. Geologinen tutkimuslaitos, Maaperäosasto, raportti P 13.4/82/95.

Kauhaneva — Etelä-Pohjanmaan komein kermikeidas

Pohjois-Satakunnan ja Etelä-Pohjanmaan rajaseutujen tasaisia metsä- ja suolakeuksia halkoo Länsi-Suomen mahtava harjujakso, Pohjankangas. Turun ja Porin sekä Vaasan läänin rajalla harju katkeaa ja edessä aukeaa aava suo kitumäntyineen ja silmäkkeineen. Suo on Kauhaneva, Pohjois-Satakunnan ja Pohjanmaan suursoiden ylväimpiä edustajia.

Kauhaneva sijaitsee pääosin Etelä-Pohjanmaan puolella Kauhajoen kunnassa. Kauhaneva on tämänkin soisen seutukunnan oloissa suuri suo. Sen pinta-ala on runsaat 2 000 hehtaaria. Kauhaneva sijaitsee kuten Pohjankangas ja sen jatke Nummikangas, pohjois-etelä-suunnassa ja sen suurin pituus on lähes yhdeksän kilometriä, suurin leveys on viitisen kilometriä. Välittömästi Kauhanevan pohjoispuolella on komea Kampinkeidas.

Keidassoidemme aluejaossa Kauhaneva kuuluu Satakunnan ja Etelä-Pohjanmaan kermikeitaisiin ja on vyöhykkeen komeimpia soita. Nevan keskeisen osan muodostaa kolme rinnakkaista suurta keidaskeskustaa, joista kookkaimmat ovat kaksi itäisintä keidasta. Alueen keidassoille ominaiseen tapaan suot kohoavat vain niukasti ja lähes huomaamattomasti ympäristöään ylemmäksi. Silti ne ovat tyyppillisiä konsentrisia keidassoita, joita luonnehtii karu sadeveden varassa elävä kasvillisuus. Kermeillä vallitsee kanervarahkaräme, jonka varvustoon kuuluvat valtavarvun kanervan ohella vaivaiskoivu, suopursu ja variksenmarja. Kermien pohjakerroksen muodostaa tiivis, yhtämittäinen ruskorahkasammaleen patja. Korkeimmat, kuivimmat kermiä ovat jäkälöityneet ja vähävarpuisilla kohdilla jäkälämatto hohtaa kauniin vaaleana.

Kauhanevan keitaat ovat tulleet tunnetuiksi omaleimaisen tenhoavasta maisemastaan. Kermeillä kohoaa harvakseltaan matalia mäntyjä ja mäntyjen ryhmiä. Runkojen levyiksi lohkoutunut kaarna, vankat latvukset ja koukeroiset oksat kertovat useiden saavuttaneen jo aarnipuun iän. Harmaat kelot lisäävät maiseman erämaisyyden tuntua.

Mäntyjen oksistojen lomitse päilyvät kirkasvetiset allikot, joita Kauhanevan keitailla on yhteensä useita satoja. Kauhanevalla ne ovat poikkeuksellisen suuria ja komeita. Useiden isojen allikoiden pituus on yli sata metriä ja leveyskin kymmeniä metrejä. Suurimman allikon pituus on peräti 300 metriä. Pienikokoisia allikoita on

toki paljon ja niiden läpimitta on vain 10—20 metriä. Syvyyttä näillä keidassoiden avovesialoilla ei ole paljon, vain 30 senttimetristä metrin paikkeille. Kauhanevan suurin vesialue on kuitenkin Kauhalampi, joka on syntynsä puolesta tyyppillinen ruskeavetinen suojärvi.

Satakunnan ja Etelä-Pohjanmaan kermikeitaille ominaiseen tapaan Kauhanevan kuljut ovat suuria ja vetisiä. Märimmissä niistä kulju- ja silmäkerahkasammal kattavat laajoja hyllyviä pintoja. Rahkasammalten ruskehtavat ja kellanvihreät värisävyt luovat kuljuihin kauniita väriyhdistelmiä, joihin leväkkö ja mutasara antavat oman hempeänvihreän lisänsä. Monin paikoin suokaasujen purkaukset sekä jäätymis- ja routimisilmiöt ovat synnyttäneet lähes kasvittomia, tummanpohuvia ruoppakuljuja, joissa märkä turveaines on kauttaaltaan esillä. Poutakesinä ruoppakuljujen pinta kuivahtaa ja halkeilee ruutumaisiksi levyiksi. Ruoppakuljujen pinnoille levittää valkopiirtoheinä matalia kasvustojaan. Keitaiden kuivahkot välipinnat ovat tupasvillalvaltaista lyhytkorsinevaa. Tällaisia kermeihin rajoittuvia pikkunevoja on eniten keitaiden reunaosissa. Kauhanevan keitaat ovat kasvupaikkoina tavattoman karuja ja niiden lajisto koostuu pääasiassa muutamasta sadeveden varassa toimeentulevasta kasvilajista.

Reunaluisun rämevyöhyke on Kauhanevan keitailla yleensä heikosti kehittynyt. Kuitenkin Kauhanevan itäosassa se erottuu maastossa hyvin. Esimerkiksi Kauhalampea kohti keidas laskeutuu selvästi ja muodostaa edustavan reunaluisun tukevina mäntyineen ja taajoina supursuvarvikkoineen.

Monien Etelä-Pohjanmaan keitaiden tapaan Kauhanevan laitteet ovat laajat. Keväällä lumen sulamisen jälkeen ne lainehtivat tulvavedestä. Laitteille ominaisia ovat märät, myös mineraalimailta vettä ja ravinteita saavat nevat. Luonteenomaisia ovat kalvakkanevat, saranevat sekä pienialaiset rimpinevat. Paikoin laidenevat ovat niin laajoja, ettei itse asiassa enää voida puhua varsinaisista laiteista, vaan kyseessä ovat vesitaloudeltaan itsenäiset nevat. Suon kuivammassa pohjoisosassa on lyhytkorsinevoja, joille kesäkuussa tupasvillan tähkimisaikaan lukemattomat valkeat tuullessa huojahtelevat hahtuvapallot antavat tyyppillisen pohjalaisen suon tunnelman. Matalaturpeiset osat ovat karuja, harvaa männikköä kasvavia rahka- ja tupasvillarämeitä.

Keidasosien eteläpuolella taas vallitsee laaja kalvakkaneva, joka allikkoisten keidaskestosten ohella on Kauhanevan vaikuttavin nähtävyys. Tämä Pohjanmaan aapoihin luettava lähes puuton, mättäikköinen ja keväällä vaikeasti ylitettävä neva käsittää karujen aapasoiden luonteenomaista kasvillisuutta. Sen keskellä seistessä taivaanranta on kaukana ja luonnontilaisen eteläpohjalaisen suursuon tunnelma aidoimmillaan. Kauhanevan eteläpäässä kalvakkaneva vaihtuu märäksi rimpinevaksi, jota luonnehtii tyyppillinen karu rimpikasvillisuus. Raatteen valkoiset kukinnot täplittävät kevätkesällä rimpipintoja.

Kauhanevan eteläisimmät osat ovat pienikuvioisia, mosaiikkimaisia pikkunevoja ja -rämeitä, joiden suotyypivalikoima on erittäin monipuolinen ja käsittää jokseen-

Kuva 6. Kansallispuistoksi perustetun Kauhanevan keitaat tunnetaan omaleimaisen tenhoavasta maisemastaan. Kermeillä kohoaa harvakseltaan matalia mäntyjä ja mäntyjen ryhmiä. Harmaat kelot lisäävät maiseman erämaisyyden tuntua. Valokuva Urpo Häyriäinen.

kin kaikki Etelä-Pohjanmaan karunpuoleiset suotyypit. Täällä esiintyy myös erikoislaatuista matalia ja tulvaisia, rantaluikkaa kasvavia ”rimpiä”, joissa suokasvillisuuden kehitys on vasta alkuvaiheessaan. Etelässä Kauhaneva päättyy laajaan avosuohon, Punttusalonkeitaaseen, joka on lähes kokonaisuudessaan avointa lyhytkortista ja kalvakkanevaa.

Kauhaneva on aukean nevan, rämeen ja suokasvien valtakuntaa. Mutta se on myös ainutlaatuinen suoeläimistön esiintymisalue, maan eteläpuoliskon lintusoiden parhaimmistoa. Lokit, kurki, kahlaajat, sorsat sekä eräät varpuslinnut ovat Kauhanevan tyypillisimpiä lintuja. Kauhanevan harmaalokkiyhdyksunta kuuluu suurimpiin, mitä soillamme tavataan. Kymmenien harmaalokkiparien lentely ja huudot hallitsevat suon lintuelämää. Satunnaisen häiritsijän ilmaantuessa suolle lokit lehahtavat ilmaan ja kiertelevät tunkeilijan yläpuolella koko ajan huutaen ja syöksyjä tehden. Kauhanevan edustavaa lajistoa esitellään lähemmin Kauhajoen linnustoa kuvaavassa artikkelissa.

Kauhaneva on syntynyt Pohjankankaan ja sen jatkeen Nummikankaan länsipuoliseen tasaiseen altaaseen muinaisen peräytyvän jäätikön kielekevirtojen saumavyöhykkeeseen. Altaan pohjalle on kerrostunut hienoja rantasedimenttejä ja matalassa vedessä on päässyt alkuun soistuminen runsaat 9 000 vuotta sitten. Hitaan kehityksen tuloksena suokasvillisuus valtasi alleen kaikki altaan alavat osat. Rahkoittuminen ja keitaiden kohoaminen alkoi vasta muutamia vuosituhansia myöhemmin ja sen jälkeen kehitys keidasosissa on kulkenut aina karumpia sadeveden varassa eläviä kasviyhdyksuntia kohti. Jäkälöityneet ja varvuttuneet kermit sekä kuljujen ruoppa-nevat ja allikot viittaavat siihen, että suon korkeuskasvu on nykyilmastossa pysähtynyt tai ainakin hidastunut. Kauhanevan keitaat ovat kypsiä ja tarvitaan ilmaston muutos ennen kuin kasvu taas jatkuu. Laajat aapasuo-osat ovat kuitenkin edelleen riippuvaisia ympäristön mineraalimaiden vesistä.

Kauhaneva viettää pohjoisesta kahdesta haarakkeesta suon itä- ja eteläreunaa kohti. Läntisimmän haarakkeen ylin piste on noin 170 metriä merenpinnan yläpuolella ja itäinen haarake Nummikankaan vieressä on noin 177 metriä merenpinnasta. Alimmat osat länsi- ja eteläreunalla ovat noin 160 metriä merenpinnasta, joten korkeuseroa suon yläreunasta alareunaan tulee parhaimmillaan yli 15 metriä. Nummikangas kohoaa Lapinharjun kohdalla 190 metrin korkeuteen. Merkkinä pohjavesien paineesta harjun reunalla ja myös suolla on useita lähteitä. Kauhaneva saa etenkin tulva-aikana vettä myös Nummikankaalta ja sen dyyniharjanteiden välisiltä suojuoteilta. Hitaasti vedet suotuvat suon pintakerroksessa alamaihin päin. Länsi- ja luoteisosista ne keräytyvät Katikanluoman, koillis- ja itäosista koko nevalueen halki suon eteläpäästä alkavaan Aunesluomaan.

Kauhanevan sadealue ja vesitalous on ehjä kokonaisuus, johon suon ohella kuuluvat myös ympäröivät kankaat ja niiden pohjavesivarastot. Tällaisessa vesitaloudessa kaikki riippuu kaikesta. Suolle virtaavan veden vähentyminen tai pohjaveden pinnan laskeminen aiheuttaisi Kauhanevalla muutoksia. Jos Kauhanevan yläosiin

valuvien vesien määrä jostain syystä olennaisesti pienenisi, olisi koko suon vesitalous ja luonnontila vaarassa. Suurin uhka oli 1960-luvun lopulla, kun suon yläosat oli suunniteltu metsäoijitettavaksi ja vedet ohjattavaksi suon ohi. Hanke saatiin kuitenkin pysäytettyä ja Kauhaneva pelastettua luonnonsuojelulle. Niinpä Kauhaneva onkin nykyään maan eteläpuoliskon luonnontilaisimpia soita. Huomioonottaen suon laajuuden sen arvo luonnonsuojeluna on korvaamaton. Metsähallitus rauhoitti suon keskusosat aarnialueena 1960-luvun lopulla ja sen jälkeen on pyritty ostamaan yksityisille kuuluvia suonosia valtiolle luonnonsuojelutarkoituksiin. Vuonna 1978 valtioneuvosto teki päätöksen Kauhanevan — Pohjankankaan kansallispuiston muodostamisesta.

Huolenaiheita riittää kuitenkin jatkossakin. Tarvittavien maa-alueiden hankkiminen sujuu hitaasti ja sen takia soran sekä pohjaveden otto harjuista saattaa ennen pitkää uhata Kauhanevan vesitaloutta. Huolenaiheena on myös miten kasvavat retkeilijämäärät saadaan ohjattua siten, etteivät ne tuhoa juuri sitä luontoa, mitä luonnonsuojelu vuosien ponnistelulla on saanut jo pelastettua. Tapahtumat Kauhanevalla olisi suhteutettava luonnon kehityksen äärimmäisen hitaaseen rytmiiin.

Lähde: Suomen Luonto III, Kirjayhtymä 1980.

Erikoinen Lauhanvuori

Aivan Kauhajoen kunnan eteläpäässä Isojoen ja Kauhajoen rajalla sijaitsee erikoinen Lauhanvuori. Vuoren huippu kohoaa 230 m merenpinnan ja noin 100 m ympäröivien jokilaaksojen yläpuolelle. Lauhanvuori nousee kuitenkin niin vähitellen ja loivasti ympäristöstään, ettei uskoisi laen olevan Länsi-Suomen korkeimman paikan (värikuva 5). Korkeus ei kuitenkaan yksin tee Lauhanvuoresta erikoista, vaan siihen vaikuttavat Lauhanvuoren kallioperä ja vuoren yksinäinen sijainti jääkaudenjälkeisen merenpinnan yläpuolella.

Vuoden 1982 alussa perustettiin 26 km² laajuinen kansallispuisto Lauhanvuoren valtionmaalle. Päätöksen perusteluina olivat mm. Lauhanvuoren poikkeuksellisen monimuotoinen geologinen menneisyys sekä erikoinen kasvillisuus — toisaalta karun pohjoinen, toisaalta lähdeluomissa eteläinen.

Hiekkakivi

Lauhanvuoren kallioperän muodostaa noin 60 km² laajuinen ja joitakin kymmeniä metrejä paksu kvartsihiekkakivi, joka sijaitsee vanhan kiteisen graniittisen peruskallion päällä. Kiintokalliona hiekkakiveä tavataan maanpinnalla vain parissa paikassa, mutta irtolohkareina niitä näkee kaikkialla, kivijadoissa kasoittain. Yksi hiekkakivipaljastuma sijaitsee Iso-Tiiliharjulla aivan Uuro-Kauhajärvi tien varressa, missä hiekkakiven läpi on kairattu peruskallioon. Tällä paikalla hiekkakivi oli vain kymmenen metriä paksu ja pintaosastaan rikkonainen. Hiekkakivi muuttui pohjassaan pyöreistä kivistä ja sorasta muodostuneeksi konglomeraatiksi. Sen alla oleva graniittikallio oli pinnastaan täysin rapautunut eheytyen syvemmillä.

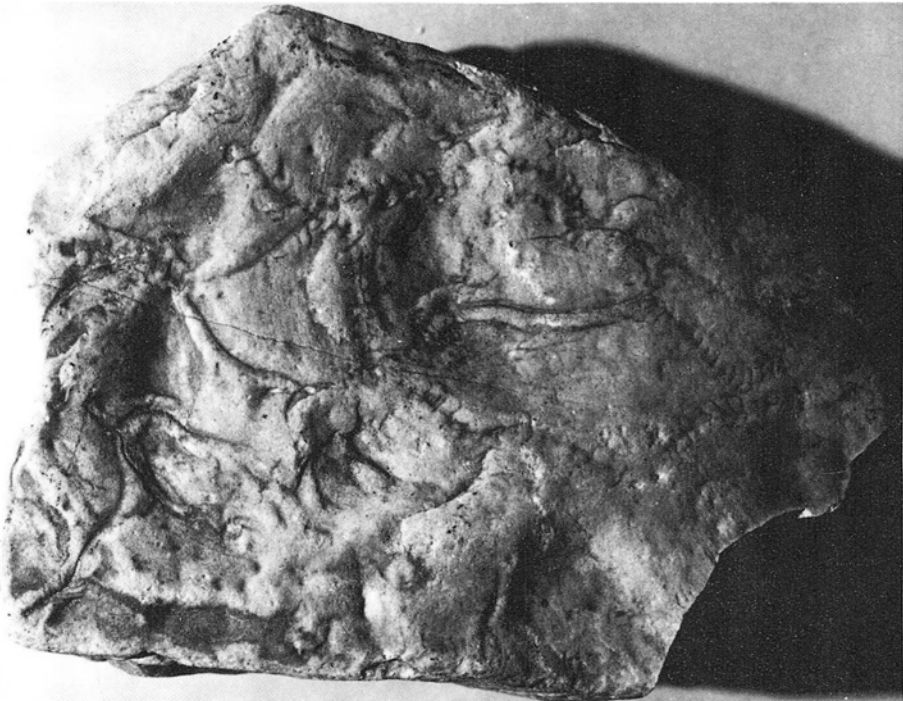
Kivijadat rajaavat hiekkakivikallion peruskallioalueesta. Hiekkakivilaatta paksu-
nee reunoilta keskustaan päin ollen seismisten luotausten mukaan Lauhanvuoren huipun kohdalla 40—50 m. Verrattuna Suomen muihin tunnettuihin hiekkakivikerrostumiin, Lauhanvuoren hiekkakivi sijaitsee ympäristöään ylempänä ja muodostaa hyvin ohuen laatan, sillä yleensä kerrostumat ovat satoja metrejä paksuja ja sijaitsevat painanteissa.

Lauhanvuoren hiekkakivi koostuu pääasiassa hyvin pyörityneistä kvartsirakeista,

joita yhdistää vesiliuoksista saostunut kvartsi. Vähäisessä määrin esiintyy maasälpää, joka on rapautunut kaoliiniksi, graniittisirpaleita sekä kulutusta kestäviä raskaita mineraaleja kuten magnetiittia ja zirkonia. Hiekkakivi sisältää toisinaan myös fosfori-pitoisia savipalloja. Hiekkakiven väri vaihtelee lähes valkoisesta kellertävään tai ruskeaan. Toisinaan tavataan myös punaista hiekkakiveä värin johtuessa rautapigmentistä rakeiden pinnalla.

Lauhanvuoren hiekkakiveä on vanhastaan käytetty myllynkivinä, parhaiden kivien ollessa sellaisia, missä oli runsaasti rapautuneen kaoliinin jättämiä pieniä teräväreunaisia koloja.

Lauhanvuoren kvartsihiekkakiven synty on ajoitettu noin 600 miljoonan vuoden taakse kambrikaudelle, jolloin meri tulvi maalle ja kerrosti alunperin porfyyrigraniittista hyvin pitkällisen rapautumisen kautta syntyneet rakeet matalaan rantaveeteen. Irtain rantahiekka kovettui myöhemmin kiinteäksi hiekkakivikallioksi huokosvedessä olevasta piistä. Hiekan kerroksellinen rakenne on kivessä selvästi näkyvissä. Myös aallonmerkkejä ja kuivumisrakoja on säilynyt. Hiekkakiven kerrostuessa ilmasto oli nykyistä paljon lämpimämpi, sillä varhaispaleotsooisella maailmankaudella kerrostui mm. koralleja Itämereen.

Kuva 7. *Nereites*-tyyppisen nivelmadon jättämiä ryömimisjälkiä Lauhanvuoren hiekkakivessä. Mato liikkui noin 600 miljoonaa vuotta sitten vuorovesivyöhykkeen matalalla hiekkarannalla. Kuva Helena Halme.

Vuonna 1982 löytyi Riitakankaan punaisen soran kuopista kaksi hiekkakivilohkarettä, joissa esiintyi tähkämäisiä ryömmisjälkiä, jotka on tulkittu *Nereites* – tyyppisen nivelmadon aiheuttamiksi (kuva 7). Lauhanvuori on jälkien ensimmäinen löytöpaikka Suomessa. Fossiililöydöt tukevat hiekkakiven vertailevaan rakenteseen ja mineralogiseen koostumukseen perustuneita aikaisempia ikäarvioita.

Kambrikautinen hiekkakivi oli alunperin paljon laajemmalle levinnyt, mutta kun maa taas siirtyi merenpinnan yläpuolelle, alkoivat hiekkakivikerrostumat kuluu. Laajimmin kambrikautista hiekkakiveä on säilynyt Selkämeren pohjalla. Vaasan eteläpuolella Sulvassa on hiekkakiveä säilynyt muinaisessa kraaterissa.

Lauhanvuoren hiekkakiven säilyminen johtuu heikosta eroosiosta alueella sekä kvartsihiekkakiven suuresta kulutuskestävyydestä. Kvartsi jo itsessään on kestävin tavallisista mineraaleista ja kun rakeita iskostava kvartsi vielä on kasvanut epätaavallisen voimakkaasti, on Lauhanvuorella säilynyt vanha varhaispaleotsooinen kulutuspinna. Oletettavasti myös kallioperän lohkoliikunnot ovat vaikuttaneet hiekkakiven säilymiseen ja sijaintiin korkealla, sillä Lauhanvuori sijaitsee vanhojen murroslaaksojen rajaamassa kalliolohkossa. Selväpiirteisillä Lauhanvuorta sivuava murroslaakso on pohjois-eteläsuuntainen suoraviivainen Honkajoki-Paholuoma-Kauhajoki laakso.

Graniittipaadet

Hiekkakiven ala- ja ulkopuolella kallioperän muodostaa graniittinen peruskallio, joka syntyi jo yli tuhat miljoonaa vuotta ennen hiekkakiveä ja josta hiekkakiven materiaalikin on peräisin. Graniitti on rapakiven kaltaista porfyrygraniittia, missä hajarakeina esiintyy isoja maasälpärakeita. Lauhanvuoren alarinteillä ja ympäristössä näkee erikoisia, yksittäisiä tai ryhmissä olevia punertavia graniittipaasia, joista monet ovat huomiota herättävän kookkaita ja/tai pyöreitä kuten Aumakivi Riitakankaalla Isojoen puolella (värikuva 6). Ryhmissä olevat patsaat muodostuvat kuutiollisen rakoilun irrottamista lohkarista, jotka usein ovat romahtaneet vähän matkan päähän emäkalliosta. Maassa paasien ympärillä on rapautumissoraa tai sitä runsaasti sisältävää moreenia tai rantasoraa.

Paadet syntyivät graniitin syvärapautumisen tuloksena ilmeisesti tertiäärikauden alkupuolella noin 70–20 miljoonaa vuotta sitten, jolloin ilmasto oli trooppisen lämmin ja kostea ja kemiallinen rapautuminen kalliolla oli hyvin voimakasta. Paadet edustavat siten rakoilleen ja rapautuneen kallion ehjiksi jääneitä ytimiä, joita kutsutaan tooreiksi. Paasien korkeus antaa viitteen poiskuluneen rapakallion vähimmäispaksuudesta.

Kalliopaasien pyöreys johtuu graniitin kuutiollisesta rakoilusta, jolloin rapautumisliuokset tunkeutuvat aina kulumista kaikkein syvimmälle ja kivi hilseilee vähitellen pallomaiseksi. Rapakivenkaltaisen porfyrygraniitin voimakas rapautumistai-

pumus yhdistetään rakeiden yhteenliittymistapaan, sillä rakeiden väliset rajapinnat ovat sileitä, sekä kallion heikentyneeseen rakenteeseen maankuoressa tapahtuneiden häiriöiden seurauksena. Rapautunut sora tunnetaan paikkakunnalla ”Lauhavuoren punaisena sorana” ja sen väri johtuu rapautuman sisältämästä hapettuneista rautayhdisteistä. Rapakallion hienoaines sisältää aina myös rapautuneita savimineeraaleja kuten illiittiä, vermikuliittiä ja kaoliniittiä, jotka ovat syntyneet maasälvän ja kiilteen rapautumistuloksena.

Kalliopaadet paljastuivat maanpinnalle jo ennen jääkautta virtaavan veden, tuulen ja maanliukumisen vaikutuksesta. Hiekkamyrskyt myös hioivat kalliopaasia. Jääkaudella rapakallio joutui jäätiköiden kuluttamaksi ja kuljettamaksi ja paasia siirtyi alkuperäisiltä paikoiltaan siirtolohkareiksi hiekkakivialueelle kuten esim. Rumakivi Lauhankankaan tien varressa.

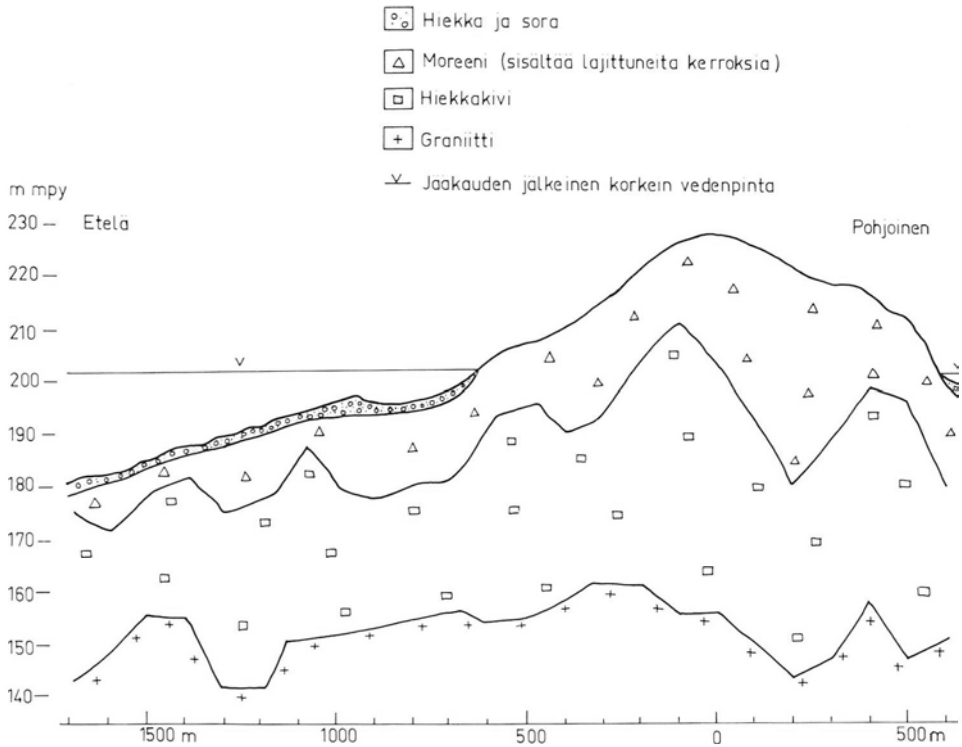
Rapakallion säilymisen edellytyksenä on kuitenkin ollut heikko jäätikkökulutus sekä aikaisemmin laajemmalle ulottunut hiekkakivikallio, joka on suojannut allaan rapautunutta kalliota. Kalliopaadet paljastuivat veden alta noin 8 500 v sitten rannansiirtymisen seurauksena. Aallot huuhtoivat paadet esiin rapautumissorasta ja moreenista, joista syntynyt rantasora puolestaan hautasi toisia paasia. Paasien rapautuminen jatkuu yhä tänä päivänä, sillä rapautumissorakasoja näkee etenkin paasien päivänpaistesivuilla samoin kuin paasien pinnasta hilseileviä ohuita kalliokuoria.

Rapakalliota on Suomessa yleisesti löydetty vain Lapin jäänjakavyöhykkeeltä, missä jäätikkökulutus on ollut heikkoa. Koska vanhoja rapautumia on Lauhanvuoren lisäksi säilynyt myös muualla Kauhajoella ja Etelä-Pohjanmaalla, on ilmeistä, että jäänjakaja on jossain aikaisemmassa vaiheessa sijainnut Pohjanmaalla, mikä on ollut jäätiköiden voimakkaasti alaspainamaa aluetta.

Maaperä

Jääkauden alkaessa noin 2 miljoonaa vuotta sitten alkoi mannerjäätikkö kuluttaa Lauhanvuoren pintaa, jota sitä ennen oli syövyttänyt jo rapautuminen sekä virtaava vesi ja tuuli. Jääkausi koostuu useista eri jäätiköitymisistä ja niiden välisistä jäättömistä kausista. Jäätiköt sekoittivat ja kerrostivat siten moneen kertaan sekä ennen jääkautta että jääkaudella syntyneitä kerrostumia. Osa Lauhanvuoren vanhoista rapautumisaineiksista kuitenkin säilyi sekoittumatta paikoillaan.

Seismisten luotausten mukaan maaperän paksuus Lauhanvuorella vaihtelee muutamasta metristä yli 30 m ollen paksuimmillaan kukkulan pohjoispäässä (kuva 8). Maaperän rakenteesta ja kerrosjärjestyksestä on lisäksi saatu runsaasti pistekohtaista tietoa kaivinkonekuoppien ja tärykairausten perusteella. Maaperä muodostuu pääasiassa jäätikön kuljettamasta ja kerrostamasta moreenista, missä välikerroksina esiintyy paikoin jäätikön sulavesivirtojen lajittelemia hiekka- ja sorakerroksia. Korkeimman rannan alapuolella moreenin päällä sijaitsee yleensä parin metrin vah-

Kuva 8. Lauhanvuoreen kerrosjärjestys. Kukkulan kohdalla sekä hiekkakivikallio että moreenikerrostuma ovat paksuimmillaan. Perustana Geologisen tutkimuslaitoksen seisminen luotauslinjaprofiili.

vuinen rantahiekka- ja -sorakerros. Moreenin pohjalta on myös tavattu lajittuneita kerrostumia, mutta ne voivat olla jääkautta vanhempia.

Lauhanvuoreen lakimoreeni on huomattavan vähäkivistä ja löyhää verrattuna alarinteiden kiviseen, tiukkaan ja massiiviseen moreeniin. Edellinen on jäätikön sulamismoreenia jälkimmäinen taas tyypillistä pohjimoreenia. Eroa korostaa vielä se, että kukkula on sijainnut merenpinnan yläpuolella, kun taas alarinteiden moreenista ovat aallot huuhtoneet hienoaineksen pois, jolloin kivet ovat rikastuneet pintaan. Mannerjäätikön ja/tai ajalehtivien jäävuorien toiminnasta ovat peräisin ne monet graniittisiirtolohkareet, joita hiekkakivialueella tavataan.

Jäätikön sulavesien kerrostamia muodostumia ovat Pohjois-Lauhan lakitasanne ja sen Lauhanvuoreen yhdistävä noin kilometrin pituinen harjukannas. Pohjoisessa muodostumien jatkeena on Lumikankaan moreenipeitteinen harju. Lauhanvuoreen kukkulan länsipuolella sijaitsee sulavesiuomasto. Pääuoma alkaa hevosenkengän muotoisesta painanteesta läheltä laen pohjoisreunaa laskeutuen loivasti mutkitellen

etelään päättyen rantadyynivalliin Isojoelta kukkulalle johtavan tien kohdalla korkeimman rannan tasolla. Uomat ovat syntyneet jäänreunan eteen jäätikön sulamisvaiheessa. Jäätikön sulaessa hautautui myös jäälohkareita hiekan ja moreenin alle. Kun jäät myöhemmin sulivat pois, syntyi niiden paikalle kuoppia, joissa nykyisin sijaitsee lampia, kuten esim. Kaivolampi, Ahvenlampi ja Hurstilampi.

Lauhanvuori on tyypillinen, vaikkakin korkein, Pohjanmaalla yleisesti tavattava paksu moreenipeitteinen muodostuma. Muodostumien synty on usein ongelmallinen mm. siksi, että täällä on säilynyt viimeistä jäätiköitymistä vanhempia kerrostumia ja että jäätikkö on sulamisvaiheessaan päättynyt syvään veteen. Lauhanvuori voi siten muodostua eri jäätiköitymisten kerrostumista. Kukkulan sulamismoreeni ja sulavesiuomat sekä kukkulan epäsymmetrinen muoto jyrkkine pohjoissivuineen ja pohjoispäähän liittyvä syöttöharju viittaavat siihen, että kukkula-alue syntyi jäänreunan edessä viimeisen jäätiköitymisen aikana. Jäänreunan pysähtymistä on edesauttanut korkea hiekkakivikalliokynnys.

Rantamerkkejä

Mannerjäätikön peräännyttyä Lauhanvuorelta noin 9 400 v sitten peitti muinainen Itämeri puolestaan Lauhanvuoren lukuunottamatta noin 1 km² laajuista kukkulan huippua, mikä muodosti yksinäisen ja samalla läntisimmän saaren Ruotsiin asti ulottuvalla avoimella ulapalla. Jääkauden jälkeistä korkeinta vedenpinnan asemaa osoittava ylin muinairanta kiertää Lauhanvuoren kukkulaa 203–208 m korkeudella merenpinnasta. Alempi luku ilmoittaa rantatörmän tyvikorkeuden, ylempi luku rantavallin laen tai sen takana olevan huuhtomisrajan, joka syntyi kaikkein kovimmalla myrskyllä useita metrejä keskikorkean vedenpinnan yläpuolelle. Komeimmillaan ylin ranta on kukkulan pohjoispuolella, missä se muodostaa 7–8 m korkean törmän. Korkeimman rannan yläpuolella on vielä monin paikoin kasaantunut lentohiekkakinoksia. Kasvillisuusero huuhtoutumattoman moreenikalotin ja huuhtoutuneiden rinteiden välillä on silmiinpistävä. Korkeimmasta rannasta alaspäin Lauhanvuoren juurelle vuorta kiertävät porrasmaiset rantavallit antaen leimansa koko Lauhanvuorelle (kuva 9). Kookkaimmat rantavallit, kuten Kiviharju, sijaitsevat yleensä Lauhanvuoren ylärinteillä ja voivat olla lähes 5 m korkeita ja yli kilometrin pituisia. Rantavirtaukset ja aallot kasasivat rannansuuntaisia kynnäitä kuten Pitkärata, joka sulki taakseen laguunin, joka myöhemmin kasvoi umpeen Vääränjärveneväksi, tai rannalta pois päin suuntautuvia hiekkakärkiä, jotka matalassa vedessä saattoivat kasvaa kiinni läheiseen saareen. Törmien edessä tai rantavallien välissä leviävät paikoin laajat loivasti viettävät rantakentät.

Rantakerrostumien päälle kasaantui paikoin lentohiekkakinoksia eli dyynejä mm. Selkätien itäpuolella ja Pohjois-Lauhassa. Kaivolamminkankaan ja Pohjois-Lauhan väliin muodostui suuri hiekan kasaantumislahti, missä dyynejä syntyi yhtämittaisesti

Kuva 9. Lauhanvuoren lakialue näkyy kuvan vasemmassa yläkulmassa, jossa rantavallit kiertävät vuorta kehämäisesti. Laesta noin 1½ km etelään on Spitaalijärvi ja siitä saman verran kaakkoon Kuivajärvi, molemmat Isojoen kunnan puolella.

Kuvan oikeassa (itä) reunassa näkyy Honkajoen-Kauhajoen maantie, Paholuoma sekä Muurahaisen ja Vakkurin kylää. © Maanmittaushallitus.

rannan siirtyessä alemmaksi. Täällä aivan Kauhajoen/Isojoen rajalla Kärkiluoman varrella sijaitsee Lauhanvuoren suurin dyyni. Dyyni on 7–8 m korkea ja loivan U-kirjaimen muotoinen. Dyynin muoto osoittaa sen vaeltaneen luoteesta. Muita suurehkoja yksittäisiä dyynejä ovat Rautalanharju ja Vääräharju. Myös Ahvenlampea ja Spitaalijärveä reunustavat dyynivallit.

Kivijadat

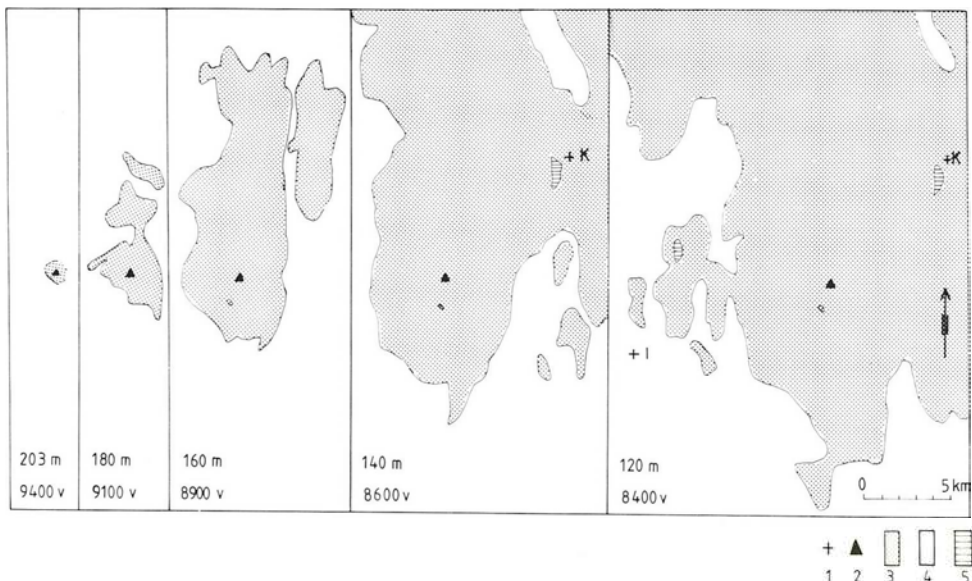
Lauhavuoren silmiinpistävimät muodostumat ovat suuret kasvipeitteettömät loh-karepellot, joita paikallisesti kutsutaan kivijadoiksi. Jadat ovat 100—800 m pitkiä, 20—100 m leveitä ja 2—8 m korkeita nouden usein porrastörminä, jotka haaraan-tuvat jadan päissä erillisiksi valleiksi. Suurin jata on Isojoen puolella Riitakankaalla (värikuva 7), mutta myös Kauhajoen puolella on komeita jatoja kuten Kovanpruu-kinjata, Vanhanpruukinjata ja Tiilipruukinjata. Jadat koostuvat pelkästään kulmik-kaista hiekkakivilohkareista, joiden keskimääräinen koko vaihtelee 20—60 cm, mutta joukossa on yli metrinkin laattoja.

Useimmat jadat sijaitsevat Lauhanvuoren länsirinteillä graniitin ja hiekkakiven rajalla. Jadat muistuttavat Lapin pakkasrapautumisen särkemiä kallioita, ns. rakka-kivikoita, mutta ovat korkeuskäyrien suunnassa pitkiä kuten rantakivikot. Huhta-korvenkivijadan läpi kaivettu kaivinkonekuoppa paljasti, että jadan ja hiekkakivi-kallion välissä on moreenikerros, joka sisälsi runsaasti muita kivilajeja kuin paikal-lista hiekkakiveä. Täten jäätikkö oli siirtänyt hiekkakivikallion reunasta särkyneen laatan, joka myöhemmin rantavoimien, tyrskyn ja merijään toimesta muokkaantui rantakivikoksi. Jadat eivät siten ole tyypillisiä rantakivikoita, jollaisia voi käydä katsomassa esim. Lapväärtin Pyhävuorella.

Lauhanvuoren kivijatojen erikoisuutena on myös niiden yhteydessä tavattavat kivirenkoot, jotka yhdistyvät verkkomaisesti toisiinsa. Tällaiset kuviomaat ovat syn-tyneet roudan vaikutuksesta maan toistuvasti sulaessa ja jäätyessä. Lauhanvuoren kuviomaat lienevät komeimpia koko Etelä-Suomessa muistuttaen Lapin vastaavia kuviomaita (värikuva 8).

Rannansiirtyminen

Rannansiirtyminen Lauhanvuoren kukkulalta vuoren juurelle kesti noin 1 000 v tapahtuen 9 400—8 400 v sitten. Rannansiirtymisnopeus oli tuolloin noin 8 m/100 v eli noin kymmenkertainen verrattuna nykyiseen maankohoamiseen alueella. Rantaviiva saattoi vuosisadassa siirtyä jopa 1—2 km merellepäin. Uutta maata paljastui aluksi nopeammin pohjoisessa kunnes Lauhanvuori noin 8 600 v sitten kasvoi idässä kiinni Nummikankaaseen. Lännessä saaristoa alkoi muodostua vasta vähän myöhemmin (kuva 10). Lauhanvuoren paljastuessa merestä muinainen Itä-meri muodosti valtavan sisäjärven, jota kutsutaan Ancyclusjärveksi. Se muuttui suo-laiseksi Litorinamereksi Pohjanmaalla vasta noin 7 000 v sitten. Tällöin meren-ranta sijaitsi jo kaukana Lauhanvuoresta Isojoki- ja Kyrönjokilaakson latvoilla noin 85 m mpy.

Kuva 10. Rantaviivan muutokset Lauhanvuorella rannan siirtyessä kukkulan juurelta vuorta ympäröiviin laaksoihin noin 9 400 – 8 400 v sitten. Nyt meri on 40 km päässä lännessä. — Merkkien selitykset: 1 I Isojoki, K Kauhajärvi, 2 Lauhanvuoren laki, 3 kuivaa maata, 4 Itämeri (Ancyclusjärvi), 5 järvi.

Pohjavesi

Runsaitten sateitten ja karkearakeisen maaperän ansiosta Lauhanvuori muodostaa maakunnan huomattavimman pohjavesivaraston (värikuva 9). Pohjaveden antoisuuden on pelkästään varsinaisella Lauhanvuorella arvioitu olevan runsaat 12 000 m³/vrk ja lähes yhtä runsaasti on pohjavettä saatavissa Navettakankaalta, Iso-Tiiliharjulta ja Pohjois-Lauhasta. Pohjavesi purkautuu lähteinä soiden reunoilla ja usein myös kivijatojen juurilta. Kukulalla pohjavesi sijaitsee syvällä. Pohjavesi sijaitsee kahdessa tasossa; rantahiekassa ja -sorassa moreenin päällä sekä hiekkakivikalliossa tai jäätikköjokimateriaalissa moreenin alla. Lauhanvuorta rajoittavissa jokilaaksoissa pohjavesi on paineenalaista saven tai tiiviin moreenin peittäessä vettä johtavan kerroksen.

Lauhavuoren lähdeluomien virtaamat ovat kautta vuoden melko tasaisia päinvastoin kuin pintavalumasta suureksi osaksi vetensä saavilla joilla. Esimerkiksi Lohiluomassa virtaamat vaihtelevat 60–120 l/sek. Muita antoisia lähdeluomia ovat mm. Kärkikeitaan (värikuva 10), Räyskänkeitaan, Lylykeitaan, Huhtaluoman, Vyösluoman, Muurahaisluoman ja Rantaluoman lähteet. Lähdeluomien vesi on

hapanta johtuen kvartsihiekkakivestä liuenneesta piihaposta, pH:n vaihdellessa yleensä 6.0—6.8. Piin lisäksi lähdevesi sisältää niukasti muita elektrolyyttejä, joten vesi on erittäin pehmeätä. Lähdeluomien vedenlaatu poikkeaa siten oleellisesti Etelä-Pohjanmaan alavista jokivesistä pääasiassa siksi, että rikki- ja humuspitoiset Litorina-meren savet puuttuvat Lauhanvuorelta.

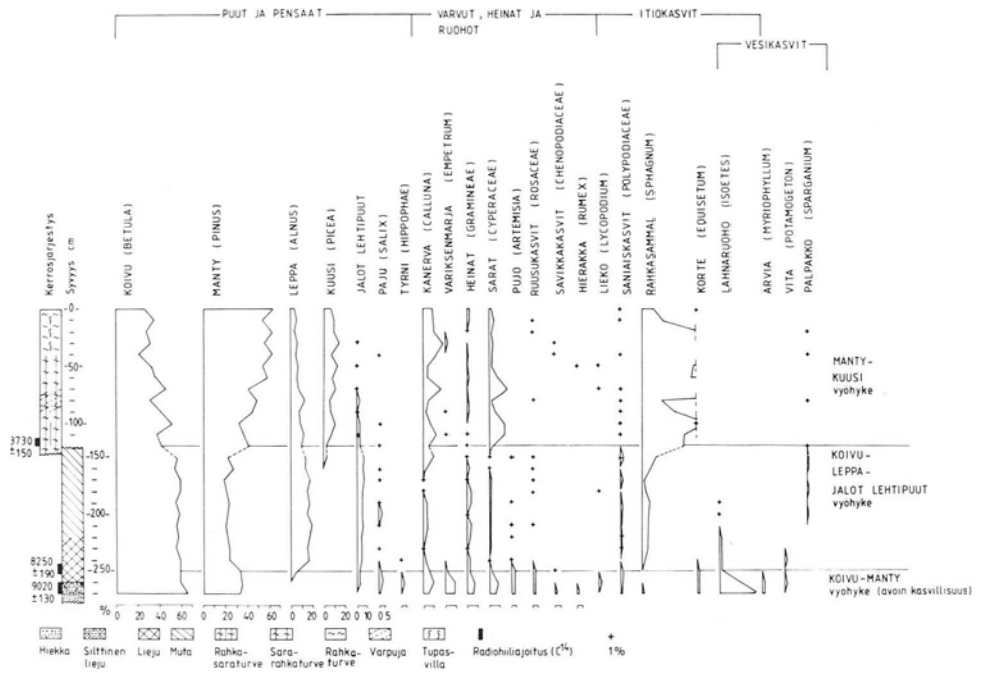
Lauhanvuorella on puolenkymmentä pientä umpilampea sekä lukuisia hyvin matalia laakeapohjaisia painanteita, laksoja. Edellisissä vettä on ympäri vuoden, jälkimmäisissä vain tulva-aikoina. Altaat sijaitsevat suppakuopissa tai rantamuodostumien sulkemissa painaumuissa, joihin pohjavesi suotautuu sisään ja ulos rantakerrostumien kautta. Syvimmätkin lammet, Spitaalijärvi ja Kaivolampi, ovat vain 1.5—2 m syviä, ja niissä on noin metrin vahvuinen lieju/mutakerros hiekan tai soran päällä.

Lampien pohjalle kerrostuneita piileviä ja vesikirppuja tutkimalla on voitu osoittaa, että vedenpinta on lammissa vaihdellut voimakkaasti ja useimmat nykyään ympärivuotisesti vettä sisältävät altaat ovat olleet alkuaan kuivia. Lampien vesi on myös vuosituhansien saatossa happamoitunut ja tullut niukkaravinteisemmaksi. Tästä yhtenä osoituksena on harvinaisen *Tabellaria binalis* piilevän ilmestyminen Lauhanvuoren lampiin noin 4 000 v sitten. Spitaalijärven nykyiseksi pH-arvoksi on mitattu äärimmäistä happamuutta osoittava luku 4.7.

Suot ja kasvillisuuden historia

Turve on hiekan ja soran ohella Lauhanvuoren yleisin pintamaalaji 180—160 m mpy. tasosta alaspäin. Soiden runsaus Lauhanvuorella johtuu suuresta määrästä pohjavettä, jota purkaantuu Lauhanvuoresta. Luonteenomaisia ovat matalat, alle 3 m paksut hiekkapohjaiset keidassuot, jotka ovat yleensä karuja rahkarämeitä, paitsi lähteiden ja luomien varsilla, missä vallitsevat rehevämät, korvet ja nevat. Komeimpia soita vetisine allikkoineen ja kehä- tai verkkomaisine varpumättäineen (kermit) ja sammalpainanteineen (kuljut) ovat Likolampienneva, Majaletto, Kärki-keidas ja Lohikeidas.

Soiden turvekerrosto muodostuu suurimmaksi osaksi rahkavaltaisista turpeista, saravaltaista turvetta esiintyy yleensä vain soiden pohjaosissa muistona siitä vaiheesta kun suot olivat kosketuksissa ympäröivään kivennäismaahan. Soissa esiintyy myös yleisesti hiilikerroksia muistoina metsä- ja suopaloista. Lauhanvuoren suot syntyivät muutamaa poikkeusta lukuunottamatta metsämaan tai tulvapainanteiden soistumina useita tuhansia vuosia rannansiirtymisen jälkeen. Esimerkiksi Likolampiennevalle alkoi turvetta muodostua noin 6 800 v sitten, Spitaalijärvensuolle 6 200 vuotta sitten ja Kylmänkullaankeitaalle vasta 5 000 v sitten. Soiden synty liittyy pohjavedenpinnan nousuun. Hyvin yleistä on, että rinteellä ylempänä oleva suo on kasvanut suota rajoittaneen rantavallin yli ja soistuttanut viereisen suon. Soistumi-

Kuva 11. Siitepölydiagrammi Spitaalijärvestä/Spitaalijärvensuosta kertoo jääkauden jälkeisestä kasvillisuuden kehityksestä Lauhanvuorella. Puupölystä edustaa metsien laajempaa alueellista kehitystä kun taas vesikasvit ja turvetta muodostavat kasvit edustavat paikallista järvi- ja suokasvillisuutta. Järvi- ja suokerrostumat on yhdistetty kuusen ilmestymisajankohdan perusteella, koska vain näin saatiin aukoton kehityssarja.

sen alku ja turpeen paksuuskasvu on ollut Lauhanvuorella yleensä hidasta johtuen rinteiden happipitoisista nopeasti virtaavista pohjavesistä, jolloin kasvienjäännökset ovat ehtineet hajota.

Suo- ja järvikerrostumien siitepölykoostumus (kuva11) osoittaa, että jäätikön hävittyä aluksi kasvittoman saaren valtasivat heinät, sarat, pujo ja kanervakasvit. Myös koivu ja mänty kasvoivat saarella yli 9 000 v sitten. Pensaista paju ja tyrni kasvoivat myös aikaisin Lauhanvuorella. Leppä yleistyi alueella noin 8 300 v sitten. Lepän tuloon asti Lauhanvuoren metsät olivat valoisia ja avonaisia ja kasvillisuuden muodostivat ns. pioneerikasvit, jotka pystyivät nopeasti levittäytymään vasta paljastuneelle maalle. Kuusi levisi Suomeen idästä ja Lauhanvuorella se yleistyi vasta noin 3 700 v sitten. Samoihin aikoihin kerrostumista häviävät ns. jalojen lehtipuiden kuten pähkinäpensaän, jalavan, tammen ja lehmuksen pölyt, joita on niukasti siinäsiintynyt ja ovat osaksi olleet kaukolentoja. Rahkasammaleiden itiöiden määrä

kasvaa tasaisesti nykypäivään tultaessa osoittaen soiden laajenemista ja rahoittumista. Kasvillisuuden kehityksessä kuvastuu myös ilmaston jääkaudenjälkeinen lämpeneminen ja uudelleen kylmeneminen.

Kirjallisuutta

- Niemelä, Jouko. 1978. Etelä-Pohjanmaan sora- ja hiekkamuodostumien geologinen tausta. Rakennusgeologinen yhdistys-Byggnadsgeologiska föreningen ry:n julkaisuja 12:9, 1—15.
- Olander, A. I. 1934. Lauhavuoren vanhoista rantamuodostuksista. Terra 46:4, 185—198
- Salomaa, Risto. 1982. Erikoinen Lauhanvuori. Suomen Luonto 1982:1, 30—33.
- Sederholm, J. J. 1913. Suomen geologinen yleiskartta, lehti B 2 Tampere. Vuorilajikartan selitys. 122 s.
- Tynni, Risto ja Hokkanen Kalevi. 1982. Annelidien ryömisjälkiä Lauhanvuoren hiekkakivessä. Geologi 34:7, 129—134.
- Yhdyskuntien vedenhankinnalle tärkeät pohjavesialueet. Vesihallitus, tiedotus 109,94 s.

Kesäyön lintu

Tässä artikkelissa tutustumme lintuun, joka monessa suhteessa sopii Kauhajoen luontoa esittelevään kirjaan. Pieni perustelu selvittää kehrääjän (*Caprimulgus europaeus*) ansiolistaa, joka oikeuttaa ohittamaan muut lintulajit.

Kehrääjän levinneisyyden pohjoisraja kulkee vain sata kilometriä Kauhajoen pohjoispuolella. Monille laji on tuntematon, vaikka sen tapaaminen ei kesäyössä ihme olekaan. Yöajan tunnelma, karu maasto, laskeneen auringon värjäämä taivas ja kehrääjän tunnusomainen laulu luovat ne puitteet, jotka herkistävät luonnossa kuljijan unohtumattomaan tunnelmaan. Päästäkseen mukaan kehrääjäkonserttiin tarvitsee ensikertalainen hieman opastusta.

Yölintuna kehrääjä vaatii tarkkailijaltaan pientä muutosta nukkumaanmenon aikataulussa. Kesäkuun alkupuoli on tämän myöhäisen muuttajan ensikonserttien aikaa. Laulukausi kestää koko pesinnän ajan, heinäkuun loppuun. Kehrääjään tulee eloa, kun hämärä koittaa noin kaksikymmentä minuuttia auringonlaskun jälkeen. Pilvettömänä päivänä tämä pitää aina paikkansa, mutta valaistusta himmentävä pilvisyys katkaisee kehrääjän päiväunen jo aikaisemmin.

Päivännäöllä kehrääjän tavoittaminen vaatii aimo annoksen onnea. Vertaansa vailla olevaan suojaväriinsä luottaen se lepäilee kuin osana alustaansa maassa, kannolla, kaatuneen puun rungolla tai joskus puunkin oksalla. Kehrääjän karkkoetäisyys on noin neljä metriä. Pakenevasta linnusta saatu havainto on yleensä epämääräinen; ruskahtava käenkokoinen lintu, joka poistui suoraviivaisesti äänettömin siivenis-kuin. Todella, pöllömäisen pehmeän höyhenpuvun ansiosta on lento äänetöntä. Harvinaisten päivätapaamisten johdosta kohdistakaamme mielenkiinto kehrääjän yöllisiin puuhiin.

Auringonlaskun jälkeen raottelee kehrääjäkoiras silmiään, vähitellen puoli ruutua paljastaen, lopulta täydellä aukolla ympäristöönsä tarkastellen. Aikaa säästelemättä se karistelee unensa ja on äkkiarvaamatta siivillään. Pieni tarkastuslento reviirillä, sekä ilmoitus hautovalle naaraalle, *kryit, kryit*, (täältä tullaan). Uskollisuutensa vakuudeksi koiras virittää soittimensa pesän läheisyydessä, kuivuneen oksan kärjessä. On kuin ruumis korvaisi oksasta puuttuvan haarakkeen. Varovaista aloitusta seuraa pitempi, katkoton säe.

Naapurin ”vanhapoika” tunkeutuu seuranpuutteessa reviirille. Reviirinhaltijan

Kuva 12. Päivännäöllä kehrääjän tavoittaminen vaatii aimo annoksen onnea. Kuva Jukka Lilja.

kehräys loppuu kuin polttoainekatkon saanut moottori. Samassa koiras onkin jo vihaissessa lennossa kohti tunkeutujaa. Terävät kryit, kryit huudot ja nahkakintaiden yhteenlyöntiä muistuttavat paukahdukset, jotka syntyvät kehrääjän lyödessä siipensä yhteen selän yläpuolella, kuuluvat oleellisena osana takaa-ajoihin ja soidinlentoon. Koiras palaa voitonriemuisasti siipiään väräyttäen lajikumppaninsa karkoitettuun.

Soidinlentoaan mukaellen ”pariskunta” lentelee iltayön saalistukseen. Saalistuslennosta paljastuu hyvän lentotaidon tuottama nautinto, vatsan täyttäminen näyttää jäävän toiselle sijalle. Tuulensuojassa parveilevista hyönteisistä se ottaa omansa pystyasennossa lelutellen, vaihtaen apajaa kuin jousen vauhdittamana. Vanhapoika kehrää taustamusiikin äänettömille saalistajille omalta reviiriltään.

Mistä kehrääjän sitten tapaa? Karut kehrääjämaastot löytyvät Lauhasta, jonne monet suuntaavat retkensä tämän kirjan useitten Lauhaa sivuavien artikkeleitten innoittamina. Näin ollen edellä kuvatun näytöksen hinta on vain nähty vaiva, kun kehrääjän tutustuminen sovitetaan muun retken jatkoksi.

Retken onnistumiselle välttämättömistä edellytyksistä on otettava huomioon

seuraavaa. Pieni tihkusade ei retkeä pilaa, mutta hallayö merkitsee kehrääjälle lievää horrosta, pitempi kylmäkausi syvää horrosta. Se on hyönteissyöjän sopeutuma olosuhteisiin, joissa lentävää hyönteisravintoa on heikosti tai ei lainkaan saatavilla. Horroksessa energiantarve vähenee ruumiinlämmön laskiessa.

Lämmintä tarvitsee myöskin kehrääjää etsivä kaksijalkainen. Hellepäiväkin seuraavan yön viileys on sitä luokkaa, että reilu lisävaatekerta on paikallaan. Tällaisten reissujen on tapana venähtää niin pitkiksi, että pienelle välipalallekin osaa antaa arvoa.

Ehdot täyttävissä olosuhteissa saavutaan Lauhan tornille, toivottavasti ei muun ohjelman liiaksi rasittamina. Tornista voidaan seurata auringon lasku, jonka jälkeen kehrääjää voidaan lähteä etsimään kuulo herkistettynä.

Kehrääjä ei asusta aivan huipulla, mutta 400–500 metrin etäisyydellä tornista pitäisi päästä kuulolle joka ilmansuunnassa. Varma apaja on myöskin itärinteellä, pohjois- eteläsuunnassa kulkeva tie, jonka varrelta löytyy ainakin yksi rukkia imitoiva lintu.

Kehrääjistä tekemääni elokuvaa varten olen myös kysellyt vanhemmilta ihmisiltä heidän kokemuksiaan kehrääjistä. Eräältä kirkkoherralta kuulemani tarina kuvaa ansiokkaasti kehrääjäkonsertin ainutlaatuisuutta.

Ainoasta lajia koskevasta kokemuksestaan hän kertoi seuraavasti: ”Isonveljen ehdotuksesta lähdimme eräänä iltana varsin myöhään lenkille. Olin silloin kymmenen vuotta vanha. Olimme kulkeneet jo kauas. Lähimpään asutukseen oli ainakin neljä kilometriä, kun veljeni sanoi löytäneensä joskus pontikkatehtaan jostain lähetyviltä. Lähdimme tietysti katsomaan paikkaa, mutta kuulimmekin ääniä, jotka paljastivat keittopuuhiien olevan jälleen käynnissä. Palasimme hieman taaksepäin, ja veljeni pyysi minua odottelemaan hänen lähtiessä hakemaan lisävoimia. Odottavan aika käy yleensä pitkäksi, mutta sillä kertaa aika kului huomaamatta kehrääjän outoa laulua kuunnellessa.”

Varmaa on, että kehrääjän laulu oli unohtumaton osa tätä jännittävää yötä, koska hän poimi sen tapahtumasta vuosikymmenien takaa. Haluan toivottaa lukijoille antoisaa yöhetkeä kehrääjämaastossa.

Kauhajoen linnusto

Tietoja Kauhajoen linnustosta on kertynyt runsaammin vasta viime vuosikymmeniltä. 1960-luvun tiedot keskittyvät lähinnä pitäjän etelä- ja itäosiin, 1970-luvulla tietämys laajeni muuallekin pitäjään. Varsinainen Kauhajoen linnuston selvitys käynnistyi v. -75 ns. Suomen lintuatlaslaskennan myötä. Tutkimuksen tavoitteena oli havainnoida 10 x 10 km:n atlas-ruuduista mahdollisimman monta pesivää lintulajia. Useissa ruuduissa päästiin varsin hyviin tuloksiin, ja tutkimuksen ansioksi on luettava se, että erilaiset elinympäristöt tulivat ruuduissa tasapuolisemmin käytyä tutkimassa, kuin mitä normaalihavainnoissa olisi tapahtunut. Yleensä havainnointi keskittyy parhaille paikoille linnustollisesti vaatimattomampien jäädessä vähälle huomiolle.

Atlaksen myötä tuli myös nopeasti tietoon pitäjän hyvät lintupaikat, joista ei aikaisemmin ollut tietoa. Näin ollen Kauhajoen linnuston tuntemus lisääntyi huomattavasti. Voidaankin sanoa pitäjän linnuston ja lintupaikkojen olevan tällä hetkellä hyvin tunnettuja koko maatakin ajatellen. Luonnollisesti joka vuosi tehdään havaintoja uusista lajeista ja näin pitäjän linnuston tietämys ennestään kasvaa.

Tämän kirjoituksen tarkoitus on perehdyttää lukija Kauhajoen pitäjän lintupaikkoihin, sekä kertoa mitä lajeja missäkin paikassa on tavattu ja mitä on mahdollista tavata. Kirjoituksessa mainitaan myös muutamia naapuripitäjien hyviä lintupaikkoja sekä havaintoja pitäjämme nisäkkäistä.

Kauhajoella on tämänhetkisten tietojen mukaan havaittu 195 lintulajia, lisäksi on tehty muutamia epävarmoja havaintoja harvinaisuuksista. Niitä ei kuitenkaan käsitellä tässä kirjoituksessa.

Metsien siivekkäät

Metsäpinta-alaa on Kauhajoella luonnollisesti eri biotoopeista pinta-alaltaan eniten, joten aloittakaamme linnustoon tutustuminen erilaisten metsien lajistosta.

Valtaosaksi Kauhajoen metsät ovat talouskäsittelyn piirissä, vain pieniä, enintään muutaman hehtaarin alueita on luonnontilassa. Poikkeuksen muodostaa Lauhanvuoren kansallispuiston alue Isojoen rajalla, mistä löytyy vielä useiden neliökilo-

metrien alueita, joissa ihmisen jäljet näkyvät heikkoina. Muuten lähes luonnontilaiset metsät rajoittuvat muutamaiin puronvarsikorpiin ja yksittäisiin metsäpalstoihin, jotka ovat olleet hakkaamatta vuosikymmeniä.

Kuitenkin metsämme ovat siksi monipuolisia, että melkoinen lajimäärä niistä löytyy. Monet lajit pesivät useantyyppisissä metsissä, joten minään ehdottomana jakona ei tässä esitettyjä tietoja kannata pitää. Lisäksi eri lintulajit liikkuvat hyvin väljästi eri biotoopeilla pesimisajan ulkopuolella. Kuitenkin pääpiirteittäin jako pitää paikkansa.

Mäntykankaalta löytyy Kauhajoeltakin yleisinä mm. metso, käki, käpytikka, harmaasiippo, leppälintu, kulorastas, töyhtötiainen ja varsinkin käpyvuosina pikkukäpylintu. Vähälukuisempia pesimälajeja ovat järripeippo, isokäpylintu, salskeissa reunamänniköissä korppi, aukkojen laidoilla ja hyvin harvoissa metsissäkehrääjä sekä varsinkin suurten nevojen laidoilla huuhkaja. Harvinaisuutena on tavattu laulava kangaskiuru Vöyrinkankaalla, Lapinharjulla ja Nummijärven huvipaikan telttalueella. Pesinnästä ei ole havaintoja.

Kuusivaltaisista metsistä tapaa mm. rautiaisen, tiltaltin, hippiäisen, punarinnan, käpytikän, mustarastaan, vihervarpusen, pikkukäpylinnun, hiirihaukan, helmipöllön, pohjantikan, kuusitiaisen, puukiipijän ja peukaloisen. Muutamia kertoja on tavattu viiru- ja varpuspöllö, idänuunilintu ja kuukkeli sekä mehiläishaukka.

Lehtimetsien lajeja ovat lähinnä sirittäjä, lehto- ja mustapääkerttu, lehtokurppa sekä harvinaisina pikkutikka ja sinitiainen, jälkimmäinen asutuksen läheisyydessä.

Reunametsien ja aukkoisten, nuorten sekametsien lajeja ovat mm. punatulokku, varis, harakka, punakylkirastas, räkättirastas, hernekerttu, pikkulepinkäinen, käenpiika, käki, sepelkyyhky, teeri, keltasirkku sekä harvinaisempina urpiainen ja vanhoissa variksen ja harakan pesissä asustavat ampu-, nuoli- ja tuulihaukka sekä sarvipöllö.

Monentyyppisissä metsissä asuvia lajeja ovat mm. palokärki, metsäkivinen, pajulintu, kirjosiippo, laulurastas, talitiainen, hömötiainen, peippo, närhi, pohjantikka (lajista pesälöytö rutikuivalta kankaalta Lauhanvuoren kansallispuistosta ja jylhästä kuusikosta Katikan kanjonista) sekä lähinnä soistuvissa metsissä tavattava pohjansirkku, joka on viime aikoina selvästi runsastunut. Hakkuuaukioiden ja rämeiden tuntu-massa voi tavata isolepinkäisen ja sinisuohaukan.

Lehtoalueet ovat Kauhajoella pienialaisia, mutta sitäkin kiinnostavampia linnustollisesti. Ne sijaitsevat lähes poikkeuksetta jokien ja purojen varsilla. Parhaiten tunnettu alue on pitäjän eteläkärjessä Vakkurinkylässä sijaitseva ns. Yli-Vakkurin/Vakkurin lehto. Paholuoman varrella oleva n. 1,5 ha:n alue on kasvustollisesti paikoin erittäin rehevä. Suurehko räkättirastasyhdyskunta pitää huolen, että ääntä riittää päivisin. Viime aikoina lähes vuosittain on satakieli pitänyt huolen alkukesän yökonsertista. Muista hyvistä laulajista on tavattu kultarinta ja mustapääkerttu. Muita säännöllisiä pesimälajeja ovat pikkutikka, palokärki ja sinitiainen. Hyviä lehtoalueita löytyy myös Kirkonkylästä Kotitalousopiston jokirannasta ja Pöntäneeltä.

Näiltä alueilta voi löytää satakielen lähes vuosittain sekä muita edellämainittuja lajeja.

Peltojen laulajat

Peltoa mainitaan Kauhajoella olevan toiseksi eniten maamme pitäjistä. Paljon sitä kyllä onkin, varsinkin pitäjän pohjoisosassa. Siksi myös peltolinnustolla on näkyvä ja kuuluva osa pitäjän luonnossa. Muuttoaikana pelloilla voi tavata lähes kaikki metsissä pesivät muuttolintujajit. Varsinkin keväällä on lähes sääntönä, että ensimmäiset muuttolajit tavataan peltujen sulapälvillä, vaikka laji olisikin pesimäaikana tiiviisti metsälaji. Pelloilla ja pensaistoissa, joita on kehittynyt varsinkin jokivarsille ja pakettipelloille, pesii oma erikoislaatuinen linnustonsa. Usein pensastoissa tavataan harvinaisia lajeja laulamassa.

Tyyppilajeja pelloilla ovat kiuru, keltavästäräkki, västäräkki, pensaskerttu, pensastasku, kivitasku, peltosirkku, pajulintu, töyhtöhyppä, isokuovi ja punavarpenen. Vähälukuisempia ovat niittykirvinen, ruokokerttunen (vesien äärellä) ja peltopyy. Myyrävuosina ovat suo- ja sarvipöllö sekä tuuli- ja sinisuohaukka yleisiä näkyjä peltujen yllä. Fasaanin nykytilannetta en tiedä. Takavuosina niitä on metsästäjien toimesta istutettu monin paikoin, mm. Kainastolle, Pöntäneelle ja Hyppään. Kurjet ruokailevat mielellään varsinkin syrjäisillä pelloilla.

Ruisräkkä on havaittu viime vuosina muutaman kerran narisemassa yöllä Hyypässä ja Harjankylässä. Mitään erityistä peltoaluetta en pysty toisia paremmaksi nimeämään, mutta varsinkin muuttoaikana suuret peltolakeudet ovat havainnoinnin kannalta parhaita.

Vesilinnut ja kahlaajat

Kauhajokea ei juuri tunneta järvistään, paitsi ehkä Nummijärven osalta. Kuitenkin Kauhajoelta löytyy linnuston kannalta muutamia kiinnostavia kosteikkoja. Jos jätetään suursoidemme avovesilammet lukuunottamatta, löytyy järviä Nummijärven lisäksi Ikkelijärvi, Säkkijärvi, Kauhajärvi ja Ylimysjärvi. Nämä ovat linnuston kannalta merkityksellisiä. Pikkujärvien ja lampien luettelo on pitkä: Juurakko-, Hiukka-, Uuron-, Harrin-, Karhu-, Väärä-, Koihan-, Kaivo- ja Mustaisjärvi sekä Mato- ja Kauhalammi. Useimmat edellämainituista ovat lähinnä pieniä lammia, ja niillä tapaa vain muutamia yleisimpiä vesilintulajeja (sinisorsa, telkkä, tavi ja muutamilla mustakurkku-uikku) ja kahlaajia (rantasipi, liro). Lintujärvinä voidaankin pitää lähinnä vain viittä ensinmainittua.

Nummijärvi on pesimälinnustoltaan muita selvästi vaatimattomampaa luokkaa, mutta muuttoaikana se on monelle lajille tärkeä. Siksi sitä käsitellään tarkemmin

tässä yhteydessä. Järven vaikutuspiirissä pesiviä lajeja ovat sinisorsa, tavi, telkkä ja viimeaikasen rehevöitymisen seurauksena järvelle kotiutunut silkkiuikku sekä rannoilla vilistelevä rantasiipi. Ruokailemassa järvellä käyvät lähiseutujen soiden harmaa-, kala- ja naurulokit sekä kalatiirat. Toisinaan tapaa myös merilokin. Kuikat sukkeltelevat läpi kesän kaloja pyytäen. Pesimättömiä tukkasotkia tavataan myös yleisesti. Erikoisuus on ilmeisesti jokasyksyinen, harvinainen vieras, merimetso. Tämä suuri tumma, kalaa syövä merilintu istuskelee mielellään vesikivillä, varsinkin länsirannan tuntumassa Majaniemen edustalla. Muuttoaikana järvellä on tavattu kaikki kolme koskelolajia: iso- ja tukkakoskelo sekä uivelo. Ainakin syksyisin järvellä oleskelee mustalintuja, pilkkisiipiä ja alleja joskus huomattaviakin määriä. Kevään sulapaikoilla voi nähdä puna- ja lapasotkia, haapanoita, jouhisorsia, lapasorsia sekä eri uikkulajeja. Sopivien rantojen puuttuessa kahlaajia ei juuri tapaa. Liroja, vikloja, kuoveja ja muitakin lajeja voi joskus tavata.

Nummijärvestä n. 3 km luoteeseen sijaitseva *Ylimysjärvi* on linnustoltaan nimensä veroinen Kauhajoella. Se on kevätmuuttoaikaan tärkeä levähdyspaikka vesilinnuille ja pesimälinnustoltaan arvokas. Kevään sulavedet virtaavat muuten vähävetiseen altaaseen, jolloin vesi hautoo routaisen pohjan sulaksi tarjoten näin vesilinnuille aikaisessa vaiheessa ruokailumahdollisuuden. Järvi välkkyi sulana jo aikaisin huhtikuussa, kun muut pitäjän järvet ovat vielä jäässä. Ylimysjärvi on aikaisimpien vesilintujen tärkeä levähdyspaikka, jonka luonnontilaa ei saisi muuttaa enempää mitä Vapon Uitonnevalta laskevat vedet muuttavat. Lähinnä pieni kesäveden nosto voisi tulla kysymykseen.

Pesimälinnuston pääosan muodostavat naurulokit, joita pesii useita kymmeniä pareja vuosittain. Erikoisuus on mustakurkku-uikun runsaus. Vuonna —76 löydettiin yli 20 pesää, mikä on huomattava määrä yhdellä järvellä Suomen oloissa. Samana vuonna löytyi myös silkkiuikun pesä. Tukkasotkakanta on niinikään vahva ja naurulokit antavat hyvän turvan pesärosvoja vastaan. Muita pesijöitä ovat sinisorsa, tavi, telkkä, haapana ja jouhisorsa. Lapasorsan pesintää ei ole varmistettu. Läpi kesän laji on järvellä tavattu. Muita mahdollisia pesimälajeja ovat heinätavi ja punasotka. Muuttoaikana on tavattu myös lapasotka, nokikana, härkälintu, uivelo ja kuikka.

Kurki pesinee vuosittain lähinnä pohjoispään märällä saraluhdalla. Muita kahlaajia on myös runsaanlaisesti ruohistoisella järvellä. Töyhtöhyppä, liro, suokukko ja taivaanvuohi kuuluvat pesimälajistoon. Kevätmuutolla tavataan valko-, musta- ja punajalkaviklo, iso- ja pikkukuovi, jänkäkurppa ja vesipääsky. Vesipääsky on tavattu useina kesinä pesimäaikaan, joten pesintäkin on mahdollista. Mikäli pesintä todetaan, olisi se tällä tietoa Suomen eteläisin pesimäpaikka sisämaassa.

Keväisin metsähanhet ja joutsenet levähtävät tulvajärvellä ja joutsenpari on tavattu järvellä vielä kesäkuun puolivälissäkin. Ylimysjärvi onkin todennäköisin joutsenen pesimäjärvi Kauhajoella, mikäli joutsenen levittäytyminen etelää kohti edelleen jatkuu. Petolinnuista on järven yllä nähty saalistelevan nuolihaukka ja kalasääski.

Kesäaikana kuivahtavilla rantamailla pesii ruokokerttusia, pajusirkkuja, keltavästäräkkejä ja niittykirvisiä. Soistuneista rantametsistä kuuluu usein pohjansirkun laulnsäe. Kevätmuutolla on järvellä havaittu mm. merellä pesivä räyskä, meri-, selkä-, kala- ja pikkulokki sekä kalatiira.

Hirvien kesäisenä laitumena matala ja runsaskasvustoinen Ylimysjärvi on ilmeisesti parhaita Kauhajoella. Kerralla on nähty ruokailemassa parisenkymmentä hirveä järviolueella.

Ylimysjärven linturunsauteen on osaltaan syynä se, ettei järven rannoilla ole lainkaan kesämökkejä, eikä rantaan johda edes kunnollista tietä. Näinollen pesimärauha on järvellä hyvä. Samaa ei voi sanoa Nummijärven itäpuolella sijaitsevasta *Säkkijärvestä*. Mökkejä on viime vuosina noussut useita järven soistuneelle länsirannallekin. Tämän seurauksena pienen Änstinsaaren ympäristössä pesivien lintujen pesimärauha on huonontunut (värikuva 12). Matala ja osin ruohistorantainen järvi tarjoaa muutoin hyvän pesimäympäristön useille lintulajeille. Tukkasotkakanta on hyvä, mm. Änstinsaaresta on muutaman minuutin käynnillä löytynyt toistakymmentä pesää. Myös sinisorsa, tavi, haapana, jouhisorsa ja telkkä pesivät järvellä. Uikuista tavataan pesivänä rumaääninen härkälintu. Nokikanoja pesii myös muutama pari vuosittain. Kahlaajista on pesivänä tavattu rantasipi, liro ja taivaanvuohi. Naurulokkiyhdyksunta pesii Änstinsaaren kupeessa lähes vuosittain, samoin muutama kalatiirapari. Varpuslintuja edustavat pajusirkut, västäräkit ja ruokokerttus.

Muuttoaikoina järvellä on havaittu kuikka, heinätavi, lapasorsa, punasotka, iso- ja pikkukoskelo sekä uivelo. Hanhet ja joutsenet levähtävät myös keväin syksyin muuttomatkoillaan. Säkkijärven erikoisuus on läpi kesän esiintyvä laji, pilkkasiipi, joka pesii merellä ja harvinaisena sisämaassa Lapissa. Aivan ilmeisesti 2–4 yksilön parvi koostuu pesimättömistä linnuista.

Kauhajoen toiseksi suurin järvi *Ikkelajärvi* on myös lintujärvenä hyvää luokkaa. Siellä on tavattu useita muualla tapaamattomia lajeja. Pesimälinnustoon kuuluvat viime vuosina kotiutunut silkkiuikku sekä härkälintu, sinisorsa, tavi, haapana, jouhisorsa, tukkasotka ja lukuisten pönttöjen ansiosta runsas telkkäkanta. Rantakanoja edustaa nokikana. Nauru-, kala- ja harmaalokki sekä kalatiira ruokailevat säännöllisesti järvellä. Kahlaajista pesivänä tavataan ainakin rantasipi, liro, taivaanvuohi ja rantametsissä lehtokurppa. Rantapensastoissa pesii runsas varpuslintukanta, pajusirkkuja, punavarpusia, pensaskerttuja ja ruokokerttusia sekä västäräkkejä avaremmilla paikoilla.

Järvellä on tavattu lisäksi kuikka, mustakurkku-uikku, lapasorsa, heinätavi, punasotka, mustalintu, all, isokoskelo, joutsen ja metsähanhi. V. — 78 keväällä havaittiin Kauhajoen ensimmäiset ja tähänmennessä ainoat kanadanhanhet. Ikkelajärveltä on ammuttu Kauhajoen ensimmäinen kaulushaikara ja v. — 79 kuultiin kumeeaa huutelua järveltä. Myös Kauhajoen ensimmäiset havainnot pikkulokista ja ruskosuohaukasta on järvellä tehty. Ammutut linnut varmistavat lajinmäärityksen!

Kauhajoen ainoa harmaahaikarahavainto on myös Ikkeläjärveltä kesällä —80. Muuttoaikana tavattavia kahlaajia ovat liro, metsä-, valko-, punajalka- ja mustaviklo, suokukko sekä kuovit ja töyhtöhyppä. Ikkeläjärven pesimälinnuston runsauteen vaikuttavia tekijöitä ovat mm. tiheä loma-asutus rannoilla ja kalakannan kannalta tarpeellinen vesikasvillisuuden niitto.

Viides lintujärveksi mainittava kohde Kauhajoella on *Kauhajärvi*, Kyrönjoen alkulähde (värikuva 11.). Järven vedenpintaa on laskettu muinoin melkoisesti, joten sen luonne on muuttunut alkuperäisestä huomattavasti. Järvi on soistunut rannoiltaan laajasti. Kelluvat rahkasammallautat kulkeutuvat tuulen mukana paikasta toiseen. Märkä kasvualusta tarjoaa karpalolle otollisen olotilan, ja marjasadot ovatkin lähes vuosittain hyvät. Juuri tämä rahkasaarien runsaus avoveden ohella tekee Kauhajärvestä muista poikkeavan lintujärven Kauhajoella.

Pesivään vesilinnustoon kuuluvat mustakurkku-uikku, sinisorsa, tavi, jouhisorsa, haapana, tukkasotka ja telkkä. Joka kesä on havaintoja tehty myös lapasorsasta. Heinätavi, puna- ja lapasotka, iso- ja tukkakoskelo, uivelo, all, pilkkasiipi ja mustalintu on niinikään tavattu. Keväin syksyin joutsenet ja metsähanhet viivähtävät järvellä. Syksyllä —75 tehtiin havainto kiljuhanhesta ja keväällä —76 lyhtynokkahanhesta, molemmat Kauhajoen ainoita. Härkälintu ja silkkuiukku on myös tavattu, mutta rehevyys ei riitä niille pesimiseen. Kurkipari tuo jostain lähisuolta poikasensa joka kesä järven eteläpäähän ruokailemaan.

Kauhajärven kahlaajalajisto on kaikkein runsain Kauhajoen järvistä. Isokuoveja pesii runsaasti rahkasaarilla, samoin useita töyhtöhyppäpareja, liroja, taivaanvuohia, suokukkoja ja rantasipejä. Viime vuosina järvelle on kotiutunut yksi punajalkaviklopari.

Muuttoaikana tavataan runsaasti suokukkoja soidinpuuhissa, sekä musta-, valko- ja metsävikloja, pikkutyllejä, suosirrejä, pikkukuoveja ja useita jänkäkurppia laulavana. V. —81 ja —82 on kuultu Kauhajoen ensimmäiset luhtahuitit järven saraluhdalla. Lokeista pesii vain naurulokki, satunnaisesti on havaittu pikku-, kala-, selkä-, harmaa- ja merilokki, kalatiira ja keväällä —75 Kauhajoen ainoa lapintiiarahavainto tehtiin niinikään Kauhajärvellä. Nuolihaukka on tuttu näky järven yllä sudenkorontopyynnissä. Se pesinee järven rantametsissä vuosittain. Tuuli- ja sinisuohaukka sekä suo- ja sarvipöllö ulottavat saalistusretkensä rahkasaarien ylle. Kalasääskikin on tavattu järven yllä kalastelemassa.

Varpuslintuja edustavat keltävästäräkki, niittykirvinen, pensastasku, pajusirkku, punavarpenen, pensaskerttu ja viime vuosina rantapajukkoon kotiutunut ruokokerttunen. Ruokailualueena järvi on tärkeä lukuisille varpuslintulajeille lumettomana aikana.

Järven vedenpinnan nostoa on suunniteltu, mutta tämänhetkisten kaavailujen mukainen vedennosto tuhoaisi kyllä Kauhajärven lintujärvenä lähes täysin. Kaikki nyt rahkasaarilla ja rantaluhdilla pesivät lajit katoaisivat. Pieni kesäveden nosto tulisi ainoastaan kysymykseen eikä rahkasaaria saisi kokonaan poistaa. Näin säilyisivät

pesimämahdollisuudet edelleen hyvinä ja karpalosatoakin saataisiin jatkossa.

Kaikki edellä mainitut viisi järveä ovat osaltaan täydentämässä toisiaan, jokaisesta löytyvät omat erikoispiirteensä ja niillä havainnoimalla on mahdollisuus päästä tutustumaan edustavaan linnustoon, ja harvinaisuuksien tapaamiseen on hyvät mahdollisuudet. Parhain tapa järvien linnuston tutkimiseen on käyttää kanoottia vesillä liikkumiseen ja täydentää havaintoja rantoja kulkemalla. Huvilajärvillä kanootti on suositeltavin kulkulaite. Rantojen kiertely jalkaisin voi aiheuttaa hankaluuksia huvilanomistajien kanssa. Lisäksi käytäntö on osoittanut, ettei varsinkaan rehevillä järvillä pääse näkemään linnustosta kuin murto-osan rannalta katsellen. Luonnollisesti on otettava huomioon lintujen pesimärauha ja vältettävä tarpeetonta liikkumista tärkeillä pesimäpaikoilla. Pesiiä rosvoilevat varikset ovat nimittäin järvillä hyvin tilanteen tasalla ja ryöstävät helposti suojattomat pesät. Näinollen luonnonystävänsikin liikkuminen voi aiheuttaa arvaamatonta tuhoa linnustolle. Pienillä järvillä ja lammilla kannattaa käydä myös havainnoimassa. Niilläkin voi tavata mielenkiintoisia lajeja.

Soiden edustava lajisto

Jos mistään luonnonoloista, niin soistaan Kauhajoki parhaiten maassamme tunetaan. Kauhanevan nimen ovat varmasti useimmat kuulleet. Harva on kuitenkin tutustunut lähemmin tähän laajaan suoalueeseen. Kauhajoelta löytyy seitsemän suoaluetta, jotka ovat linnustollisesti merkittäviä. Näistä jo edellä mainittu Kauhanevan-Punttukeitaan alue kuuluu Kauhanevan-Pohjakankaan kansallispuistoon, Likolammien alue on ostettu valtiolle rauhoitusta varten. Kampinkeidas, Iso Koihnanneva, Iso Kaivoneva, Mustaisnevan eteläosa ja Selkäsaarenneva ovat muut merkittävät alueet.

Pitäjän kaakkoisosassa Karvian rajalla sijaitseva *Kauhanevan* laaja suoalue on lajistoltaan runsaslukuisin. Pesimälajistoon kuuluu useita harvinaisia lajeja. Vesilintulajeja edustavat kuikka, sinisorsa, tavi, jouhisorsa, haapana, tukkasotka ja telkkä. Muuttoaikana on tavattu mustakurkku- ja silkkiuikku, alli, joutsen, metsähanhi ja nokikana. Metsähanhesta on lukuisia havaintoja kesäaikana ja pesintää on syytä epäillä. Petolinnuista pesivät tuuli- ja ampuhaukka Kauhanevalla vanhoissa variksenpesissä lähes vuosittain. Muuttohaukan pesimisestä on jo viitisentoista vuotta, mutta myöhemminkin laji on kesällä alueella nähty. Sinisuohaukka ja suopöllö pesivät varsinkin myyrävuosina nevan laiteilla. Kalasääski on myös havaittu nevan yllä monesti. Samoin komea kotka, joka on n. 25 vuotta sitten pesinyt viimeksi alueella. Huuhkaja ja kanahaukka saalistavat myös tällä seudulla.

Kanalintuja esiintyy runsaanlaisesti suon vaikutuspiirissä. Teerien soidinpaikkoja alueella on useita. Riekköjä löytyy varmasti runsaammin kuin mistään muualta pitäjistä. Metsokin on tavanomainen näky suon laitametsissä ja suosaarekkeiden

männnyissä. Kurkikanta on myös vahva, ainakin kymmenen paria pesii alueella. Kahlaajalajisto on erilaisista biotoopeista johtuen monipuolinen. Jokavuotisia pesimälajeja ovat kapustarinta, töyhtöhyppä, punajalkaviklo, liro, suokukko, iso- ja pikkukuovi sekä taivaanvuohi. Lähes vuosittain tavataan valkoviklo pesivänä. Mustaviklon oleskelu kesällä nevalle saattaa merkitä pesintää. Muuttoaikana on tavattu metsäviklo ja rantasipi. Ainoat havainnot on tehty Kauhajoella v. — 69 jänkäsirriäisestä ja v. — 80 mustapyrstökuirista myöskin Kauhanevalla.

Lokkilajisto on edustavin Kauhajoen soilla. Harmaalokkiyhdyskunta käsittää n. 80 paria, naurulokkeja on myös kymmeniä pareja ja viime vuosina nevalle kotiutuneita pikkulokkejakin useita pareja. Kalalokkeja pesii muutama pari ja merilokkeja 1—2 paria. Lisäksi on tavattu selkälokki muuttoaikana ja kalatiirajakin pesii nykyään useita pareja.

Varpuslintujen pesiin muniva laji, käki, asustaa myös nevalle. Varpuslintuja pesii runsaanlaisesti niittykirvisen ja keltavästäräkin ollessa yleisimmät. Vähälukuisempia pesijöitä ovat kiuru, metsäkirvinen, västäräkki, isolepinkäinen, pajulintu, pensastasku, räkättirastas, pajusirkku, peippo ja järripeippo. Variksia pesii useita pareja. Ne elävät pääasiassa pesärosvouksella. Korppi asustaa nevan laitamänniköissä saalistellen myöskin nevalle. Muuttoaikana nevalle on tavattu useita muitakin varpuslintulajeja, mm. sinirinta syysmuuttoaikaan.

Kauhanevan luonnontila on turvattu muodostamalla siitä kansallispuisto, joten tulevaisuudessakin on mahdollista tutustua edustavaan suolinnustoon luonnontilaisella keidassuolla. Muutamia lajeja on esitelty värikuvissa 15—18. Kauhajoen muut keidassuot muistuttavat maisemaltaan ja linnustoltaan Kauhanevaa, joten toiston välttämiseksi käsitellään seuraavassa vain mielenkiintoisimpia piirteitä.

Kauhanevan pohjoispuolella sijaitseva *Kampinkeidas* on yksityisomistuksesta huolimatta säilyttänyt ”kasvonsa” lähes koskemattomina. Paikoin erittäin määrän vaikeakulkuisen keitaan parhaita pesimälajeja ovat kuikka, haapana, jousisorsa, tukkasotka, kurki ja punajalkaviklo. Lokkimäärät ovat Kauhanevaa huomattavasti pienemmät, mutta kahlaajamäärät vastaavasti suuremmat. Kampinkeitaan keskustan eri lintulajien parimäärät ovat olleet Kauhajoen soista suurimmat joinakin vuosina, mutta suhteellisen pienialaisena keidas ei muodosta sellaista vaikuttavaa kokonaisuutta kuin pitäjämme nimikkosuo. Muuttoaikana voi Kampinkeitaalla tavata lähes kaikki Kauhanevan yhteydessä mainitut lajit.

Nummijärven pohjoispuolella sijaitseva *Iso Koihnanneva* on osittain otettu turvetuotannon piiriin, mutta parhaat lintualueet ovat edelleen luonnontilaisia. Koihnannevan länsipuoli ja Lutakkokeitaiden alue ovat laajan suon linnustollisesti parhaita paikkoja. Lajisto noudattelee edellä käsiteltyjen soiden lajistoa. Kuikka kuuluu Koihnannevan pesimälajistoon. Pari kertaa on tavattu kesällä vesipääsky, joten teoriassa lajin pesiminen on mahdollista. Parhaiden paikkojen parimäärät liikkuvat Kampinkeitaan parimäärien vaiheilla.

Pitäjän pohjoisosassa muista suurnevoista syrjässä on *Selkäsaarennevan* komea kei-

dassuo. Lajisto noudattelee edellä mainittujen kohteiden lajistoa, kuikka kuitenkin puuttuu. Parimäärät ovat jonkin verran edellä mainittuja pienempiä, samoin lajiluku. Suon reuna-alueita on jonkin verran ojitettu, joten luonnontilaisen maiseman osuus on pienentynyt. Takavuosina muuttohaukka on kelpuuttanut suon pesimäympäristökseen, mikä kuvaa suon tasoa. Muuttoaikana Selkäsaarennevellä on tavattu mm. mustakurkku-uikku ja lapasotka.

Teuvan ja Karijoen rajan tuntumassa sijaitseva *Mustaisneva* kuuluu Kauhajoen lintusoiden kolmen parhaan joukkoon. Suon pohjoisosa on tosin turvetuotannon piirissä, mutta eteläosa on lähes luonnontilainen. Kuikka kuuluu komean suon pesimälinnustoon. Harmaalokkiyhdyksunta on Kauhanevan jälkeen suurin Kauhajoen soilla tavattavista. Lajisto on lähes Kauhanevan luokkaa. Muuttoaikana suolla on tavattu mm. merilintu räyskä. Varis kuuluu täälläkin pesimälajistoon ja sen myötä mm. tuulihaukka.

Uronkylän pohjoispuolella sijaitseva *Iso Kaivoneva* tarjoaa varsinkin vesilinnuille mieluisaa ympäristöä suurine vesilampareineen. Vesilinnuista ovatkin kaikki soilla pesivät lajit kuikasta lähtien edustettuina. Lokkeja on vähänlaisesti, mutta yksi merilokkipari pesii vuosittain. Kahlaaja- ja varpuslinnusto käsittää yleisimmät lajit. Muuttoaikana Kaivoneva muiden tapaan on tärkeä levähdyspaikka mm. hanhille.

Pienin ja vaatimattomin lintusuo on Lauhanvuoren pohjoispuolella sijaitseva *Likolammien* suo. Se on nykyään suurimmaksi osaksi valtion omistuksessa ja rauhoitettu soidensuojelualueeksi. Tällä helposti tutustuttavalla suolla pesii ainakin sinisorsa, tavi, tukkasotka, telkkä, riekko, kurki, kapustarinta, töyhtöhyppä, liro, suokukko, naurulokki, niittykirvinen ja keltävästäräkki. Korppi on pesinyt suon läheisyydessä useana vuonna.

Kauhajoelta löytyy edellä käsiteltyjen suoalueiden lisäksi lukuisa joukko pieniä, kuivia tai ojituksen piiriin saatettuja soita, joilla on pieniä vesilampareita, ja joilla voi tavata muutamia edellä mainittuja lajeja. Kuitenkin jos haluaa tutustua suolinnustoon perusteellisemmin, kannattaa suunnata kulkunsa jollekin parhaista soista.

Toivottavasti tulevaisuudessakin edellä mainitut suot saavat kehittyä rauhassa ilman ihmisen asiaan puuttumista, jotta suolinnustolle säilyisi riittävästi soveliaista pesimäaluetta kannan säilymisen takeena. Monista ympäristöpitäjistä vastaavia ei löydy.

Kulttuurinsuosijoita

Kauhajoen linnustosta kirjoitettaessa ei sovi myöskään unohtaa kulttuurilajeja. Ver-raten suuri Kirkonkylä tarjoaa kulttuurin suosijalle otollisen ympäristön. Kulttuurilajeihin luetaan lajit, jotka viihtyvät ihmisen muovaamassa ympäristössä niin maa-seudulla kuin asutustajamissakin. Usein tällaisissa ympäristöissä tavataan myös

harvinaisuuksia. Varsinkin talviaikaan ihmisen läheisyys tarjoaa paremmat mahdollisuudet ravinnon saantiin.

Kauhajoella pesiviä kulttuurinsuosijoita ovat kesykyyhky, tervapääsky, haara- ja räystäspääsky, sinitiaainen, viherpeippo, hemppo, varpunen, naakka ja kottarainen. Harvinaisena on tavattu Kirkonkylässä talvella selvä kulttuurilaji, tikli. Sorakuopissa pesii Kauhajoellakin useassa paikassa törmäpääsky-yhdyskuntia. Samassa ympäristössä tavataan pieni kahlaajalaji, pikkutylli, jos vesilammikoita on havaittavissa.

Harvinaisuuksia

Kauhajoella on tavattu joukko harvinaisuuksia, joiden näkemiseen toistamiseen ovat mahdollisuudet hyvin pienet. Komeimpia ovat varmasti Rahikkakylän pelloilla tavatut kattohaikarat kesällä — 79. Piekanoja havaitaan keväin syksyin matkalla pohjoiseen pesimään ja etelään talvehtimaan. Muita lähinnä kevätmuuttoaikana tavattavia lajeja ovat tunturikiuru, sepelrastas, sinirinta, pulmunen ja lapinsirkku. Syysvaelluksilla ja talvella parhaiten tavattavia ovat kotka, varpus-, hiiri- ja lapinpöllö, harmaapäätikka, tilhi, pyrstötiainen, koskikara ja taviokuurna.

Koskikaran näkemiseen parhaan mahdollisuuden tarjoaa pitäjän eteläsoassa Karvianjoen vesistöön laskeva Paholuoma, joka pysyy osittain sulana kovimmillakin pakkasilla (värikuva 13). Siellä näitä kottaraisen kokoisia mustavalkoisia lintuja sukeltelee parhaina talvina kolmattakymmentä, tosin laajalle alueelle hajaantuneena. Samalla voi tavata talvehtivia sinisorsia ja Paholuoman vanhan ”majavaherran” pesäkolon rantatörmässä.

Saukon jälkijono on myös jokatalvinen näky. Muutaman kerran on Kauhajoella tavattu talviaikaan lajeja, jotka ovat selviä muuttolintuja. Havaintoja on ainakin tuulihaukasta, mustapääkertusta ja pajusirkusta. Useina talvina on tavattu räkättirastas, mustarastas, peippo, järripeippo, kottarainen ja isolepinkäinen.

Seuraavista lajeista on Kauhajoella tehty vain yksi tai korkeintaan kuusi havaintoa, paitsi pähkinänakkelista ja -hakista, joista on tehty useita havaintoja massaväellussyksyinä. Pähkinähakin todettiin jopa pesineen seuraavana kesänä.

Arosuohaukka havaittiin syksyllä — 79 Vakkurinkylässä, punajalkahaukka myös Vakkurinkylässä keväällä — 65. Merenrannoilla ja -luodoilla pesivä meriharakka levähti keväällä — 82 Hyypänlaaksossa Könnönkylän kohdalla tulva-alueella. Tylli tavattiin keväällä — 78 Kolttokylän kohdalla myös tulvapelloilla ja syksyllä — 79 muuttolennessa Muurahaisessa. Tundrakurmitsasta on havaintoja syksyltä — 76 kolme ja syksyltä — 78 kolme, kaikki Vakkurinkylästä.

Punakuiri on tavattu syyskesällä — 64 Vakkurinkylässä syysmuuttomatalla. Merikihu on havaittu myös vain Vakkurinkylässä, keväällä — 66. Turkinkyhkystä on havainto Ikkeläjärveltä 70-luvun lopulta. Kuningaskalastajasta on havainnot kesältä — 75 Ikkeläjoen alajuoksulta ja kesältä — 76 Paholuoman varrelta Vaku-

rinkylässä, missä tämä komea kalastaja havaittiin useita keroja. Erikoisennäköinen harjalintu on tavattu keväällä — 76 Harjankylässä ja syksyllä — 77 Vakkurinkylässä useita kertoja parin viikon aikana. Lapinkirvinen nähtiin syysmuutolla — 65 Vakkurinkylässä. Ensimmäinen pensassirkkalintuhavainto tehtiin Kauhajoella kesällä — 82 Kauhajärvellä, viitasirkkalintu tavattiin kesällä — 81 Aronkylässä. Lapinuunilinnusta on havainto Hangaskylästä kesältä — 79. Pähkinänakkelista on useita havaintoja syksyltä — 76 ja talvelta — 77 eri puolilta pitäjää. Aronkylässä oleskeli ruokintapaikalla läpi talven kolme yksilöä. Nokkavarpuudesta on kolme havaintoa Vakkurinkylästä, keväältä — 64, syksyltä — 77 ja keväältä — 80. Tundraurpiainen on havaittu vain kerran, Vakkurinkylässä keväällä — 79. Kirjosiipikäpylinnusta tehtiin vaelluskeväänä — 79 havainnot Heikkilänkylässä ja Lylykylässä.

Kuhankeittäjästä on myös pari havaintoa, kesällä — 69 ja keväällä — 78 Vakkurinkylässä. Haarahaukka havaittiin keväällä — 74 niinikään Vakkurinkylässä ja Kauhajoen toinen havainto ruskosuohaukasta tehtiin keväällä — 81.

Pähkinähakilla oli voimakas vaellus syksyllä — 77 ja havaintoja kertyikin eri puolilta pitäjää useista yksilöistä. Keväällä — 78 laji pesikin sitten Aronkylässä, syksyn — 78 jälkeen lajia ei ole tavattu. Ehkä paras laululintumme, viitakerttunen, tavattiin kesällä — 79 Kauhajärvellä ja kesällä — 80 Korhoskylässä.

Kauhajoen lintulajien luettelo alkaa olla lopussa. Edellä on kerrottu lajeista, jotka Kauhajoella on tavattu. Kauhajoki tarjoaa linnuista kiinnostuneille monia mielenkiintoisia paikkoja. Mikäli kuitenkin haluaa mennä ”merta edemmäs kalaan”, löytyy lähipitäjistä myös nähtävää. Isojoen Kodesjärvi sekä Karvian Kirkkojärvi ja Suomijärvi rehevine kasvustoineen elättävät monipuolisen linnuston ja ovat tutustumisen arvoisia paikkoja. Karijoen Kankalojärvi tarjoaa myös mielenkiintoista nähtävää. Teuvan Suksenjärvi Ylimysjärven tyyppisenä on varsinkin kahlaajien suosiossa. Hyviä soitakin löytyy useita Isojoelta, Teuvalta ja Honkajoelta, joten innokkaalle lintujen ystävälle riittää yllinkyllin tutustumisen arvoisia kohteita.

Kauhajoella lintuharrastus on kehittynyt monipuolisesti, eikä luonnonsuojelukaan ole unohdettu. Erilaisia pönttöjä on asetettu metsiin satoja, lukuisia ruokintapaikkoja on pidetty talvisin yllä ja suuria petolintuja, kotkaa ja kalasääskeä, on houkuteltu pesimään rakentamalla pesäalustoja rauhallisille seuduille (värikuva 14).

Rengastustoiminnalla on osaltaan selvitetty varsinkin petolintujen liikkeitä. Valtakunnallisissa lintututkimuksissa Kauhajoki on ollut hyvin mukana, vaikka aktiivisia harrastajia onkin ollut mahdollisuuksiin nähden vähän. Kauhajoen tasoinen pitäjä mahdollistaisi huomattavasti tehokkaamman osallistumisen tutkimuksiin.

Luonnontilaisen Lauhan kasvistosta

Lauhanvuoren aluetta voi pitää monessa mielessä Kauhajoen luonnon helmenä. Vaikka ihmisen toiminnan merkit ovat täälläkin näkyvissä, pääsee vaeltaja juuri Lauhassa lähimmäksi alkuperäisen luonnon tuntua. Suurpiirteisyydessään jopa Lapin mieleen tuova maisema on toisaalta monimuotoinen ja yksityiskohdista rikas. Lauha on kiitollinen retkikohde jokaiselle luonnonharrastajalle. Kansallispuiston perustaminen lisää ilmeisesti alueeseen kohdistuvaa yleistäkin mielenkiintoa. Esitelymme Lauhanvuoren kasvistosta antaa toivottavasti tietoja ja virikkeitä niille Lauhan-kävijöille, jotka luonnossa liikkeussaan haluavat samalla syventää luonnontuntemustaan.

Rehevä lakikalotti

Jokainen Lauhanvuoren laella autollakin pistäytynyt on voinut todeta, että karujen sora- ja hiekkamaiden mänty-kanervakankaat suunnilleen 210 metrin tasolla äkisti vaihtuvat rehevämmäksi metsäksi. Tuolla 1/2 km²:n lakikalotilla kasvaa männyn seassa korkeita kuusia, runsaasti rauduskoivua, alla melkoisesti haapaa, harmaaleppää ja katajaa. Haavanvesat ovat tosin niin laella kuin kaikkialla muuallakin Lauhassa melko tarkkaan hirvien tyypistämät. Laen sammalikko on tuoreelle kankaalle ominainen, ja varvikossa on lähes joka vuosi marjovaa mustikkaa.

Lakitasanteesta hieman sivussa, pohjoisrinteellä, on kaikkein rehevintä (värikuva 19). Pohjakasviston valtias on komea sananjalka, joka muuallakin Kauhajoella mielellään hakeutuu ylämaiden rinnelehtoihin. Myös metsäkurjenpolvi on pohjoisrinteessä näkyvästi esillä; matalampia lehtolajeja ovat kielo, kevätpiippo, metsäorvokki, nuokkuhelmikkä, sormisara, lillukka ja metsämitikka.

Mannerjään väistyttyä 9000 vuotta sitten vain tämä ylin laki jäi kuiville. Se on supra-akvaattista, vedenkoskematonta maata, josta vesi ei ole huuhtonut hienoja maajakeita pois. Siitä laen rehevyys. Keski- ja etenkin Itä-Suomen vaara-asutus on hakeutunut juuri tällaisille vedenkoskemattomille maille. Lauhanvuorensikin laella, hikevällä ja hallattomalla pohjoiskupeella, ovat lähiseudun asukkaat aikoja sitten viljelleet perunaa. Tästä ovat vielä sammaloituneiden mukulakiviaitojen ohella merkinä muutamat metsäkasvillisuudelle vieraat ruohot ja heinät: heinätahtimö, nurmi- ja rohtotädyke, siänkärsämö, nurmiröllä ja tuokusumake.

Karut rinteet

Vedenkoskemattoman lakikalotin alapuolella avautuvat laajat rinteet, joita väistyvä meri on muokannut ja huuhtonut. Vain kaksi kukkakasvilajia, mänty ja kanerva, vallitsevat näitä loivia rinteitä neliökilometreittäin (värikuva 3). Jokunen rauduskoivu on siellä täällä. Variksenmarjaa on jonkin verran, samoin puolukkaa, ja lähinnä etelärinteillä on sianpuolukkaa ja pohjoisrinteillä mustikkaa paikka paikoin. Kangas- ja harjukeltaliekko välimuotoineen kuuluvat kanervakankaiden lajistoon. Loppukesästä näkee mäntykukkaa siellä täällä.

Mutta ruohot ja heinät puuttuvat Lauhanvuoren kankailta likipitäen kokonaan. Joskus kohtaa yksinäisen metsälauhatuppaan. Rinteiden painanteissa ja notkelmissa kasvavat sentään metsätähti ja oravanmarja, harmaaleppä, jokunen kataja ja paatsamakin sekä kielo, kultapiisku ja hietakastikka. Kullankeltaisena kukkivan kangas-maitikan verhoama vanha muurahaiskeko on sykähdyttävä näky.

Laksoja ja lampia

Loivasti viettävän rinnealueen isommat notkelmat, Lauhanvuoren maastolle niin tyypilliset laksot, ovat kevään syksyin veden vallassa (värikuva 20). Laksojen liepeillä on jonkin verran ruohoja, myös rahkamättäitä ja suovarpuja. Enin vihreys on usein siniheinää, Lauhanvuoren karujen notkojen ja suonlaitojen luonteenomaista kasvia. Monen lakson pohja on sammaloitunut nevamaiseksi suoksi tai kasvaa vain karhunsammalta ja jouhivihvilää. Pitempään veden peittämien mutta keskikesällä silti kuivuvien laksojen sora-mutapohjalla kasvavat luontaisina tulileinikki, jouhisara, hernesara (*Carex serotina*), vaaleapuntarpää, helpi ja heinäpalpakko (*Sparganium angustifolium*). Säärenjärven konnanulpukka (*Nuphar pumila*), nuottaruoho ja tummalahnanruoho edustavat selviä järvilajeja. Laksojen ja lampien rantapensaikosta tapaa usein paatsaman ja monimuotoisen hanhenpajun.

Rinnealueisiin kuuluva Mustikkaviita on Lauhanmaan Kauhajoen puoleisen osan arvokkain kasvipaikka. Mustikkaviidan kiviperäisellä, lettomaisella laksosuolla on Lapissa yleisen karhunruohon (*Tofieldia pusilla*) aivan erillinen eteläinen esiintymä. Löysimme toisenkin paikan, Isojoen puolelta, mutta suo oli ojitettu ja karhunruoho perikatoon tuomittu. Mustikkaviidan lajeista ovat myös suovalkun (*Hammarbya paludosa*), Mustikkaviidanlakson eteläpainanteen kangasajuruohon (*Thymus serpyllum*) sekä suon ja lakson välisen matalan harjanteen kalliokielen (*Polygonatum odoratum*) esiintymät ainoita tunnettuja varsin laajalla alueella. Muita tämän n. 25 ha:n alueen merkittäviä lajeja ovat rimpivihvilä, rentovihvilä, hirssisara ja villapääluikka ynnä joukko vaateliaita, jo kovin harvinaisiksi käyneitä suosammalia. — Yksityismailla sijaitseva Mustikkaviita on muutaman kilometrin päässä valtionmaalle rajatusta kansallispuistosta. Jonkinasteisen rauhoituksen ansaitsisi myös Mustikkaviita, ainakin suon ojituksesta pidättäytymisen.

Lähteitä, lähdekorpia ja puskia

Lauhanvuoren sora- ja hiekkakankaat viettävät joka suuntaan kohti soita, jotka edelleen ovat usein selvästi kaltevia kohti alempia suo- ja kangasmaita.

Lauhanvuoren kankailla ei ole lainkaan puroja, lammetkin ovat laskujoettomia. Maahan painuvat sade- ja sulavedet kumpuavat esiin lukuisina lähteikköinä, jotka varsinkin Isojoen puolella, vuoren lounais- ja länsikupeilla ovat runsasvetisiä ja vuolaiden lähdeluomien alkuna. Lähteisiin liittyy reheviä kuusikkoisia lähdekorpia.

Lounaisten, Isojen lähteiden merkittävin laji on lähdesara (*Carex paniculata*), lämpökauden jäännös, jonka isoja mättäitä on kolmessa lähdekorvessa; äärimmäisten väliä on 2 km. Esiintymät ovat ainoat Etelä-Pohjanmaalla, tiettävästi maailman pohjoisimmat: lähimmät ovat Kankaanpään Pohjankankaan lähteiköissä. Huhtakorven lähdepuron varressa kasvaa upea *Plagiomnium undulatum* -lehdäsammal pohjoisella ääripaikallaan.

Lauhanmaan luonteenomaisia lähteikkölajeja ovat käenkukka, hetekaali, puroli- tukka, suohorsma, suomatar, suo-ohdake, suokelto ja selvästi mätästävä jokapai- kansaran rotu, sammalista *Pseudobryum cinclidioides*, *Drepanocladus exannulatus* ja *Brachythecium rivulare* sekä lähdeveden kookas *Fontialis antipyretica* ja pallomainen maksa- sammal, *Chiloscyphus pallescens* var. *fragilis*. Isojen Huhtakorven lähteikössä on linnun- silmää (*Chryso-splenium alternifolium*) ilmeisesti ainoalla jäljellä olevalla kasvupaikallaan Pohjanmaalla.

Kauhajoen puolella ovat parhaat lähteiköt Paholuoman latvalaaksossa. Siellä on pitkälti lettomaista, lähteistä suorinnettä. Maaliuuninmaan letolla, jonka mineraali- ja ruostepitoinen maaperä on kelvannut punamullan raaka-aineksi, kasvaa komea soikkokaksikko (*Listera ovata*) sadoin yksilöin seuranaan suokelto, äimäsara (*Carex dioica*), liereäsara (*C. diandra*), sykeröpiippo (*Luzula sudetica*) ja pohjannurmikka (*Poa alpigena*). Eräällä Paholuoman lähteiköllä kasvaa kookas korpinurmikka (*Poa remota*). Paholuoman lähdelettojen sammallajistokin on edustava.

Lähdekorpien puustoa ovat tervaleppä ja jokunen kookas raita, pohjakasvillisuu- den luonteenomainen laji Lauhanvuoren alueella on puolestaan sananjalka. Läh- dekorvissa on usein runsaasti pelto- ja järvikortteen risteymää, vaikka peltokorte- puuttuu lähes säännöllisesti seurasta ja järvikortekin usein. Kymmenkunnassa rehe- vässä lähdekorvessa, lähdeperäisessä lehdossa ja jopa lähdehetteiköllä kasvaa kookas maariankämmekkärotu, jonka lehdet ovat leveät ja täplättömät. Normaali kaita- ja täplikäslehtinen maariankämmekkä on Lauhassa yleinen karuillakin suonlaitamil- la.

Lähdeperäisillä suonläheisillä kangasmailla, usein selvästi viettävillä, on karusta ympäristöstään jyrkästi erottuvia pienialaisia tuoreita, jopa lehtomaisia metsiköitä, jotka kartantekijäkin on tiennyt merkitä puska-nimellä. Kuusikon sahanterä suon- takana on Lauhanmaalla kasvistavalle vastustamattoman puoleensavetävä. Puska-

kuusikossa on usein komeita haapoja, harmaa- ja tervaleppää, joskus tuomea, toisinaan paljon katajaa, maassa vaateliitakin ruohoja ja heiniä: metsäkorte, hiirenporras, isoalvejuuri, metsäimarre, lillukka, käenkaali, metsäkurjenpolvi, metsämaitikka, vanamo, huopaohdake, kevätpiippo, sudenmarja, kielo, valkolehdokki ja nuokkuhelmikkä.

Erikoisia lähdeveden aikaansaannoksia ovat umpeenkasvaneet, ympäristöstään kohonneet lähdepinnat rämeillä tai luomanvarressa.

Soiden saartama

Ympäröivistä alueista poikkeavia ovat ohutturpeiset kohdat suonlaitamilla ja suolahdekkeiden perukoissa. Näiltä paikoilta löytyy runsaasti Lauhanmaan ominta kasvistoa. Siniheinän, rätvänän ja purtojuuren reunustamalla usein lähes turpeettomalla suonlaidalla kasvaa monin paikoin hirssisara (*Carex panicea*), viereisellä suolla joskus vaaleasara (*C. livida*) sekä konnanlieko (*Lycopodiella inundata*). Rimpisillä kohdilla, monitähkävillan vallitsemilla, kasvaa useasti ruskopiirtoheinä (*Rhynchospora fusca*) ja rimpivihvilä (*Juncus stygius*). Eräällä kaltevalla pikkunevalla Isojoen puolella kasvaa punakämmekkäkin (*Dactylorhiza incarnata*). Samanlaista kasvillisuutta on enemmän vasta kaukana Pohjois-Pohjanmaan aapasoilla.

Lauhanvuoren liepeillä aukeaa useita karuja nevoja, osa vetisiä, osa taas kuivempia rahkanevoja, luonteenomaisina lajeina mm. jouhisara ja tupasluikka. Muutamat nevat ovat siniheinävaltaisia ohutturpeisiä hiekkamaan soita, yhtä kaikki varsin karuja. Rämeet ovat kauttaaltaan karuja, ja alueella on muutamia komeita keidassoita allikkoisine keskustoineen; allikoiden väliseltä kannakselta voi tavoittaa kourallisen suomuuraimia. Vaateliaahkoa suolajistoa kasvaa paitsi lähdekorvissa myös soita halkovien lähdepurojen sekä purojuottien, usein katkeilevien purosten varsilla: tervaleppä, pajuja, raate, äimäsara, joskus villapääluikka (*Scirpus hudsonianus*).

Karu ja luonnontilainen

Lauhanvuoren erityispiirteistä ensimmäinen on karuus, karuun Suomenselkä-ympäristöönkin verrattuna. Kankailla, rämeillä ja nevoilla on kasvilajisto laajalti yksitoikkoisen niukkaa. Tutkimaltamme lähes 100 km²:n alueelta emme ole tavanneet — paitsi tietysti kalliikasveja ja vaateliitä lehtokasveja — esim. seuraavia lajeja: ranta-alpi, myrkkypeiso, linnunherne, metsävirna, keltatalvikki, lehtonurmikka. Harvinaisia ja niukkoja ovat esim. peltokorte, metsäalvejuuri, korpi-imarre, rentukka, vadelma, ojakellukka, mesiangervo, käenkaali, isotalvikki, terttualpi, suoputki, karhunputki, tesma, juurtosara ja sormisara. Vaikea on myös muulla kuin karuudella selittää Kauhajoen muissa osissa varsin tavallisen mätässaran puuttumista ja pitäjässä

laajalle levinneen lehtötähtimön harvinaisuutta — vain yksi paikka, sek in Isojoen puolelta ja lähteikön ojituksella jo tuhottu.

Toinen piirre, sek in karuuteen pohjautuva, on näinkin eteläisessä Suomessa kasviston kenties ainutlaatuinen luonnontilaisuus tämänkokoisella ehjellä alueella. Rajattuun 8x12 km²:n ruutuun osuu viisi taloa ja jokunen peltotilkku, kaikki aivan laidoilla.

Seudulla risteilee kyllä pienehköjä teitä ja polkuja, ja suurin osa metsistä on talousmetsiä, mutta karulla ja kuivalla maaperällä ainoa edes kutakuinkin yleinen kulttuuritulokas on niukka nurmirölli teiden varsilla. Muutaman vanhan kämpän pihalla kituu lisäksi ahusolaheinä, ketohärkki, valkoapila, koiranputki, siankärsä-mö ja timotei. Laen turistipaikalla, hikevällä maaperällä, toki kasvaa niukkoina parikymmentä pientareitten ja poljettujen paikkojen kasvilajia, lähellä lisäksi nuo perunapeltojen muistot. Paholuoman laaksosta, vanhalta ladonpaikalta, löytyi kolme noidanlukkolajia, mm. suikeanoidanlukko (*Botrychium lanceolatum*).

Karuuden ja luonnontilaisuuden ohella Lauhanvuorta luonnehtii kasvistollisesti ja erottaa ympäristöstään rehevä vedenkoskematon lakikalotti, lammet ja kesäksi kuivuvat laksot, lukuisat lähteet ja vuolaat lähdepurot, rehevät lähdekorvet ja lehtomaiset puskat, soiden karuudesta huolimatta paikoin tavattavat aika vaateliaat suokasvit, siniheinän runsaus ja purtojuuren yleisyys sekä rauduskoivun vallitsevuus hieskoivuun nähden. Yksittäisistä lajeista ovat merkittävimpiä pohjoinen karhuruoho ja eteläiset lähdesara, harjukeltaliekko ja *Plagiomnium undulatum* -sammal.

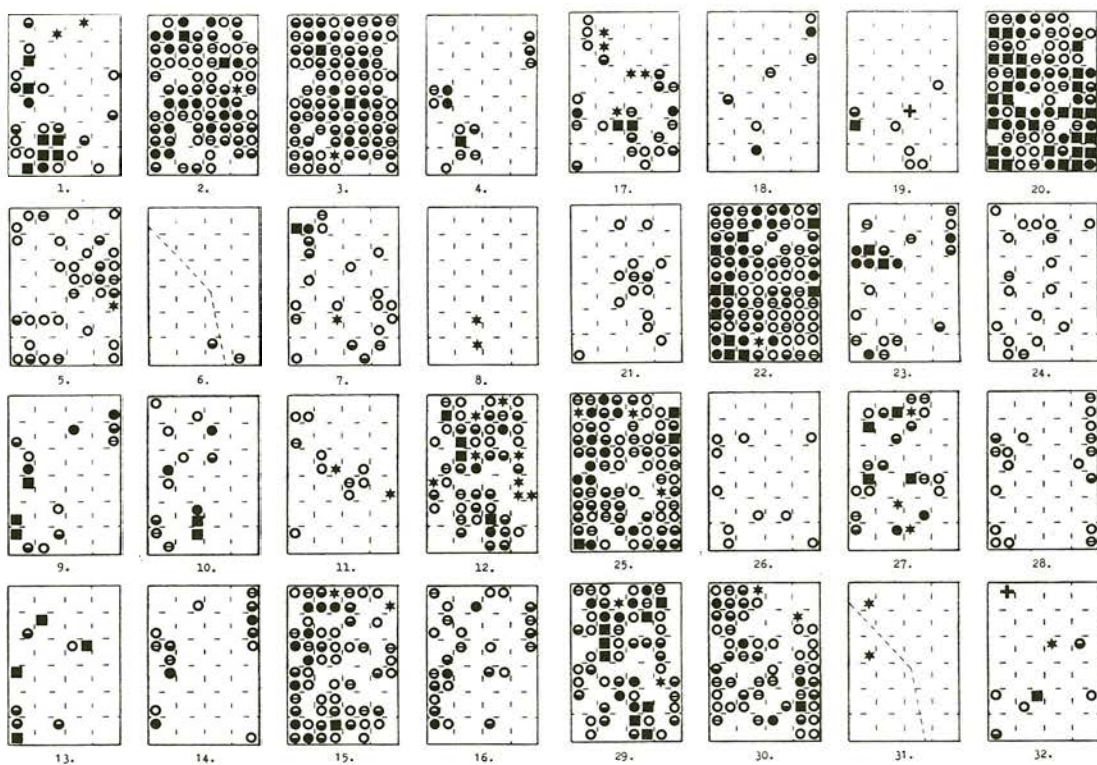
Ihmisen toiminnan jälkiä Lauhan luonnossa

Lauhanvuoren ydinalueet, lakiseutu, kuiva, karu kangas, etenkin kansallispuiston metsät ja eräät muut koskemattomat alueet henkivät näillä seuduilla ainutlaatuista erämaan tuntua. Mustikkasato on Lauhassa lähes säännöllisesti ympäröiviä seutuja runsaampi. Myös sienisato on hyvä. Talvisena hiihtomaastona Lauhanvuori lie jo vakiinnuttanut maineensa. Reikeilykohteena Lauhanvuori on siis mitä parhain ja monipuolisin.

Ihmisen toiminnan jälkiä löytyy silti vähän kaikkialta. Talousmetsien käsittely on tosin ollut hillittyä; laajojakin hakkuuaukeita kyllä on, mutta kangasmaiden aurausta vain vähän. Kovan mittavia sorakuoppiakaan ei ole. Kovanpruukinkankaalla ollut ”myllynkivikaivos” on jälleen männikköä ja vailla kulttuurikasvitulokkaita. Myrs-kyn kaatamat puut on säästömetsästä korjattu pois. Myös valtionmaalla on soita, joskus lähdekorpiakin, aikoinaan ojitettu.

Juuri soiden ja purojen laita onkin Lauhanvuorella huonosti. Soita on runsaasti ojitettu eri puolilla vuoren liepeillä, valtaosin aivan viime vuosina.

Lauhanvuoren kokonaisuus ja sen luonnon erikoisuudet ovat kaiken vaalimisen arvoisia myös kansallispuistoalueen ulkopuolella.

Kuva 13. Tiedot eräiden putkilokasvien levinneisyydestä Lauhanvuoren alueella.

Oheisissa karttakeissa esitetään 32 kasvin levinneisyystiedot tutkimaltamme 8x12 km²:n alueelta. Lauhan kasvistolliset ydinalueet osuvat sekä Kauhajoen että Isojoen puolelle. Pitäjänraja on piirretty karttakeisiin 6 ja 31. Jaoinme alueen yhtenäiskoordinaatiston mukaisesti 96 neliökilometriruutuun. Jokaiselle ruudulle laadimme lajiluettelon runsausarvioineen. Runsaus on alunperin arvioitu 7-portaisella asteikolla, karttakeissa runsausluokkia on 5.

Karttamerkkien selitykset:

- laji on ruudussa runsas
- laji on jokseenkin runsas
- ◐ laji kasvaa sirotellusti
- ◑ laji on jokseenkin niukka
- laji on niukka
- ◆ laji on todettu ruudusta, mutta runsausarvio puuttuu
- + laji on hävinnyt aiemmin todetulta kasvupaikaltaan

Lajiluettelossa nimen perässä sulussa oleva numero ilmoittaa, monestako ruudusta laji on todettu.

Kartakeeissa esiintyvät lajit kommentteineen:

1. *Alnus glutinosa*, tervaleppä (28). Lähdekorvissa, puskipussa, purojen varsilla usein runsaana ja isokokoisena. Merkittävän yleinen Lauhassa lähteisyydestä johtuen.
2. *Arctostaphylos uva-ursi*, sianpuolukka (76). On kuin kotonaan Lauhan karussa hiekkakangasmaisemassa.
3. *Betula pendula*, rauduskoivu (85). Keskisellä ylängöllä hieskoivua runsaampi, alueen reunamilla runsaussuhde vaihtuu päinvastaiseksi eli Suomenselän oloissa normaaliksi. Etsitty tuloksetta eräistä ruuduista.
4. *Cardamine amara*, purolitukka (13). Isojen lähteiden hetesammalikolla, lähdepurojen virtaavassa vedessä uposkasvinakin.
5. *Carex brunnescens*, polkusara (34). Nykyisin vain ihmisen jäljillä — poluilla, hakkuuaukeilla, suo-ojien partailla. Silti ehkä alkuperäinen laji metsäpurojen poluilla.
6. *C. livida*, vaaleasara (2). Mesotrofinen (= puolivaateli) suosara. Isojen Vehmaspuskan vierusnevalle pari isoa kasvustoa. Kauhajoen puolella ojituksen jo tuhoon tuomitsema.
7. *C. panicea*, hirssisara (22). Suolahdekkeiden ohutturpeisilla perukoilla, laksolampareiden rannoilla. Kasvustot selvärajaisia, usein vallitseva tai ainoa laji. Vain kaksi kasvupaikkaa tiedossa Kauhajoella Lauhan ulkopuolelta.
8. *C. paniculata*, lähdesara (2). Sarojen aatelia. Kolmessa Isojoen lähdekorvissa, esiintymät maailman pohjoisimmat. Lämpökauden jääne Lauhanvuoren talvellakin jäätyttömällä lähteikoillä.
9. *Crepis paludosa*, sukelitto (14). Useissa lähteikoissä ja lähdekorvissa kohtalaisesti tai runsaanakin, toisista taas oikullisesti puuttuu.
10. *Dactylorhiza cf. fuchsii*, kalkkimaariankämme (14). Rehevissä lähdekorvissa, lähdehetteikoissäkin. Lehdet leveitä, täplättömiä tai heikkotäpläisiä; korkeakasuinen, hennohko. Erottuu selvästi tavallisesta maariankämmeestä. Suomessa varmasti hyvin harvinainen rotu tai laji, jonka nimi toistaiseksi epävarma.
11. *Diphasiastrum complanatum* subsp. *complanatum*, kangaskeltalieko (12). Keskittyy harjukeltalieon tavoin varsinaisen Lauhanvuoren kanervikkorinteille. Hiekkakankaiden runsauteen nähden yllättävän harvinainen.
12. *Drosera anglica*, pitkälehtikihokki (54). Karujenkin nevojen keidaskuljuissa, pikkusoiden rimmissä ja suonlaitamien tihkupinnoilla.
13. *Equisetum arvense* x *fluviatile*, pelto- ja järvikortteen hybridi (9). Lauhalle ominainen risteymä, joka muualta Kauhajoelta tunnetaan vain yhdestä paikasta.
14. *Filipendula ulmaria*, mesiangervo (14). Aukkoisen, reunaosiin painottuva levinneisyyskuva kieliin alueen karuudesta.
15. *Frangula alnus*, paatsama (59). Puskipussa, korvissa, luomanvarsilla, tuoreilla suon-laidoilla, laksojen ja lampien reunamilla — laji on Kauhajoella yleisimmillään

juuri Lauhassa.

16. *Geranium sylvaticum*, metsäkurjenpolvi (26). Melko vaateliias, jyrkän paikoittainen ja oikukaskin. Puskissa, lähdekorvissa. Puuttuu Lohi- ja Huhtaluomien alueelta. Kukat useimmiten sinipunaiset.
17. *Juncus bulbosus*, rentovihvilä (29). Alkuperäisenä suorimmissä, suonlaitojen hiekkamulta-tihkupinnoilla ja laksolampien sora-mutapohjalla. Levinnyt laajalti suo-ojiin.
18. *Lychnis flos-cuculi*, käenkukka (7). Lähdehetteiköillä ja lähdekorvissa, Lauhassa ei ole siirtynyt kulttuurikasvupaikoille.
19. *Lycopodiella inundata*, konnanlieko (8). Nevanlaitojen tihkurimmissä. Hävinnyt Spitaalijärven rantasorakoilta, Vääräjärvellä hautautunut rantamökin täytesoran alle.
20. *Molinia caerulea*, siniheinä (86). Lauhan tunnuslajeja. Karuillakin suonreunoilla, laksojen liepeillä, nevoilla ja rämeillä, suo-ojien partailla.
21. *Monotropa hypopitys*, mäntykukka (14). Hiekkaisilla mäntykankailla, ehkä enemmänkin kuin kartta osoittaa.
22. *Picea abies*, kuusi (92). Yleinen, mutta runsas vain alueen reunoilla. Puuttuu laajoilta suo- ja rämealueilta sekä hiekkakankailla.
23. *Phalaris arundinacea*, helpi (21). Luomanvarsikorvissa, lehto- ja lähdekorvissa, Mustikkaviidanlaksossa lammenrannalla kuin järviruoko konsanaan.
24. *Platathera bifolia*, valkolehdokki (18). Puskissa, lähdekorvissa ja luomanvarsimetsissä niukkana.
25. *Potentilla erecta*, rätvänä (80). Yleinen, mutta useimmiten niukka suonlitalaji, siniheinän seurassa. Runsa Maaliuuninmaan letolla.
26. *Prunus padus*, tuomi (10). Paikoittainen ja niukka, Tuomipuskassakin vain muutama yksilö. Luomanvarsilla, korvissa.
27. *Pteridium aquilinum*, sananjalka (25). Hajallaan kautta alueen. Puskissa, hyvinkin lähdemärisissä korvissa; vuoren lakikalottimetsässä runsas. Puuttuu laajalti Lauhan lähiympäristöstä.
28. *Ranunculus acris*, niittyleinikki (18). Ihmisen jäljillä. Niukkuus osoittaa alueen erämaisyyttä.
29. *Rhynchospora alba*, valkopiirtoheinä (58). Nevakuljuissa, allikonreunoilla, suorimmissä. Puuttuu Paholuoman varresta.
30. *Succisa pratensis*, purtojuuri (54). Lauhan vakiolajisto, vaikka on Suomessa varsin eteläinen. Usein siniheinän, rätvänän ja hanhenpajun seurassa.
31. *Tofieldia pusilla*, karhunruoho (2). Mustikkaviidan luonnontilaisella lettosuolalla runsas kasvusto, Isojoen puoleinen esiintymä tuhoutumassa ojituksen takia. Erittäin harvinainen Suomen eteläosissa; karhunruohon ja sen seuralajien takia Mustikkaviita olisi säilytettävä luonnontilassa.
32. *Utricularia intermedia*, rimpivesiherne (8). Rimmissä, tihkupinnoilla, puroissa. Ojituksen pahoin vainoama laji, pystyy tosin rentovihvilän tavoin levittäytymään väliaikaisesti ojiin.

Kauhajoen kasvimaailmaa

Käsillä oleva yleisesitys Kauhajoen putkilokasvistosta — sanikkaista ja siemenkasveista — perustuu entisellä kotiseudullani vuosina 1962—82 tekemiini retkiin. Aiempia kasvistotutkimuksia ei alueelta juuri ole. Hyvänä täydennyksenä omiin havaintoihini laajasta pitäjästä ovat olleet Kauhajoen Yhteislyseoon talletetut koululaisnäytteet (vrt. kartakkeet 5 ja 31). Kun koululaisten kasvienkeruu on nyttemmin lopetettu, on kansalaisten lajintuntemus alkanut taantua. Tämäntapaiset maalikkopuheenvuorot jäänevätkin tulevaisuudessa vähiin. Kasvistotutkimus siirtynee harvalukuisten ammatti-ihmisten yksinoikeudeksi ja -velvollisuudeksi, ellei sitten uuden, uljaan teknologian puristukseen joutunut ihminen halua vastapainoksi palata luontoon, karttamatta vaivannäköä paneutua sen monimuotoisiin yksityiskohtiin.

Metsät

Kauhajoen metsät ovat valtaosin mäntykangasta. Varsinkin korkeammalla sijaitsevat vedenjakaja-alueet ja soraharjut kunnan laajassa eteläpuoliskossa ovat hyvinkin karuja ja kasvilajistoltaan niukkoja — kanervan, puolukan ja variksenmarjan vallitsemia. Merkittävimmän harjun muodostaa laaja Nummikangas, Pohjankankaan jatke. Nummikankaan harjulajistoa ovat sianpuolukka, kangaskeltaliekko, kieli, kello-talvikki (*Pyrola media*), mäntykukka sekä niukemmat kangaskorte (*Equisetum hyemale*), kangasajuruoho (*Thymus serpyllum*) ja kanervisara (*Carex ericetorum*). Kangasmetsien vähälukuiseen lajistoon antavat poikkeuksetta lisänsä myös silloin tällöin vastaan tulevat pyöreät tervahautakumpareet; tuhkapitoisella kasvualustalla viihtyvät mm. vaateliaat tähtitalvikki (*Moneses uniflora*) ja ketunlieko (*Huperzia selago*).

Tuoreempia, kuusivaltaisiakin metsiä toki on runsaasti. Pääosa niistä on pitäjän alavammassa länsi- ja pohjoisosissa. Kuusimetsien yleisiä lajeja ovat mustikka, metsämitikka, metsätähti, oravanmarja ja vanamo, harvinaisia puolestaan yövilkka (*Goodyera repens*) ja keltatalvikki (*Pyrola chlorantha*). Toisinaan kuuset tiheästi kasvaessaan tukahduttavat varjostuksellaan ja karikkeillaan aluskasvillisuuden lähes tyystin.

Värikuvat

Kuvien tekstit

Värikuva 1. Hyypän laaksoa lännestä nähtynä. Laakso on tällä kohtaa yli 2 km leveä ja painuu keskellä 80—100 metriä ympäristönsä alapuolelle. Laakso on ikivanha kallioperän murros. Kuva Jouko Niemelä.

Värikuva 2. Harrinkankaan geologinen historia näkyy sorakuopassa: alinna koneen kohdalla on ”vanhan” harjun soraista hiekkaa, sitten metri tummaa, kovaa moreenia ja pinnalla on 2—3 m matalan veden rantahiekkaa ja -sora. Kuva Jouko Niemelä.

Värikuva 3. Lauhanvuoren rinteiden rantavalli ylimmän vesirajan kohdalla. Taustalla näkyy vedenkoskemattoman osan koivu- ja kuusimetsää, etualalla taas hiekkaisella maalla mäntykangasta muinoin veden alla olleella rinteellä. Kuva Jouko Niemelä.

Värikuva 4. Virtaavan veden kulutustyön aikaansaama hienoon hiekkaan uurtunut 20 m syvä kuru. Katikan kanjoni, Kirveskylä. Kuva Jouko Niemelä.

Värikuva 5. Lauhanvuoren laki kohoaa 229,59 m merenpinnan ja noin 100 m ympäröivien jokilaaksojen yläpuolelle. Jääkauden jälkeinen korkein merenranta sijaitsee vähän yli 200 m merenpinnasta. Vuoren sydämessä on muutamia kymmeniä metrejä paksu maassamme harvinainen hiekkakivilaatta. Ote maanmittaushallituksen topografisesta kartasta n:o 1234. © Maanmittaushallitus

Värikuva 6. Aumakivi. Graniitin syvärapautumisen tuloksena tertiäärikaudella syntynyt pyöreä paasi on enää jäljellä muinaisesta kalliosta ympäristön rapauduttua ja kulkeuduttua pois. Kivi sijaitsee Isojoen puoleisella Lauhan rinteellä. Kuva Mikko Punkari.

Värikuva 7. Isojoen Riitakankaan kivijata. Jäätikkö siirsi hiekkakivikallion reunasta rapautuneita laattoja, jotka rantavyöhykkeessä noin 8500 v sitten huuhtoutuivat ja kasaantuivat rantakivikoiksi. Kuva Sampo Oja.

Värikuva 8. Kivirenkaita Riitakankaan kivijadan yhteydessä. Routa on nostanut kivet pintaan rakasta, lajitellut ja yhdistänyt ne verkkomaiseksi kuvioksi. Kuva Risto Salomaa.

Värikuva 9. Paikoin Lauhanvuoren rinteiltä avautuu avara maisema. Puissa näkyy tykkylunta, joka katkoo lakialueen puita. Helmikuussa hanki on yleensä toista metriä paksu. Taustalla näkyy Karhukangasta, joka laskee Kauhanevaksi. Kuva Sampo Oja.

Värikuva 10. Kauhajoen Kärkikeitaalta tästä lähteestä saa alkunsa Kärkiluoma, aiemmin hyvä tammukkapuro. Hirvet käyvät juomassa näillä lähteillä. Kuva joulupäivältä 1980, Sampo Oja.

Värikuva 11. Kyrönjoen pisin latvahaara Kauhajoki alkaa Kauhajärvestä, joka matalana ja soistuvana on erinomainen lintujärvi. Etualan liikkuvilla rahkalautoilla näkyy raatteen vaaleita kukintoja. Kuva Keijo T. Seppälä.

Värikuva 12. Nokikana pesii Änstinsaaren kupeessa Säkkijärvellä. Järvi on hyvä pesimäpaikka vesilinnustolle. Sitä tosin lisääntyvä huvila-asutus on häirinnyt. Kuva Keijo T. Seppälä.

Värikuva 13. Paholuoma on suurin Karvianjoen vesistöön laskevista Lauhan luomista. Useissa kohdissa luoma on lähdeperäisyytensä vuoksi talvisinkin sula. Kuva on Muurahaisen koulun kohdalta, josta koskikaran tapaa varmimmin. Talvehtivia sinisorsia on myös täällä vuosittain. Kuva Keijo T. Seppälä.

Värikuva 14. Korpit haaskalla Lauhassa. Ruokapaikalla kävi muun muassa maakotka ja kanahaukka. Tämä talviruokinta ei kuitenkaan auttanut kotkaa palaamaan pysyvästi Kauhajoen pesimälinnustoon. Kuva Keijo T. Seppälä.

Värikuva 15. Ensilumi on satanut Kauhanevalle lokakuussa. Kesällä runsaan ja monilajisen linnuston elättänyt suo on hiljennyt talviseen autiuteensa. Vilkas elämä alkaa palata suolle maaliskuussa teerien soidessa. Kuva Keijo T. Seppälä.

Värikuva 16. Teeret soivat Kauhanevalla. Turnajaiset jatkuvat juhannuksen tienoil-
le. Kiihvainta pulputus ja nahistelu on vapun aikaan. Kuva Sampo Oja.

Värikuva 17. Kauhajoen kurkikanta käsittää useita kymmeniä pesiviä pareja. Vankin kanta (n. 15 paria) pesii Kauhanevan — Pohjankankaan kansallispuiston alueella. Kuva Rahkakeitaalta keväällä 1981, Sampo Oja.

Värikuva 18. Kapustarinta on kuivahkojen rahkarämeiden yleisin pesivä kahlaaja. Rinnassa on linnulle nimen antanut kuvio. Kuva Sampo Oja.

Värikuva 19. Lauhanvuoren lakialueen rehevää metsää pohjoisrinteellä: rauduskoi-
vua, pihlajaa, etualalla sananjalkaa. Taustalla rehevyys päättyy selvärajaisesti karuun
kangasrinteeseen. Kuva Jussi Kleemola.

Värikuva 20. Suurimpia Lauhan laksoista on Isojoen Kuivajärvi. Sekin kuivuu silti
ajoittain tyystin, eikä varsinaisilla vesikasveilla ole juuri menestymisen mahdolli-
suuksia. Rantojen ”heinä” on nevoilta tuttu jouhisara, ja tavallisesti järvissä lehtiään
”neidonhiuksina” uittava heinäpalpakko joutuu makaamaan kuivimman ajan mä-
rässä liejussa. Kuva Pertti Sevola.

Värikuva 21. Sitkeät uudisasukkaat ovat tehneet mittamattoman työn raivatessaan
pitäjän laajat viljelysmaat. Kauhajoen pohjois- ja länsiosille luonteenomaista pelto-
lakeutta. Kuva Kauhajoen kunnalta.

Värikuva 22. Hyypänlaakson avara kulttuurimaisema on syntynyt luonnonvoimien
ja ihmisen ponnistelun yhteistyönä. Viljelijä on aina joutunut sopeuttamaan toimin-
tansa luonnon ehtoihin. Kuva Tuomo Havunen.

Värikuva 23. Tuhansina mutkina virtaavan Ikkelänjoen varrella henkii erämaan
rauha. Rannat ovat vaihtelevaa maastoa, josta löytyy korkeita törmiiä ja lehtomaista
rehevyyttä näsiöineen ja kotkansiipineen. Luonnonvarainen purotaimenkanta elää
joessa. Kuva Jussi Kleemola.

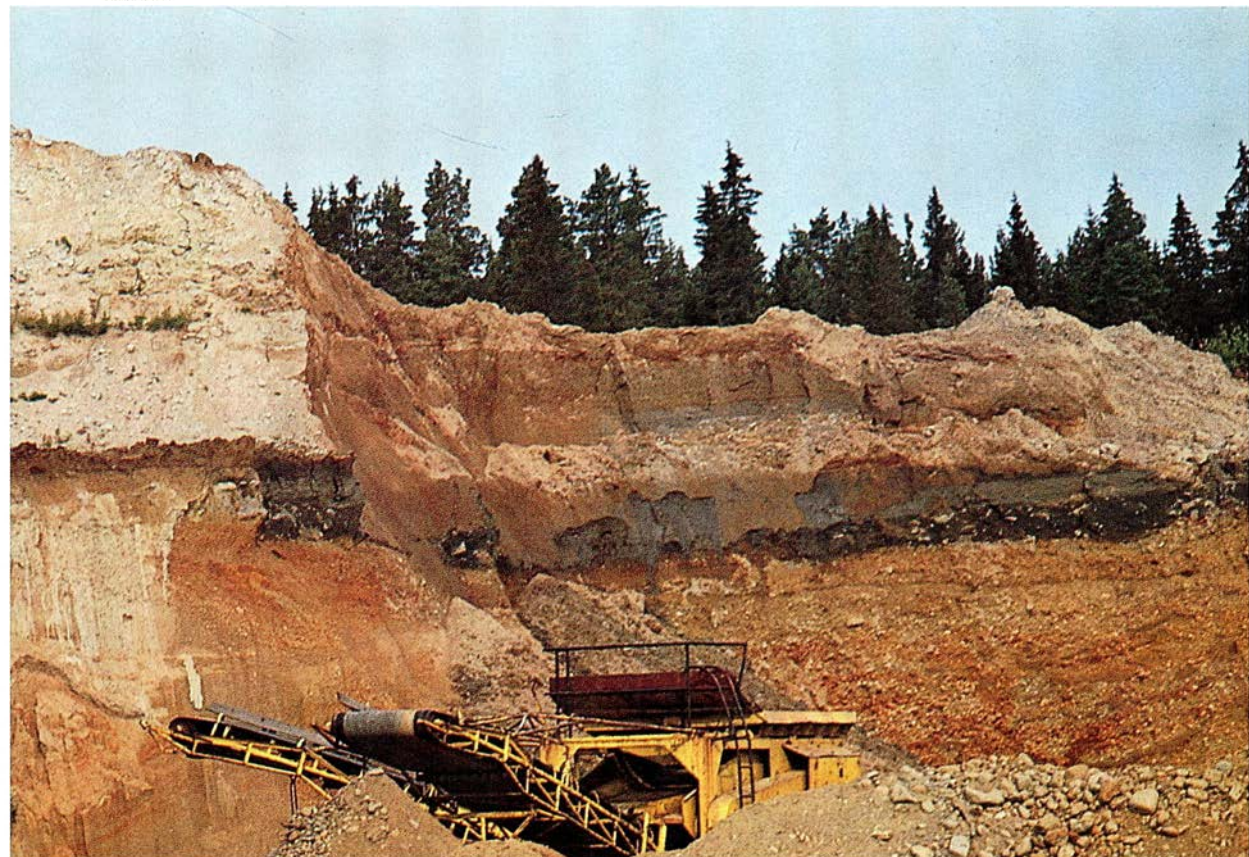
Värikuva 24. Pyhä puu pihlaja, vapaana juokseva puhdas vesi sekä luonnonvoimilta
suojainen paikka ovat ennen muodostaneet ihmiselle rauhoittavan kokonaisuuden.
Samasta luonnon kauneudesta myös nykypäivän ihminen voi saada innoitusta ja
voimaa päivittäiseen ponnisteluunsa. Kuva Kauhajoen kunnalta.

Kuva 1

Kuva 2

Murroslaaksoja ja vanhoja harjuja

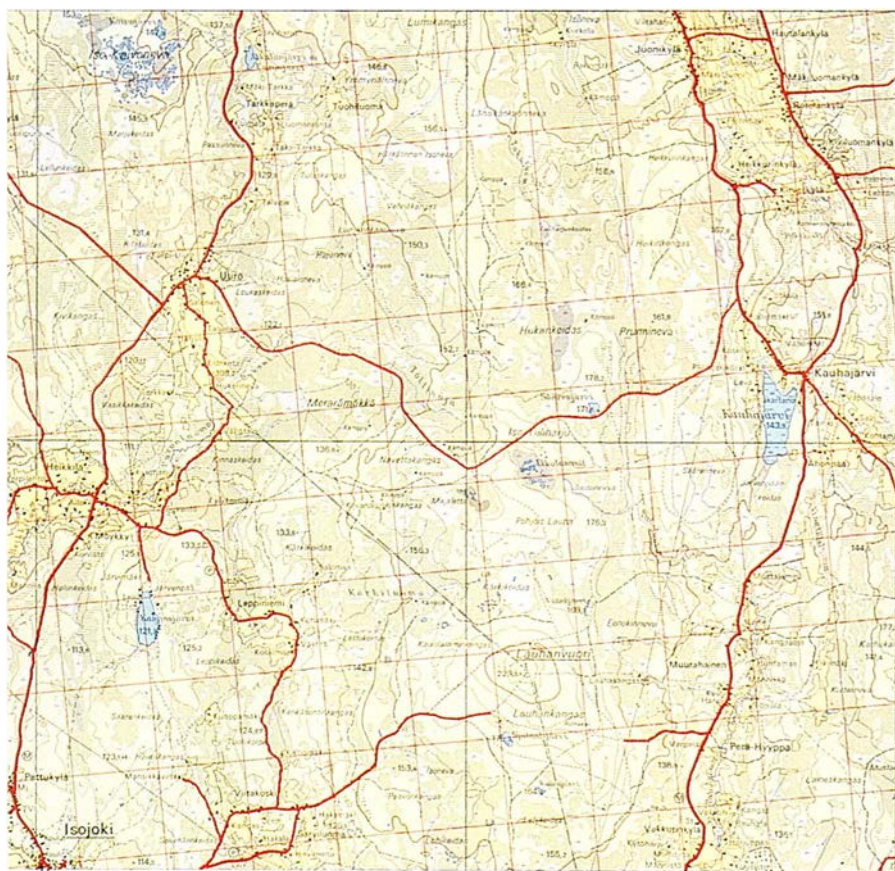

Kuva 3

Kuva 4

Kallio- ja maaperän omaleimaisuutta

Kuva 5

Kuva 6

Kuva 7

Kuva 8

Erikoinen Lauhanvuori

Kuva 9

Kuva 10

Kuva 11

Kuva 12

Lintujärvä ja harvinaisuuksia

Kuva 13

Kuva 14

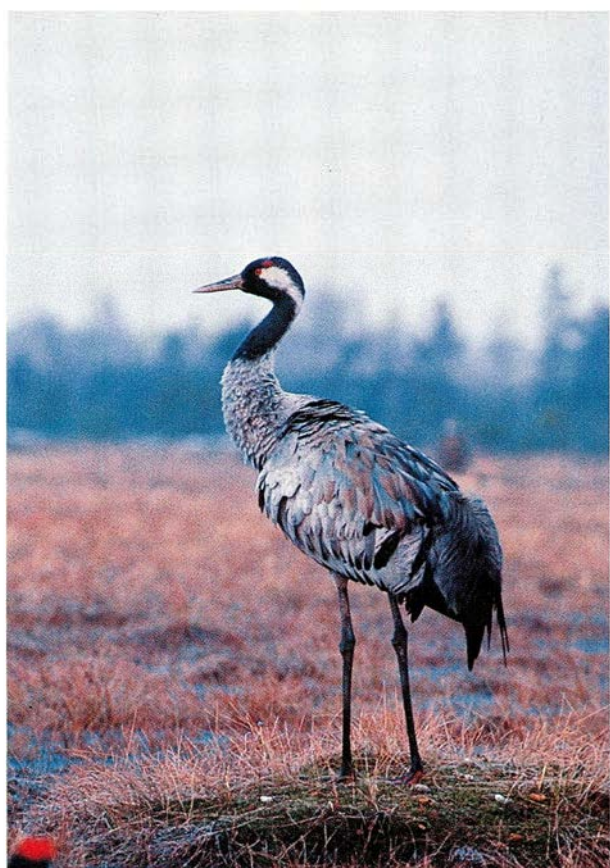

Kuva 15

Kuva 16

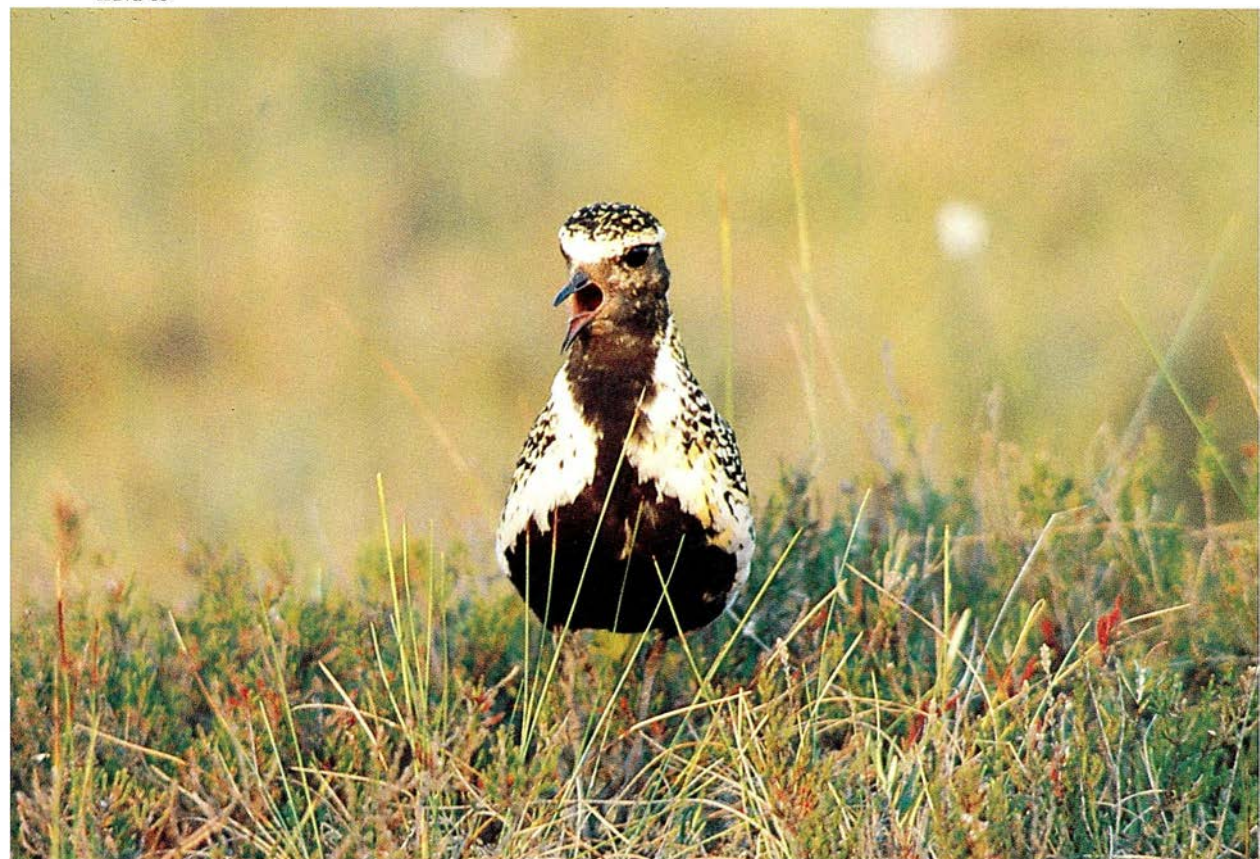
Soiden edustavaa lajistoa

Kuva 17

Kuva 18

Kuva 19

Kuva 20

Luonnontilaista kasvillisuutta ja viljelyksiä

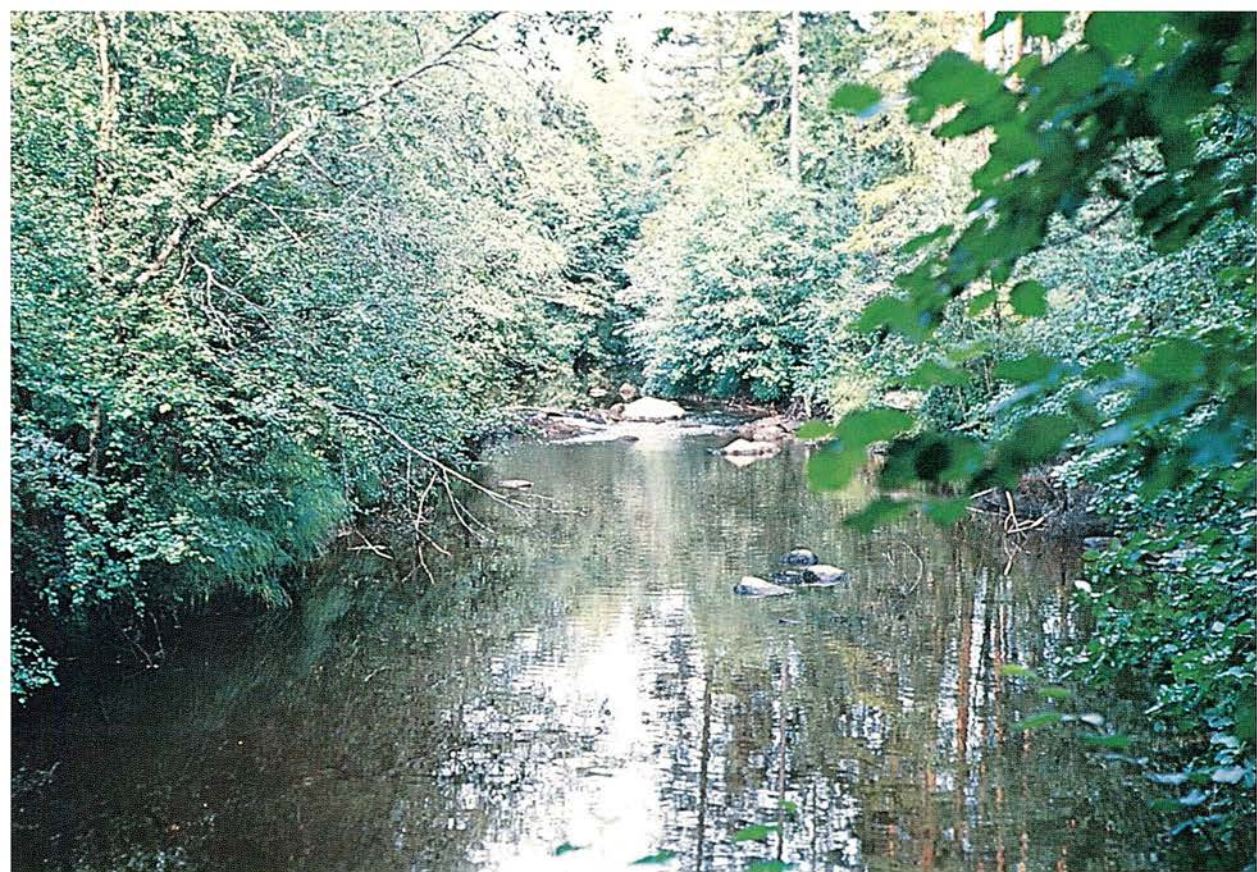

Kuva 21

Kuva 22

Kuva 23

Kuva 24

Puhtaita latvavesiä

Rehevimmillään metsäkasvillisuus esittäytyy lehdossa. Kauhajokiset lehdot ovat usein pienialaisia, varsinkin karuilla kangasalueilla sijaitsevat. Kasvistajaltakin ne voivat helposti jäädä huomaamatta, ellei reitti satu osumaan kohdalle. Lehdon kehittymisen edellytyksenä on yleensä edulliset kosteussuhteet ravinteisen pohjaveden purkautuessa lähelle pintaa. Usein lehto on jonkinlaisessa rinteessä tai kallion kupeella. Pienialaisia kuivan kangasmetsäalueen lehtoja on varsinkin Lauhanvuoren seudulla. Tyypillisiä lajeja ovat kataja, metsäkurjenpolvi, huopaohdake, kultapiisku, nuokkuhelmikkä, lillukka, metsämitikka, aho-orvokki, vanamo, joskus myös valkolehdokki. Karujen kangasmaiden rinnelehtoista yksi komeimpia sijaitsee Pääntäneen Karhukankaan luoteiskainalossa, jossa näkyvimvät lajit ovat kookas lehtoheinä tesma (*Milium effusum*), sananjalka ja kielo.

Merkittäviä Kauhajoella ovat eräät jokitörmät. Varsinkin Ikkelänjokivarren korkeat metsäiset törmät ovat reheväkasvuisia; useimmat pitäjän lehtokasveista löytyvät sieltä. Taikinamarja (*Ribes alpinum*), sormisara (*Carex digitata*), kangaskorte ja koiranvehnä (*Elymus caninus*) ovat ehkä yleisimmillään Ikkelänjoen varsilla. Niukkoina siellä kasvavat mm. lehtoarho (*Moebria trinervia*) ja sinivalvatti (*Lactuca*

Kuva 14. Erikoinen harjumuodostuma on Katikan Sianselkä, joka kapeana harjanteena erottaa Kauhajoen yläjuoksun sen vieressä virtaavasta Katikanluomasta. Purojen yhtyminen onnistuu vasta runsasta kilometriä alempana. Kangaskeltalieko on ehkä yleisimmillään Katikan komeissa törmissä. Kuva Keijo Jaakola.

sibirica). Jälkimmäinen tunnetaan Etelä-Pohjanmaalla lisäksi vain Kurikasta.

Ikkelänjoen tapainen lajistoltaan on Paholuoman alajuoksu ja Ruosteoja Perä-Hyypässä, missä erityisesti metsävirna (*Vicia sylvatica*) ja linnunherne (*Lathyrus vernus*) ovat yleisimmillään pitäjässä.

Katikanluoman kanjoni Kauhajoen latvoilla on ollut kunnan ehkä ainoa yleisesti tunnettu kasvipaikka. Katikan maineen perustana ovat maisemalliset nähtävyydet Kolmentuulenlakki ja Sianselkä (kuva 14) sekä viereisen syvän kurun rinteellä näsiä (*Daphne mezereum*), joka tosin on vailla merkittäviä seuralaislajeja. Hieman ylempänä, Kauhajoen Pitkäkoscella, näsiä löytyy taas, nyt yhdessä useiden muiden lehtolajien kanssa (tuomi, lehtovirmajuuri, tesma, lehtonurmikka, sudenmarja, metsätähtimö (*Stellaria longifolia*), rohtotädyke, sormisara ym.). Hyypässä Kauhajoen törmät on enimmälti raivattu laidunniityksi. Sivupurojen jyrkät suukanjonit ovat kuitenkin metsän vallassa, ja rikaslajisia lehtoja tapaa myös täältä.

Kunnan paras lehto on kuitenkin Pöntäneen Korpikylän Näsiänmäki Ryttilähteen lähistöllä. Loivasti viettävässä rinteessä kasvaa vallitsevan kuusen lomassa harmaaleppää, haapaa, pihlajaa, raitaa, halavaa (*Salix pentandra*) ja tuomea. Pensaskerrosta vallitsee kuusama (*Lonicera xylosteum*); syyskesällä rinteessä on punaisenaan sen marjoja. Myös metsäruusu, vadelma, taikinamarja ja kataja ovat runsaita, mustaja punaherukka niukempia. Näsiäkin löytyy, mutta vasta alueen laidalta niukkana. Korkeita, vaateliaita ruohoja on useita: metsävirna, nokkonen, tesma, syyläjuuri (*Scrophularia nodosa*), konnanmarja (*Actaea spicata*) ja Etelä-Pohjanmaalla harvinainen metsäpäähkämö (*Stachys sylvatica*). Matalampina kasvavat lehtokorte, linnunherne, pussikämmekkä (*Coeloglossum viride*), yövilikka, lehto-orvokki (*Viola mirabilis*), lehtomatara (*Galium triflorum*), ahomansikka ja tähtitalvikki. Pienelle alalle keskittyvästä monipuolisesta kasvivalikoimasta mainittakoon vielä lähteisyyttä osoittavat suokeltto (*Crepis paludosa*), korpipurmikka (*Poa remota*) ja purolitukka (*Cardamine amara*) sekä korpisuuteen viittaavat hentosara (*Carex disperma*), korpisara (*C. loliacea*) ja harajuuri (*Corallorhiza trifida*). Ylärinteen vähäiseen kivikasaan on hakeutunut kalliioimarre.

Näsiänmäen veroista lehtoa saanee hakea kaukaa pitäjän rajojen ulkopuolelta.

Kalliot

Kauhajoen kalliot tuskin ansaitsisivat omaa lukuaan, siksi karuja ne kaikki ovat. Ravinteisia kivilajeja ei pitäjässä liene lainkaan. Luonnonmuodostumina kalliot ovat kuitenkin merkittäviä mm. siksi, että ne talousmetsässäkkin ovat ainakin karuimmilta osiltaan vielä lähes alkuperäisessä luonnontilassaan.

Kallion kivipinnallahan selviävät yleensä vain jäkälät. Yleisin putkilokasvi on kalliioimarre (*Polypodium vulgare*), joka ei kuitenkaan missään esiinny runsaana. Usein sitä on vain muutama verso laajallakin kalliolla, toisinaan sen taas yllättäen tapaa

pienestäkin kivikosta. Tasaisesti viettävien silopintojen murtumakohdista on löytänyt kasvualueen nahkeana kuivumista kestävä kalliiohatikka (*Spergula morisonii*). Kallionpäällyslajistoa ovat myös ahosuolaheinä, kevätpiippo, metsälauha ja polkusara (*Carex brunnescens*). Pystysuorien kalliioseinämien kiviyrtti (*Woodsia ilvensis*, Sepänkylä) ja loikko (*Cystopteris fragilis*, Teevahainen) lukeutuvat pitäjän harvinaisimpiin lajeihin.

Kallionaluslehtoihin ja kallioiden liepeille hakeutuvista lajeista mainittakoon sananjalka, sormisara ja kangaskeltaliekko.

Suot ja korvet

Kauhajoen laajat suot tarjosivat vielä 1960-luvulla mielenkiintoisia retkeilykohteita. Nyt, ojituksen edettyä ja turpeennoston voimaperäistyttyä, ne ovat usein suorastaan luotaantyöntäviä. Ojituksen vaikutuksesta varsinkin pitäjän vähälukuinen puolivaa-telias suokasvilajisto on jonkinverran taantunut. Peruuttamaton tappio on kohdannut itse suomaisemaa. Myös suomarjat murain ja karpalo ovat käyneet harvinaisiksi. Joskus tuntuu siltä, että eteläiseen Suomeen on kasvamassa uusi sukupolvi, joka ei enää tiedä, mitä tarkoittaa — paikallisittain ilmaistuna — ”valokkiaika”.

Kasvistollisesti rikkaimmista soista Lauhanvuoren liepeillä on eri kuvaus. Myös Isolta Koihnannevalta Koihnanjärven ympäristöstä löytyvät useimmat Lauhan parhaista suokasvilajeista, tosin niukkoina ja uhanalaisina (kenties jo hävinneinä?). Koihnanjärven ohutturpeisella rantasoraikolla kasvavat villapääluikka ja konnaneliekko (*Lycopodiella inundata*), matalassa, hiekkaisessa rantapalteeessa järven pohjoispäässä yleensä rimpisoiden välipinnoilla tavattava suovalkku (*Hammarbya paludosa*), läheisellä rimpialueella pitkälehtikihokki, rimpivesiherne (*Utricularia intermedia*), rimpivihvilä ja ruskopiirtoheinä (*Rhynchospora fusca*) sekä ohutturpeisella suonreunalla Vähäsalon kupeella hirssisara (*Carex panicea*). Koihnan rimpialloissa kasvaa lisäksi valkokukkainen lumme, joka puuttuu Lauhasta, mutta rentovihvilää (*Juncus bulbosus*, kartake 45) sai hakea Säkkijärveltä asti ennen sorakuoppalammikoiden yleistymistä. Harvinaisista suolajeista on vielä mainittava Keevelinnevan punakämekä (*Dactylorhiza incarnata*), sekin uhanalainen jo 1960-luvulla.

Karujen soiden lajistoa, joka Kauhajoen soilla on vallitsevaa, on kuvattu Kauhaneva-artikkelissa.

Korvet ja rämeet ovat suon ja metsän välimaastoa. Korkean kuusikon hallitsema korpi sijaitseekin usein Lauhanvuoren puskienväliin metsän reunassa suota vasten. Monet Kauhajoen suonvieruskorvista ja soiden korpisaarekkeista ovat varsin karuja, aluskasveista mainittavimpana joskus vain metsäkorte. Parhaimmillaan taas suonvieruskorpi osoittautuu tervalepän asuttamaksi, seuralaisina usein juolukkapaju (*Salix myrtilloides*) ja kaarlentatikka (*Pedicularis sceptrum-carolinum*), joskus paatsama (*Frangula alnus*).

Aluskasvillisuudeltaan eksoottisen komeita ovat usein pienialaiset saniaiskorvet. Näkyvänä valtalajina saattaa niissä olla koristekasvinakin yleisesti käytetty kotkansiipi (*Matteuccia struthiopteris*) tai vähemmän vaateliias hiirenporras (*Athyrium filix-femina*). Isoihin korpisaniaisiin lukeutuvat vielä isoalvejuuri (*Dryopteris expansa*) ja metsäalvejuuri. Matalampia ruohoja ovat korpi- ja metsäimarre, hento- ja korpisara. Myös selviä lehtolajeja voi saniaiskorvesta löytyä.

Suomen eteläosissa sisämaata karttava ruohokanukka (*Cornus suecica*) paljastaa merenrannikon lähestymisen länteen mentäessä: Kauhajoen itäosasta puuttuva laji on runsain Mustaisnevan luoteispuolisissa suonvieruskorvissa Teuvan rajalla (karttake 23).

Poikkeus Kauhajoen rämeiden ankeaan karuuteen löytyy Ikkeläjärven rehevästä Rytiperästä, jossa lähdeveden ruokkimassa tiheässä rämemäntyvesaikossa ovat pitäneet puoliaan paatsama ja metsäruusu, ruhoista mm. isotalvikki ja soikkokaksikko (*Listera ovata*). Rytiperän perukassa on vielä harvinainen tilaisuus nähdä pakettipellon kasvavan rehevää soikkokaksikkoa ja isoa, punaisista myrkkymarjoistaan loistavaa näsiäpensasta; harvinaisuuskokoelman täydentää viereiseltä vedenottamoksi kuokitulta lähteiköltä ojaan pelastautunut vilukko (*Parnassia palustris*).

Vedet ja rannat

Kauhajoen laajassa pitäjässä on myös useita järviä, jotka keskittyvät karuille vedenjakajaseuduille. Järvet ovat niukkaravinteisia. Rehevyyttä on vain matalassa Ikkelänjärvessä, missä järviruoko, järvikaisla (*Scirpus lacustris*), järvikorte, lumme ja ulpukka esiintyvät laajoin kasvustoin. Hiekkarantainen, lähdevetinen Nummijärvi on Ikkeläjärveä syvämpi, ja sen ulappa aaltoilee vapaana. Matalasta hiekkapohjasta tai rantamökin venevalkamasta voi aivan vesirajasta tarkkaan etsien löytää pikkuriikiksiä uposkasveja: lahnaruohon (*Isoetes lacustris*), äimäruohon (*Subularia aquatica*), rönnyilevän rantaleinikin, hapsiluikan (*Eleocharis acicularis*) ja parikin vesirikkoa (*Elatine triandra*, *E. hydropiper*). Hieman syvemmällä hiekkapohjalla kasvavat pinnalle kukintonsa nostavat nuottaruoho (*Lobelia dortmanna*) ja rantaluikka (*Eleocharis palustris*). Järvikasveista voisi vielä mainita vain Nummijärvestä tiedossa olevan ahvenvidan (*Potamogeton perfoliatus*) sekä Säären-, Säkki- ja Ikkeläjärven normaalia ulpukkaa pienemmän konnanulpukan (*Nuphar pumila*).

Järvien rantakasvillisuus riippuu ratkaisevasti avovesialueen koosta. Pienen lammen aallot eivät pysty muokkaamaan rantatörmiiä niityksi, jääkin sulaa keväällä paikalleen rannoille kasaantumatta. Varsinkin soilla sijaitsevien lampien ja isompienkin järvien rannoilla yltää rämemättäikkö usein vesirajaan asti (Koihnanjärvi), niittyä muodostuu korkeintaan kovalle hiekkapohjalle. Tyypillistä suolammen karun sorapohjaisen rantaniityn lajistoa edustavat Ison Kaivonevan Kaivolammen rannalla jousivihvilä, tupasluikka, monitähkävillä, suoleväkkö, isokarpalo, pyöreä-

ja pitkälehtikihokki sekä pullo-, jouhi-, muta-, riippa- ja jokapaikansara.

Järveä ympäröivän suon pinnan hiljalleen kohotessa soistuu myös järven hiekkaranta helposti alavaksi suoniityksi, jollaisia on mm. Uuron-, Kauha- ja Säkkijärvellä. Näiden soistuneiden tulvaniittyjen lajeja ovat monien sarojen lisäksi raate, kurjenjalka, suoputki, myrkkyykeiso (*Cicuta virosa*), suokuusio, suohorsma ja pikkumatara (*Galium trifidum*). Isompien järvien rannat ovat enimmäkseen huuhtoutuneet hietikoksi tai kivikoksi. Vain Nummi- ja Ikkeläjärven rantoja kaunistaa punakukkainen rantakukka (*Lythrum salicaria*). Muita rantakasveja ovat täällä paatsama, ranta- ja terttualpi, ratamosarpio, pikkulaukku ja vuohennokka. Ikkeläjärven tuntumassa on laajalti alavia, veden vaivaamia suo- ja pensaikkoniittyjä, joilla hieskoivun, kiilto- ja pohjanpajun (*Salix lapponum*) lisäksi viihtyvät korpikastikka, vesisara (*Carex aquatilis*), kurjenjalka ja halava.

Järvikylän kuivatun Ohmerojärven muistoina näkyvät paikallisessa kasvilajistossa vielä järvien liepeille mieluusti hakeutuva isolaukku (*Rhinanthus serotinus*) sekä vesitatar (*Polygonum amphibium*), joka on muuttuneissa oloissa joutunut turvautumaan erikoiseen kykyynsä siirtyä vetisestä elementistä kuivan maan asukkaaksi.

Luonnonsuojelullisessa mielessä ei latvavesien järvillä ja lammilla tunnu Kauhajoella olevan toistaiseksi vielä hätää. Toista on virtaavien vesien tila. Alunperin kirkasta lähdevettä kuljettavia luomia samenee suo-ojien mutalietteistä ja erilaisista jätevesistä jo ennen varsinaisia asutustajamia. Tummavetinen, limapohjainen yläjuoksun kapea jokiuoma ei ole harvinainen näky Kauhajoella. Kalatkin ovat lähes kadonneet joista, vesikasveista on vain kituliaita rippeitä jäljellä. Ulpukan keltaiset kukat ovat hupenemassa, rantapalpakko on joutunut väistymään monesta kasvu- paikasta. Alajuoksulla joki riittävästi suurennuttuaan näyttää paremmin kestävästä saastumisesta; vedenpinnalta voi löytää myös uistin- ja purovidan soikeita lehtiä.

Ihmisen suorittamat vesistöjärjestelyt muuttavat usein vesikasvien luontaisia runsaussuhteita. Ruoputon ja oiotun Kainastonjoen lihava savipohja lainehtii nykyisin järvikortetiheikkönä, Uronluoman niska puolestaan on pitkälti ulpukanlehtien peittämä.

Harmaalepän uskollisesti viitoittamien jokitörmien lajistoa ovat korpikastikka, helpi (*Phalaris arundinacea*), korpikaisla (*Scirpus sylvaticus*), mesiangervo, sarjakeltano, puna-ailakki, pohjoisessa luhtalemmikki paikoin runsaanakin, lehtotähtimö ja rantanätkelmä (*Lathyrus paluster*).

Erikoisen vesikasvivyhdyskunnan muodostavat vielä viljelymaiden vanhat savennostokuopat. ”Saviprunnilajisto” on varsin edustava: tumma-, vaalea- ja nuokkurusokki, mutaluikka (*Eleocharis mamillata*), ranta-, pikku- ja palleropalpakko, ojaleinikki (*Ranunculus flammula*), pikku- ja isovesiherne, sitkeähenkinen pikkuvita (*Potamogeton berchtoldii*), vaalea- ja polvipuntarpää, vesikuusi, pikkumatara, vesitähdet (*Callitriche palustris* ja *C. cophocarpa*), pinnan valtiaana usein pikkulimaska, kuivemmalla ratamosarpio, rantavihvilä, ojasorsimo, kurjenmiekkä (*Iris pseudacorus*) joskus istutettunakin, ”ikikukaksi” kelpuutettu osmankäämi (*Typha latifolia*), komea vesihierakka

Kuva 15. Mm. korpisara ja hentosara ovat ojituksissa harvinaistuneet. — Rahikan Talasluoma. Kuva Keijo Jaakola.

(*Rumex aquaticus*), pohjoisessa usein myrkkyykeiso, Kokonkylässä harvinaisena pitkäpääsara (*Carex elongata*). Kaksi tähtimölajia, luhta- ja lettotähtimöt (*Stellaria palustris* ja *S. crassifolia*) on tavattu pelkästään saviprunneista. — Viime vuosikymmeninä saviprunnikulttuuri on rapistunut.

Lähteiköt

Laajoista pintavettä suodattavista kangas- ja harjualueista johtuen Kauhajoen eteläosan pohjavesivarat ovat runsaat. Moni luoma alkaa tai saa täydennystä vuolaasta lähteestä. Kasvistoltaan lähteikkö erottuu aina jyrkästi usein karusta ympäristöstään. Monet kasvilajit ovat erikoistuneet kasvamaan lähdepaikoilla, joille on ominaista hyvinkin pienet lämpötilaerot eri vuodenaikoina.

Vaikka lähteiköt ovat ennenkaikkea sammalten valtakuntaa, niiden putkilokasvilajistokin on runsas. Isojen lähteiden upottavalla hetepinnalla kasvavat hetekaali (*Montia fontana*), purolitukka, lehtotähtimö (*Stellaria nemorum*), karhea- ja pohjannur-

mikka. Erikoisia lajeja kasvupaikan valinnassaan ovat luhtalemmikki (*Myosotis scorpioides*, kartake 46) ja käenkukka (*Lycnis flos-cuculi*), jotka pitäjän eteläpuoliskon karuilla korpiseuduilla kasvavat pelkästään vaateliaina lähdehetteikkölajeina, mutta pohjoisosien viljelyalueilla tyytyvät vaatimattomampiinkin kasvupaikkoihin: edellinen valtaa joskus kuiviakin jokitormiä, jälkimmäinen hakeutuu tavallisten niittykasvien pariin heinänuर्मille ja ojanvarsille.

Liikkuvan pohjaveden vaikutus ulottuu varsinaisen lähdehetteikön tai -silmäkkeen lähiympäristöönkin, jonka lajistoa ovat suokeltto, suo- ja huopaohdake, karhunputki (*Angelica sylvestris*), jota paikkakunnalla nimitetään rytiputkeksi — tästä kasvistollisesti varsin antoisiksi osoittautuneet nimet Rytیلähde, Rytiperä; mesiangervo, korpinurmikka, nurmilauha, suohorsma, rönsyleinikki, ranta- ja luhtamatara, niittysuolaheinä, kevätpiippo, nurmitatar, isotalvikki ja vielä leskenlehti, joka oikeastaan kuuluu luontaisiin lähteikkökasveihin. Lähteiden partaille usein leimansa antava komea saramättäikkö on useimmiten mätässaran (*Carex cespitosa*) muodostama, mutta joskus mätäs on harvinaista röyhysaraa (*C. appropinquata*).

Lähde- ja lähdekorpilajistoon lukeutuu myös pitäjän valtakunnallisesti harvinaisin kämmeikka, metsänemä (*Epipogium aphyllum*), joka on löytynyt neljästä paikasta.

Kunnan isoista lähteistä tunnetuimmat ovat Pöntäneen Rytیلähde ja Möykyn Rumalähde, joissa molemmissa on nykyisin vedenottamo. Rytیلähteen harvinaisuuksia on vain siellä uhanalaisena kasvava nevimarre (*Thelypteris thelypteroides*), Rumalähteen lajistosta on mm. röyhysara ojitusten takia jo hävinnyt. Maisemallisesti kaunis purokurun pohjalla olevine syvine lähdelampineen ja suohetteikköineen on Pahaajan vielä luonnontilainen lähteikkö Hyypässä.

Pitäjän keski- ja pohjoisosien alavilla jokirantaniityillä on erityinen savikkolähdetyyppi, jossa pohjavesi purkautuu pintaan sitkaan savikerroksen läpi. Savikkolähteillä viihtyvät lähdetähtimö (*Stellaria uliginosa*), luhtalitukka (*Cardamine pratensis*) ja hentosuolake (*Triglochin palustre*).

Niityt, kedot ja pientareet

Myös ihmisen raivaamille viljely- ja laidunmaille leviää ennen pitkää tyypillinen kasvilajisto. Tasapintaiset suo- ja korpimaat on mahdollista aurata pelloksi, mutta jyrkkärinteiset jokitormit jäävät yleensä karjan laiduntamaksi mättäikköiseksi ahoksi ja niityksi. Jokirantaniityillä aukaisevat rentukka, kevätleinikki, voikukka, suo- ja aho-orvokki kukkansa jo varhain keväällä, myöhemmin ovat vuorossa mm. niittyleinikki, harakankello, tuoksusimake, kumina, jussinparta (*Nardus stricta*), nurmipiippo ja jänönsara (*Carex ovalis*). Harvinaisempia niitylajeja ovat ketonoidanlukko, pukinjuuri, kalvassara (*Carex pallescens*), purtojuuri (*Succisa pratensis*), Perä-Hyypän sykeröpiippo (*Luzula sudetica*) sekä Suomenselän vedenjakajaseudulla yleisimmillään

oleva, Kauhajoeltakin usein paikoin tavattu siro ketokatkerö (*Gentianella campensis*).

Kauneimmillaan korkeiden törmäniittyjen kukkaloisto on ehkä Kauhajokilaakson rinteillä Hyypässä, missä varsinkin sivupurot ovat uurtaneet suihinsa teräväreunaisia kuruja. Näillä päivänpaisteisilla, suojaisilla rinteillä loistavat kirkaskukkaiset päivänkakkarat, kissankellot, nurmitädykkeet, ketoneilikat ja niitthyumalat kilvan keskenään. Vain Hyypän törmäniityiltä löydettyjä ketolajeja ovat nurmikohokki (*Silene vulgaris*), ahdekaunokki (*Centaurea jacea*) sekä koululaislöytö keväthanhikki (*Potentilla crantzii*).

Pihat, pellot ja tiet

Ihmistoiminnan rajuimmin koskettamat paikat — pihat, tienvarret, pellot ojiineen — kuuluvat nekin kasvistajan havaintokohteisiin. Rikkaruohoilla on oma mielenkiintonsa, ei vähiten siksi, että rikkaruohomaailma on alituisessa muutoksen tilassa. Toiset lajit yleistyvät, toiset taantuvat, toiset esiintyvät satunnaisesti lyhyen ajan.

Hyvä esimerkki viime vuosina yleistyneestä lajista on rehevä amerikanhorsma (*Epilobium adenocaulon*, kartake 25), joka 1920-luvulla Etelä-Suomeen saavuttuaan on nyt jo levittäytynyt Lapin porteille asti. Myös Kauhajoella on amerikanhorsma selvästi yleistynyt. 1960-luvulla sitä löytyi harvinaisena lähinnä lähteisistä metsäojista, nykyään se on jo laajalti kotiutunut erilaisiin viljelymaiden vetisiin ojiin ja vesihautojen partaille.

Taantuneista rikkaruohoista olisi runsaastikin esimerkkejä. Varsinkin rukiin rikkaruohot ruiskattara (*Bromus secalinus*, kartake 12), luoho (*Apera spica-venti*, kartake 6) ja monen varmasti jo kaipaama ruiskaunokki (kartake 18) ovat kovasti harvinaistuneet.

Tuore 1970-luvun tulokas on puolestaan Aronkylä — Rahikka-pikatien varteen lujasti pureutunut idänkattara (*Bromus inermis*). Lakisääteisesti torjuttavaksi määrätty hukkakura (*Avena fatua*) on taas esimerkki maanviljelylle vaarallisesta uudesta peltorikkaruohosta.

Kauhajoen kokoisessa pitäjässä on myös alueellisesti keskittyneitä rikka- ja piha-kasveja, kuten ketohanhikki ja vuohenputki (vain rintakylillä), kylämaltsa (asemanseudulla 1960-luvulla), peltoemäkki (Kauhajoki- ja Kainastonjokilaaksot), punaailakki (Päntäne, kirkonkylän seutu) ja konnanleinikki (Päntäne, Kainasto, Aronkylä). Kaikkein karuimpiin hiekanummipeltoihin Urossa, Hyypässä ja Nummikoskella on erikoistunut minikukkainen kevättädyke (*Veronica verna*).

Merkittävän lisän pitäjän lajiluetteloon on tuonut rautatie. Monipuolisimmillaan ratalajisto on luonnollisesti purku-, lastaus- ja varastopaikoilla Aronkylän ja Kainaston tavara-asemilla. 1960-luvun ja kesän 1982 havaintoaineiston vertailu osoittaa myös radanvarsilajiston elävän voimakkaassa muutostilassa — lajeja häviää ja

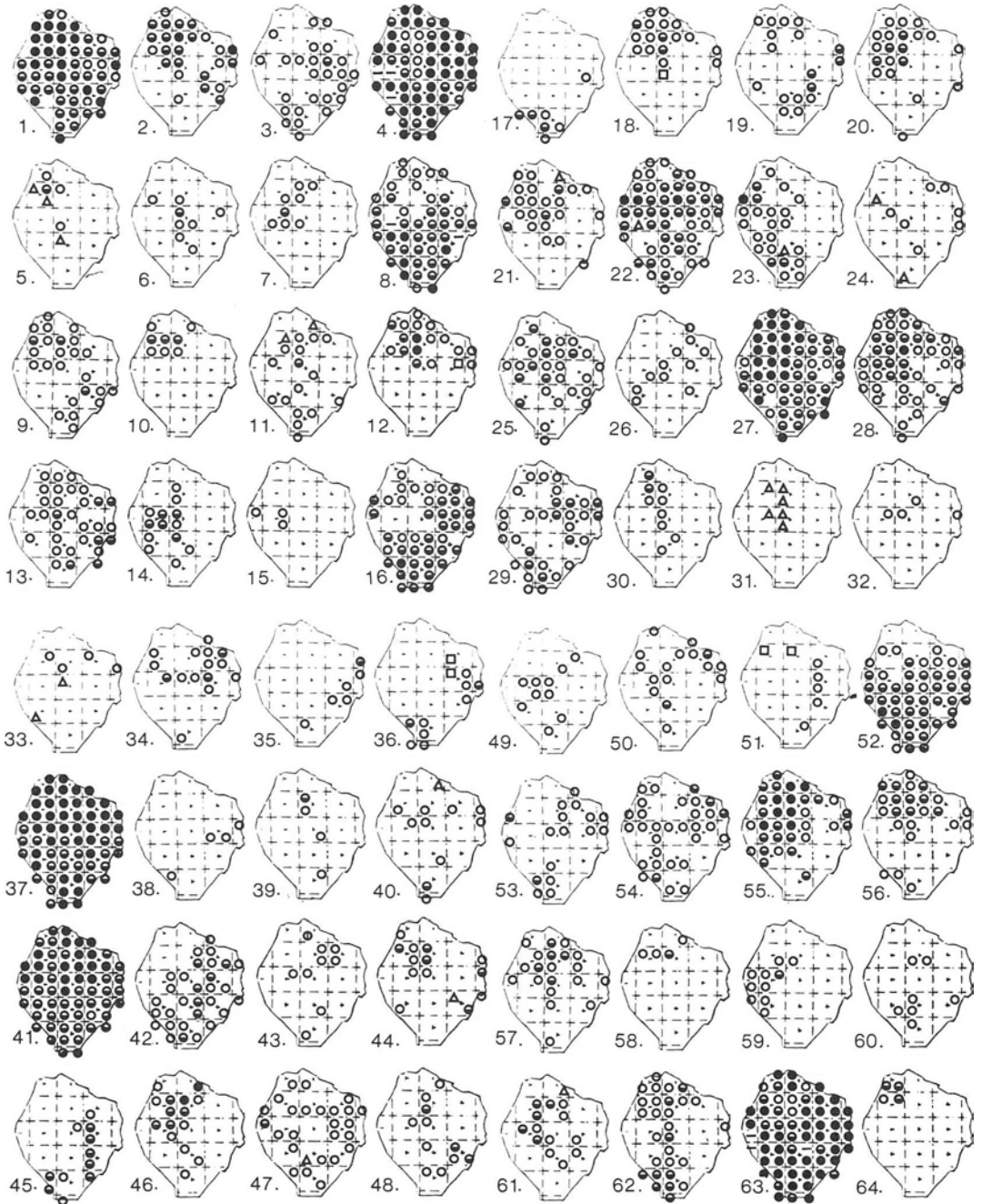
uusia ilmaantuu lähes vuosittain. Runsaassa kymmenessä vuodessa olivat kylämaltsa, ratakrassi (*Lepidium densiflorum*) ja punasolmukki (*Spergularia rubra*) kadonneet, mutta uusina löytyivät kujasorsimo (*Puccinellia distans*), kitupellava (*Camelina microcarpa*) ja kankeaukonnauris (*Erysium hieraciifolium*). Tahmeavillakko (*Senecio viscosus*) oli pitänyt puolensa, oli se Aronkylässä laajentanut reviiriään joen yli piki tien penkereillekin.

Niukkaa puistokasvilajistoa edustavat ukkomansikka (*Fragaria moschata*) ja puistolemmikki (*Myosotis sylvatica*). Edellinen on yhdessä katkera- ja isomaksaruohon kanssa vakiintunut sammaleiselle kiviaidalle Vuorenmaan hautausmaalla, joka ennen saneerausta ja ympäröivän metsän rumaa avohakkuuta oli viehättävä kasvikedä.

Epälukuisista koristekasvikarkulaisista ovat yleisimmät lupiini ja lehtosinilatva (*Polemonium caeruleum*). Myös monin paikoin tavattava kannusruoho (*Linaria vulgaris*) on useimmiten puutarhaperua.

Lopuksi

Luonnonvaraisten kasvien kannalta on Kauhajoen yleisilmettä pidettävä hyvinkin karuna. Tarkemmin tutkittaessa pitäjä kuitenkin osoittautuu varsin lajirikkaaksi — edellä oleva suppea yleiskatsaus ei toki esittele läheskään kaikkia pitäjästä löydettyjä lajeja. Runsaine soineen ja laajoine metsineen, rehevine lehtoineen ja karuine sora- harjuineen, järvineen, lampineen ja jokirantoinen, lähteineen ja komeine puroku- ruineen, toisaalta viljavine jokivarsisavikoineen, vanhoine sukutiloineen ja vilkkai- ne rauta- ja maanteineen laaja pitäjä tarjoaa kelvollisen elinympäristön mitä erilai- simpia vaatimuksia omaaville lajeille. Sopii vain toivoa, että oppisimme hyödyntä- mään luontoa köyhdyttämättä samalla sen lajilukua.

Kuva 16. Tiedot eräiden putkilokasvien levinneisyydestä Kauhajoella.

Kartat

Kasvi- ja eläinlajien paikallistamiseen käytetään yhtenäiskoordinaatistoa, joka näkyy uusilla perus- ym. karttalehdillä punaisena ruudukkona. Ruutuviivoihin liittyvien numeroiden avulla voidaan löytöpaikka ilmaista paikannimistöä riippumattomasti jopa aarin tarkkuudella. Kirkonkylän linja-autoasema esim. sijaitsee kohdassa 693374—25120. Sisäkannessa olevaan pitäjänkarttaan on piirretty yhtenäiskoordinaattiviiva kymmenen kilometrin välein, jolloin viivojen rajaaman neliön pinta-ala on 100 km². Kauhajoen putkilokasveja tutkiessani olen jakanut 100 km²:n ruudut 25 km²:n osaruutuihin, joille olen laatinut lajiluettelon runsausarvioineen. Liitteessä on näytteenä 64 lajin levinneisyys- ja runsaustiedot näissä 5 × 5 km:n ruuduissa.

Karttamerkkien selitykset:

- laji löydetty ruudusta niukkana
- ◐ laji kasvaa siellä täällä
- laji kasvaa runsaana
- △ toisen käden tieto, yleensä koululaishavainto
- tuore havainto taantuvasta tai tulokaslajista
- Ⓛ villiytynyt puutarhasta

Kartakkeissa esitetyt lajit kommentteineen

1. *Achillea ptarmica*, ojakärsämö. Havainnollistaa viljellyn maan painottumista eri tutkimusruuduissa. Myös Lauhan erämainen luonne erottuu kartakkeella selvästi.
2. *Alisma plantago-aquatica*, ratamosarpio. Suurten vesistöjen liepeillä, karttaa syrjäseutuja.
3. *Alnus glutinosa*, tervaleppä. Vainottu laji talousmetsissä. Kaikki esiintymät niukoja, joten laji on yleisempi, kuin ensituntumalta luulisi.
4. *Andromeda polifolia*, suokukka. Soisen pitäjän yleisimpiä lajeja, silti taantuva laji ojituksista kärsivänä. Lounaisissa ruuduissa ajanpuutteen ja suo-ojitusten takia vaivaltaisesti selvitetty. Runsaus lähes kääntäen verrannollinen ojakärsämöön verrattuna.
5. *Anemone nemorosa*, valkovuokko. Eteläinen laji, joka Kauhajoella on jo pohjoisrajoillaan. Kasvupaikat monenluonteisia, yleensä karuja. Kolmiolla merkityt koululaistiedot vuodelta 1962 merkittävänä lisänä levinneisyystietoihin.
6. *Apera spica-venti*, luoho. Ruis- ja heinäpelloissa, laidunteiden varsilla. Pitänyt Hyypässä sitkeästi puoliaan maatalouden rakennemuutoksia vastaan.
7. *Arctium tomentosum*, seittitakiainen. Komea mykerökukkainen. Tienvarsilla, navetantakusilla.

8. *Arctostaphylos uva-ursi*, sianpuolukka. Harjujen ja hiekkaperäisten jäkäläkankaiden laji. Harvinaistuu selvästi pohjoisen lihavammilla metsämailla.
9. *Artemisia vulgaris*, pujo. Kulttuurin piirissä; hajaesiintymiä myös syrjäseuduilla ehkä muistona aiemmasta lääkityskäytöstä.
10. *Bidens cernua*, nuokkurusokki. ”Kainaaston aukian” saviprunnilaji; esimerkki alueellisesti rajoittuneesta kasvista.
11. *Botrychium lunaria*, ketonoidanlukko. Pieni, alustaansa sulautuva piennarlaji, jonka havaitseminen edellyttää nöyrää tähystysasentoa. Kasvupaikkoja varmasti enemmänkin.
12. *Bromus secalinus*, ruiskattara. 1960-luvulla peltorikkaruohona vielä melko yleinen, 1980-luvun alussa enää yksi havainto.
13. *Calla palustris*, vehka. Kasvupaikkojaan menettänyt kosteikkolaji. Tarjoaa silmänruokaa kukkivana, hedelmöivänä ja viherkasvina.
14. *Cardamine amara*, purolitukka. Suhteellisen yleinen Päntäneen — Möykyn läh-teiköissä ja lähdevetisissä ojissa. Levinnyt jonkin verran alajuoksun savikkoalueen rantaniityille, mutta puuttuu Nummijärven isoista lähteistä ja on Lauhan Kauhajoen puoleisissa lähteissä harvinainen.
15. *Carex appropinquata*, röyhysara. Valtakunnallisesti pitäjän harvinaisin sara. Ruomalähteeltä hävinnyt, Ryttilähteellä uhanalainen.
16. *Carex lasiocarpa*, jouhisara. Soiden ojituksista eniten kärsiviä lajeja. Elää joitakin vuosia ojituksen jälkeen, lopulta martona (kukattomana). Vieläkö löytyy Päntäneen ruudusta?
17. *Carex panicea*, hirssisara. Uskollisin Lauhan-laji. Erikoistunut soiden ohutturpeisiin reunaosiin, jotka maanpinnan tasaisuuden takia puuttuvat pitäjän muista osista.
18. *Centaurea cyanus*, ruiskaunokki. Paitsi peltomaan painottumista kunnassa kartta kuvaa myös tutkimusajankohtaa: pohjoispuolisko tutkittu 1960-luvulla, eteläpuolisko pääosin 1980-luvulla. Yksi tuore havainto.
19. *Cicuta virosa*, myrkkyykeiso. Etelässä ja idässä järvien ja lampien tulvaniityillä, pohjoisessa saviprunnien reunamilla.
20. *Cirsium vulgare*, piikkiohdake. Harvinainen heti rintakylien ulkopuolella.
21. *Coeloglossum viride*, pussikämmekä. Karuja kangasmaita karttava ruohoisten lehtojen ja metsänreunamien laji.
22. *Convallaria majalis*, kielo. Kansalliskukkaamme ei kenenkään tarvitse kovin kaukaa hakea. Kukkia on tosin niukasti.
23. *Cornus suecica*, ruohokanukka. Levinneisyys painottunut länsiosiin, vrt. teksti.
24. *Daphne mezereum*, näsiä. Kasvaa paitsi rehevissä lehdoissa usein myös vailla mainittavia seuralaisia. Kolmiot koululaislöytöjä. Lisätietoja?
25. *Epilobium adenocaulon*, amerikanhorsma. Viime vuosikymmeninä nopeasti yleis-tynyt laji.
26. *Equisetum hyemale*, kangaskorte. Harjun kupeella Uuron- ja Nummijärvellä, muu-

- alla jokien ja purojen törmänharjoilla, kerran myös suonvieruskorvessa ja ter-
vahaudan kupeella. Erikoinen lounais-koillinen levinneisyyskuvio.
27. *Filipendula ulmaria*, mesiangervo. Lähdepensaikoissa, ojanvarsilla. Karttaa karuja seutuja, harvinainen mm. Lauhan ylängöllä.
 28. *Fragaria vesca*, ahomansikka. Aho-, piennar- ja lehtolaji. Kartta ilmaisee oivallisesti maaperän keskimääräistä viljavuutta.
 29. *Frangula alnus*, paatsama. Kasvupaikat vaihtelevia. Yleensä niukka, Lauhassa ja Ikkeläjärven rannoilla yleinen.
 30. *Fumaria officinalis* peltoemäksi. Rintamaille keskittyvä rikkaruoho, jonka levinneisyystiedot ovat kuitenkin ilmeisesti vaillinaiset.
 31. *Gagea minima*, pieni käenrieska. Varhain lakastuva ojanvarsien kevätkasvi. Kaikki tiedot koululaishavaintoja vuodelta 1962.
 32. *Galium triflorum*, lehtomatara. Vaateliäs lehtolaji. Kartta ilmaisee pitäjän neljä huippulehtoa: Näsiänmäki, pienialainen saniaiskorpi Heikkilän Hirvimäessä (useita muitakin Näsiänmäen lajeja), Rytiperä, lehtopensaikko Ikkelänjoen rantatasanteella.
 33. *Gentianella campestris*, ketokatkero. Rinniiniityillä, Ikkeläjärvellä ruohoisella rantatörmäniityillä runsaana. Kolmiot koululaistietoja.
 34. *Goodyera repens*, yövilkka. Vanhoissa kuusivaltaisissa metsissä.
 35. *Isoetes lacustris*, tummalahnanruoho. Hiekkapohjaisten järvenrantojen uposlaji. Ikkelä-, Nummi-, Säkki- ja Säärenjärvellä, kuten myös nuottaruoho (*Lobelia dortmanna*).
 36. *Juncus bulbosus*, rentovihvilä. Alunperin suorimmissä Lauhassa ja rantavedessä kelluvana Säkkijärvessä. Hyötyy ihmistoiminnasta. Levinnyt Lauhassa tuoreisiin metsäoajiin, joista kuitenkin tukahtunee ojan asteittain soistuessa; Säkkijärvestä levinnyt moniin hiljan kaivettuihin sorakuoppa-allikoihin, joissa kasvaa usein elinvoimaisena.
 37. *Juncus filiformis*, jouhivihvilä. Yleinen erilaisten kosteiden kasvupaikkojen laji. Todettu jokaisesta tutkitusta ruudusta.
 38. *Juncus stygius*, rimpivihvilä. Uhanalainen soiden rimpilaji. Ei kestä ojitusta, vaikka voikin lyhytaikaisesti levitä ojanpohjalle.
 39. *Lamium purpureum*, punapeippi. Kauhajoella harvinainen, kaunis rikkaruoho. Lisätietoja kaivataan, mutta kuivattu näyte on välttämätön.
 40. *Lathyrus vernus*, keväinen linnunherne. Varhain keväällä kukkiva lehtolaji.
 41. *Luzula pilosa*, kevätpiippo. Kevään ensimmäisiä kukkijoita. Yleisyyden selityksenä ovat monipuoliset kasvupaikat sadeveden ja auringon paahteen armoilla olevilta silokallioilta lähdehetteikköihin.
 42. *Lycopodium complanatum*, kangaskeltaliekko. Sorapohjaisten kankaiden ja harjujen laji, joka karttaa rehevämpiä kuusivaltaisia metsiä.
 43. *Matteuccia struthiopteris*, kotkansiipi. Rehevissä pienialaisissa saniais- ja purokorvissa, kerran puutarhakarkulaisena.

44. *Mentha arvensis*, peltominttu. Pelloilla ja puutarhoissa, jälkimmäisissä usein vanhan viljelyn jäljiltä karkulaisena. Puuttuu rannoilta.
45. *Monotropa hypopitys* mäntykukka. Nummikankaan ja Lauhan harjuilla.
46. *Myosotis scorpioides*, luhtalemmikki. Kasvupaikat vaihtelevat lähdehetteiköistä kuiviin jokitörmiiin, vrt. teksti.
47. *Pedicularis sceptrum-carolinum*, kaarlenvaltikka. Suonvieruskorvissa, pensaikoissa, ojapientareilla. Kärsinyt ojituksista. Etsintäkuulutus Hyypän ruudussa!
48. *Pimpinella saxifraga*, pukinjuuri. Niittyenkereillä, usein noidanlukon seurassa.
49. *Poa remota*, korpinurmikka. Komea lähteikköheinä, purolitukkaa vaateliaampi. Näinkin runsas esiintyminen on osoitus kunnan lähderikkaudesta.
50. *Polypodium vulgare*, kallioimarre. Hajallaan niukkana pitkin pitäjää.
51. *Potentilla argentea*, hopeahanhikki. Nähtävästi todellinen syrjäseutulaji, useat esiintymät etäisten autiotalojen pihossa; rautatiellä 1970-luvun tulokas.
52. *Potentilla erecta*, rätvänä. Puolivaateliassaji, mutta harvinaistuu pohjoisessa sopivien kasvupaikkojen puutteessa.
53. *Pteridium aquilinum*, sananjalka. Pitäjän komeimpia saniaisia. Ylävien seutujen laji, mm. Lauhassa kankaiden ohella myös lähdekorvissa.
54. *Pyrola media*, kellotalvikki. Harjujen kupeilla, usein tervahaudoilla, mäntykan-
kailla.
55. *Ranunculus auricomus*, kevätleinikki. Tiedot puutteelliset, koska pitäjän eteläpuo-
liset havainnot on tehty keski- ja loppukesällä; toisaalta yleinen laji jää helposti
vaille riittävää huomiota. Ei havaintoa Nummijärven ruudusta.
56. *Ranunculus flammula*, ojaleinikki. Lauhassa laksonpohjilla, muualla vesihaudoissa,
ojissa, sorakuopissa.
57. *Rosa majalis* metsäruusu. Törmä- ja rantalehdoissa, ojapientareilla ja pensaikois-
sa.
58. *Senecio viscosus*, tahmeavillakko. Vakiintunut radanvarsilaji.
59. *Silene dioica*, puna-ailakki. Rajoittunut Uuron — Pöntäneen — kirkonkylän alu-
eelle. Alunperin merenrantalaji.
60. *Spergula morisonii*, kalliohatikka. Rannikon läheisyyttä osoittava kallionpäällysla-
ji.
61. *Stellaria nemorum*, lehtotähtimö. Yleinen lähdehetteikkölaji, levinnyt luhtalem-
mikin tavoin myös jokitörmille (Ikkälän- ja Pöntäneenjokien alajuoksut); Lau-
hassa yllättäen vain yksi jo hävinnyt esiintymä Isojoen puolella.
62. *Succisa pratensis*, purtojuuri. Pohjoisessa ruohoisissa metsiköissä ja rantaniityillä,
Lauhassa kosteissa kangaspainanteissa ja suonlaidoilla yllättävän runsaana.
63. *Vaccinium oxycoccus*, isokarpalo. Havainnollistaa soiden runsautta eri tutkimus-
ruuduissa. Jäänyt toteamatta kolmessa ruudussa, joissa lajin esiintyminen on
varmaa.
64. *Veronica longifolia*, rantatädyke. Pientareilla, rantatörmissä. Todellinen kainasto-
lajilaji, ilmeinen muisto ilmajokelaisten ja kurikkalaisten 1940-luvulle asti omis-
tamista Kainastonniityn ulkopalstoista.

Kauhajoki maanviljelyspitäjänä

Käteeni sattuneessa vanhassa karttapiirroksessa vuodelta 1759, joka kuvaa silloista Toivakan tilaa ja jonka on laatinut lääninmaanmittari Spoof, yleisin teksti niin nykyisten viljelysten kuin metsienkin kohdalla on sana ”Toivacka moss”. Tiedetäänkin, että Pohjanmaan ja siten myös Kauhajoen maisemat olivat vahvasti soistunutta muinaista merenpohjaa ennen kuin yli 100 vuotta sitten alkoivat metsäojitukset ja jo aikaisemmin pellonraivaukset ja myöhemmin nykyaikaisen maanviljelytekniikan vaatima salaojitus.

Kuva 17. Pitäjämme pelloilla tuotetaan rehuviljaa ja nurmirehua 90 % pinta-alasta. Pätäneelle jatkuva lakeus on noin 100 metriä merenpinnasta. — Kesäilta Pätäneen kylän vainiolla. Kuva Orvo Yli-Kyyny.

Maankäyttömuodot. Vuosien 1959 ja 1969 maatalouden peruslaskennan sekä maatilarekisteritietojen mukaan 31.12.1977 Kauhajoella oli

Peltoa	21 214 ha
Luonnonniittyä	395 ha
Kasvullista metsää	43 569 ha
Muuta maata	27 470 ha
<hr/>	
Yhteensä	92 648 ha

Tilojen lukumäärä (vähintään 2 pelto-ha:n tilat) on vuodesta 1959 vähentynyt 632 kpl ja oli vuonna 1977 1 988 kpl. Peltoa on näillä tiloilla ollut keskimäärin 10,7 ha ja kasvullista metsää 29,9 ha.

Maatalouskylät. Etelä-Pohjanmaan maatalouskeskuksen perustutkimuksessa vuodelta 1979 Kauhajoen kunta jaettiin 9 maatalouskylään. Maatalouskylissä oli tutkituja tiloja ja näillä omistuksessa peltoja seuraavasti:

Maatalouskylä	Tiloja kpl	Peltoa yht. ha	Peltoa ha tilaa kohti
1. Nummijärvi-Nummikoski	137	1 309	9,6
2. Ikkeläjärvi-Sahankylä	110	1 236	11,2
3. Kauhajärvi-Muurahainen	88	988	11,2
4. Hyyppä	218	2 118	9,7
5. Päntäne	328	3 369	10,3
6. Kirkonkylä	313	3 528	11,3
7. Aronkylä-Harjankylä	298	3 082	10,3
8. Luomankylä	99	1 123	11,3
9. Kainasto	170	2 102	12,4
<hr/>			
Koko kunta	1 761	18 855	10,7

Pelloista on viljelijäin ilmoituksen mukaan

kivennäismaita	15 379 ha eli	81,6 % peltoalasta
turvemaata	3 476 ”	18,4 ” ”
oijatonta	270 ”	1,4 ” ”
avo-ojitettua	12 932 ”	68,6 ” ”
sala-ojitettua	5 653 ”	30,0 ” ”

Kivisyys haittaa korjuukoneiden käyttöä 416 ha:lla eli 2,2 %:lla peltoalasta.

Peltojen metsitys ja raivaus. Viljelijät aikovat metsittää peltoa 73 tilalla yhteensä 139 ha (0,7 % peltoalasta). Viljelijät aikovat raivat peltoa 77 tilalla yhteensä 209 ha (1,1 % peltoalasta). Pellonvaraussopimuksia (pakettipeltoja) oli vuonna 1979 Seinäjoen maatalouspiirin mukaan Kauhajoella 647 ha, mikä tekee noin 3,0 % Kauhajoen koko viljelyalasta.

Tällaisilla luvuilla voidaan täsmällisesti osoittaa minkälainen vanha luonnonmaiseman tila on tänä päivänä ihmisen vuosisatoja harjoittaman maatalouselinkeinon tuloksena. Metsätaloutta ei tässä yhteydessä ole käsitelty eikä sellaista rakennustointa, jonka seurauksena hyvää viljelysmaata joutuu jatkuvasti asutettavaksi.

Kauhajoen maataloutta voidaan vielä lähemmin tarkastella kasvinviljelyn ja kotieläintalouden osalta.

Kasvinviljely. Kauhajoen pelloilla tuotetaan pääasiassa rehua. Rehuvilja- ja nurmi-rehuala ovat yhteensä n. 90 % peltoalasta. Kivennäismaita on n. neljäviidesosaa peltoalasta. Kivennäismaa on pääasiassa hietamaata, jonkin verran on myös hiesua ja moreenimaata. Viimeksi mainituilla esiintyy jossain määrin viljelyteknillisiä vaikeuksia.

Maastoltaan Kauhajoki jakautuu kahteen erityyppiseen alueeseen. Kunnan länsi- ja pohjoisosa on pääosin tasaista jokilaaksoa, mikä on luonteenomaista Etelä-Pohjanmaalle. Kunnan itä- ja eteläosa sijoittuvat Suomenselän vedenjakaja-alueelle. Yli 150 metriä merenpinnasta mitattuna nousevat Kauhajoella vedenjakaja-alueina olevat Lauhanvuoren-Lumikankaan alue ja Nummikankaan-Nummijärven alue.

Ilmasto-olot kunnan itä-, kaakkois- ja eteläosassa ovat maanviljelyksen kannalta epäedulliset. Mm. kunnan kaakkoisosassa kasvukausi on keskimäärin 3—4 päivää lyhyempi kuin luoteisosassa. Tehoisa lämpötilasumma vv. 1931—60 säätilastojen mukaan on Kauhajoella ollut alempi kuin läänin rannikkoseudulla.

Rehuviljaa (ohraa ja kauraa) viljellään Kauhajoella kaikkein eniten. Sen tuotantotedellytykset ovatkin hallatomilla kivennäismailla suhteellisen hyvät. Viljely on 49 %:lla peltoalasta.

Nurmiviljelyllä on parhaat edellytykset koko kunnan alueella. Hallaisimmilla seuduilla se on miltei ainoa kysymykseen tuleva viljelyvaihtoehto. Nurmella on n. 40 % peltoalasta.

Perunanviljelyyn soveltuva maata on n. 4 600 ha, mutta paikoin hallaisuus rajoittaa sen viljelyä. Perunaa viljellään ehkä 500—600 ha. Muiden kasvien, niin kuin rukiin ja sokerijuurikkaan viljely on vähäistä, vaikka ne muuten soveltuisivatkin monille tiloille. Vehnä on sen sijaan vilja, joka ei täällä menesty. Jotkut viljelevät kuitenkin sitä lähinnä omiksi tarpeiksi.

Kotieläintalous. Maidontuotanto on luontaisesti Kauhajoen maatalouden päätuotantosuunta. Voimaperäiseen nurmitalouteen perustuvana se soveltuu koko kunnan alueelle ja on hallan aroilla seuduilla kannattavin sekä varmin tuotannonala. V. 1977 lypsylehmiä oli Kauhajoella n. 6 000 ja hiehoja pitoeläimiksi n. 1 500.

Naudanlihantuotantoon luontaiset edellytykset ovat yhtä hyvät kuin maidontuo-

tantoonkin. Monilla tiloilla teurasnautoja kasvatetaan lypsylehmien ohessa, mutta erikoistuminen pelkästään tähän tuotantoon tulee lisääntymään samalla kun erikoistuminen pelkästään maidontuotantoon yleistyy. Tällä tavoin lihantuotantotiloilla on mahdollisuus saada vasikat suoraan lypsykarjatiloilta.

Sikataloutta on mahdollista harjoittaa niillä alueilla, joilla rehuviljan viljely on riittävän varmaa. Viljelijöillä on kiinnostusta sikatalouden laajentamiseen yhtä suuressa määrin kuin lypsykarjatiloilta lehmien lisäämiseen. V. 1977 siitosemakoita on ollut n. 1 600 kpl ja lihasikoja n. 7 000 kpl.

Muita kotieläimiä, kuten kanoja ja turkiseläimiä on myös Kauhajoella, mutta niiden merkitys kokonaisuudessaan on vähäinen. Sen sijaan tietyillä yksittäisillä tiloilla varsinkin turkiseläinten antama tulonlisä voi olla merkittävä.

Kun otsikkona on luontoon ja sen muuttuneeseen kuvaan liittyvä aihe, voidaan todeta, että maaseutuväestölle luonto on itsestään selvyys, olemassa oleva, hitaasti muuttuva kokonaisuus. Maaseutuväestö ei muodosta uhkaa luonnon säilymiselle, päinvastoin sen itsensä etujen mukaista on, että luonto säilyy puhtaana ja saasteettomana. Tästä on osoituksena, että menneinä vuosina ja vuosikymmeninä ei polttavia ympäristöongelmia ole juuri esiintynyt.

Uudistuvien luonnonvarojen suhteen on maa- ja metsätalous tärkein niiden tuottaja ja hyödyntäjä. Uudistuvista luonnonvaroista on tietysti tärkein meidän joka päivä tarvitsema ruoka. Kun ruoka loppuu, ei yleensä millään muullakaan enää ole väliä. Maailman väestö kasvaa huimaa vauhtia ja se asettaa uusia haasteita elintarviketuotannolle. Nimenomaan uudistuvien luonnonvarojen merkitys kasvaa lähitulevaisuudessa.

Maatalouden tämän päivän ongelmia ovat kohoavat kustannukset. Lannoitteet ovat peräisin uudistumattomista luonnonvaroista. Kustannusten ja toisaalta uudistuvien luonnonvarojen säästö edellyttävät, että näitä luonnonvaroja käytetään mahdollisimman tehokkaasti. Siis viljavuustutkimus ja siihen perustuva lannoitus ovat omalta osaltaan luonnonsuojelua. Myös maatalouden jätetuotteet käytetään viimeistä ravinnekiloa myöten hyödyksi. Karjanlanta, säiliörehun puristeneste, oljet jne. sisältävät huomattavia määriä ravinteita, joten ne kuuluvat sinne, mistä ne ovat peräisinkin eli takaisin peltoon.

Ympäristövuoden myönteisiin asioihin kuuluu myös salaojitus. Säästyy työtä, energiaa ja ravinteita, mutta saadaan kuitenkin parempi sato kuin ennen salaojitusta. Voidaan todeta, että maataloudessa jokainen vuosi on ympäristövuosi.

Huomaamme, että Kauhajoella on korkealle kehittynyt maatalous ja valistunut viljelijäkunta. Hyvin hoidetut talot ympäröivine puutarhoineen ja puistoineen tekevät ohikulkijaankin miellyttävän vaikutuksen. Maataloudessakin on kehityksen kuljettava aina eteenpäin, että jokapäiväinen leipämme olisi taattu ja ihmisten viihtyisyys turvattu.

Ihminen metsäluonnon muovaajana

Metsä asutuksen perusedellytys

Aivan oikein on sanottu että metsätön Suomi olisi kuin karvaton karhu.

Jo paikkakuntamme ensimmäiset, täällä 5 000 — 6 000 vuotta sitten asuneet kivikautiset asukkaat lienevät pitäneet metsää turvallisena ystävänä, koska heidän asuinpaikkansa sijaitsivat joko laajoissa metsissä tai niiden laitteilla. Selvästi tämä on todettavissa Kauhajoella tunnetuista kivikautisista asuinpaikoista.

Kivikauden kansalle metsän läheisyys oli elinehto, koska se antoi sille ravinnon sekä suojan kylmyyttä ja vihollista vastaan. Tämän takia metsää varmasti pidettiin hyvänä ystävänä ja liittolaisena, johon turvauduttiin niin hyvinä kuin pahoinakin päivinä.

Kun kolme, neljä vuosituhatta myöhemmin esi-isämme etelästä saapuivat maaamme ja myös Kauhajoelle, metsä oli heidänkin toimeentulonsa perusta, koska sieltä saatiin ruoka, turkisvaatteet ja suoja sekä kylmyyttä että vihollista vastaan. Tämän takia kalevalainen kansa palvoi metsän asukkeja, sen ikivanhoja aliopuita, mesikämmentä ja metsän haltijoita, varsinkin Tapiota ja ehtoista emäntää Mielikkiä pyhinä olentoina. Tuolloin ihmisen vaikutus metsäluontoon oli niin vähäinen, että pian sen jäljet kokonaan häipyivät.

Maa- ja metsätalous metsäluonnon muuttajana

Vasta paljon myöhemmin, ihmisen opittua saamaan elantonsa maa- ja metsätaloudesta, hänen asenteensa metsää kohtaan muuttui vastakkaiseksi: vaikka se edelleen oli hänen ystävänsä ruuan, lämmön ja suojan antajana, varsinkin uutisraivaaja piti metsää myös vihollisenaan, koska hän kovalla uurastuksella joutui siitä valtaamaan uutta peltoa, ja metsän pedot verottivat hänen karjaansa.

Tällöin ihminen pysyvästi alkoi muuttaa metsäluontoamme. Voimakkaimmin se tapahtui ensin vehmaimpien kangasmaiden ja myöhemmin viljavimpien soiden raivauksella viljelysmaiksi. Se hävitti lopullisesti näiden hyvälaatuisten metsämaiden puustot.

Maamme itä- ja keskiosien metsäluontoa eniten muuttanut kaskenpoltto yleistyi vain maakuntamme itäosassa ja Pohjanmaan järvisuudella eli alueilla, joille kalarik-

Kuva 18: Vanhan puuston poiston jälkeen Lauhassa sijaitseva alue on taimettunut hyvin siemenpuista. Pian sillä kasvaa paikallisesta puurodusta syntynyt nuori metsä. Kuva Voitto Viitala.

kaat järvet olivat houkutelleet savolaista kaskenkaatajakansaa. Näiden seutujen metsien lehtipuustoisuus on paljolta peräisin taannoisista kaskenpoltoista. Koska Kauhajoen vähäiset ja karuhkot järvet eivät kiinnostaneet savolaista, kaskeamista ei liene sanottavasti suoritettu, sillä muinaisille kaskialueille tunnusomaiset lehtipuumetsiköt puuttuvat täältä lähes tykkänään. Sen sijaan yli kaksi vuosisataa aina viime vuosisadan lopulle täällä voimakkaasti harjoitettu tervanpolto on muuttanut metsäluontoamme siinä määrin, että se on vieläkin metsissä havaittavissa. Tämä on hyvin ymmärrettävää kun tiedämme tervashakkuiden runsauden ja laadun.

1600-luvulta viime vuosisadan lopulle asti tervaksiksi hakattiin lähes kaikki paikkakuntamme puhtaat männiköt. Vuodelta 1867 tästä on ylimetsänhoitaja A. G. Blomgvistin kirjallinen maininta. Tosin sen jälkeen paljaaksihakkuualueet ovat niin hyvin metsittyneet luontaisesti, että tällä hetkellä osa paikkakuntamme parhaista

tukkipuumänniköistä lienee peräisin tervaspuiden avohakkuista. Täten luonto on korjannut paljaaksihakkuiden tuhot. Niinikään luonto on korjannut tuolloin ja vielä paljon myöhemminkin kesäkaudet riehuneiden metsäpalojen aiheuttamat jäljet. Enää vain Talvisodan jälkeisten metsäpalojen merkkejä on näkyvissä. Esim. Sika-rämäkön ja Ikkeljärven Salonkeitaan maastoissa muistuttavat nuorten puustojen lehtipuuvaltaisuudet karanneiden kytövalkeiden tuhoista.

Puhtaiden männiköiden loputtua tervashakkuut kohdistuivat sekametsien män-tyihin, jolloin joudutettiin karuhkojenkin kankaiden kuusettumista. Vaikka yli kahden vuosikymmenen ajan metsäammattimiehet ja metsänomistajat määrätietoisesti ovat pyrkineet näiden karujen kankaiden kitukuusikoiden poistamiseen ja männiköiden perustamiseen niiden tilalle, vieläkin tätä ei ole täysin toteutettu.

Viime vuosisadan lopulla, sitä mukaa kuin tervan kysynnän laimentuminen vähensi tervashakkuuta ja metsät ennättivät elpyä, lisääntyivät pelkka- ja sahapuiden hakkuut siinä määrin, että monilta paikkakunnilta tukkipuut loppuivat kokonaan, kuten silloinen eteläpohjalainen riimityskin todistaa:

Nyt on kaikki kaadettuna,
kuuset, männyt kuorittuna,
tuskin löytyy arkun lautaa,
jotta saatais ruumis hautaan.

Vaikka tämä riimitys ei olisikaan kauhajokisen tekemä, oli paikkakuntammekin metsien tukkipuupula todennäköisesti samanlainen.

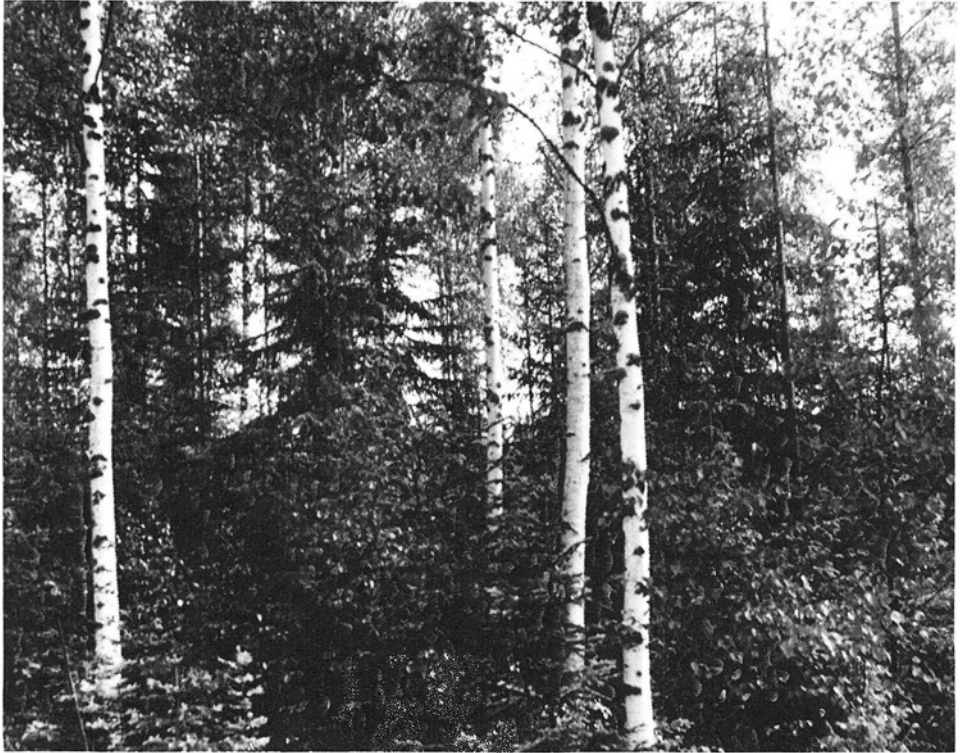
Tukkipuiden loppuminenkaan ei hillinnyt hävityshakkuuta. Viime vuosisadan lopulla ja kuluvan alkuvuosikymmenillä kaivos- ja paperipuiden kysyntä voimistui ja niiden hinnat nousivat. Pienetkin puustot joutuivat niin voimakkaiden hakkuiden kohteeksi, että metsien kauan pelätty loppuminen uhkasi toteutua.

Lainsäätäjän ja metsänomistajan yhteistoiminta pelasti metsämme

Metsien tuhoutumisuhkan torjumiseksi annettiin vuonna 1928 kaksi vielä tälläkin hetkellä lähes alkuperäisten sisältöistä metsälakia: metsien hävittämisen kieltävä Yksityismetsälaki ja yhteisön varoilla yksityismetsien perusparannustöiden tukemisen mahdollistava Metsänparannuslaki.

Näiden lakien myönteiset vaikutukset ovat Kauhajoellakin olleet suuret. Edellisellä lailla on hillitty hävityshakkuuta ja velvoitettu tapahtuneiden tuhojen korjauksiin. Metsänparannuslain edellyttämällä rahoituksilla on ojitettu runsaasti paikkakunnan soita ja rakennettu viime vuosina paljon metsäteitä sekä hoidettu ja lannoitettu taimikoita.

Paljolta metsänparannusrahoitusten innoittamina metsänomistajat ovat auliisti

Kuva 19: Ojituksen johdosta entinen avosuo on täydellisesti metsittynt. Nyt tällä entisellä joutomaalla kasvaa hyvä sekapuusto. Kuva Voitto Viitala.

osallistuneet metsiensä hoitotöihin ja niiden rahoitukseen. Tällä hetkellä Kauhajoen metsien puutavarat ja kasvu ovatkin suuremmat kuin tietävästi milloinkaan aiemmin. Näin on tapahtunut siitä huolimatta, vaikka viimeisten vuosikymmenten aikana paikkakuntamme metsiä on hakattu ennätysellisen runsaasti.

Tämän hyvän taloudellisen tuloksen saavuttamiseksi ihminen on voimakkaasti puuttanut metsän luontaiseen kehitykseen ja muovannut metsäluontoa mieleisekseen. Selvimmin tämä on nähtävissä entisten avosoiden ojikoilla, jotka ovat luontaisesti metsistyneet. Monet niistä kasvavat jo varttunuttakin puustoa, täten nopeasti muuttaen kohteiden metsäluontoa. Viljelystä syntyneet laajat havupuutaimikot ja niistä kehittyneet nuoret puustot ovat niinkään hyvin näkyvästi muuttaneet metsien rakennetta ja metsäluontoa.

Luonnonmukaisuuteen pyrittävä

Vaikka viime vuosikymmeninä metsätaloudelliset saavutuksemme ovat olleet hyvät ja metsäluontoa parantavat vaikutukset kiistattomat, tehostamisen ja hoitokeinojen muuttamisen tarvetta toki on. Erityisesti olisi entistä enemmän pyrittävä metsien luonnonmukaisiin käsittelyihin. Tässä pyrkimyksessä luonto itse on meidän pätevin opettajamme.

Kuva 20. Erinomaista hyppäläistä tukkimännikköä, jonka hoidossa on noudatettu luonnonmukaisuutta kohdistamalla hoitohakkuut puuston keskeisessä elintilakilpailussa hävinneisiin puihin. Kuva Voitto Viitala.

Niinpä havupuiden viljelyalueille luonto pyrkii metsittämään myös lehtipuuve-
soja. Näiden täydellisestä poistosta olisi luovuttava, koska tiedämme sekataimiston
ja -puuston olevan yhden puulajin muodostamia parempikasvuisia, terveempiä ja
vahvempia hyönteis-, tauti-, tuuli- ja kulovaurioita vastaan. Sen lisäksi terveysto-
liiseiksi mainitut pikkulinnut, riistalinnut sekä ihminen itsekin viihtyvät sekamet-
sissä paremmin kuin yksitoikkoisissa havupuumetsiköissä. Nuorten puustojen har-
vennuksissa olisi niinkään noudatettava metsäluonnon opastusta, poistamalla ensi-
sijaisesti sairaat ja vialliset puut sekä vallitsevan puuston nujertamat ja syrjäyttämät
puuyksiköt.

Vasta viime aikoina metsäammattimiestenkin enemmistö on huomioinut istu-
tustaimikoista kasvaneiden männiköiden huonon teknillisen laadun. Näiden puut
ovat vahvaoksisempia ja -tyvisempiä kuin luontaisesti syntyneiden nykymetsiem-
me tukkipuut. Tästä ei koidu yksinomaan kauneudellista haittaa, vaan myös talou-
dellista tappiota: viljelystä syntyneistä männyistä ei saada ensiluokkaisia, lähimain-
kaan aina ei edes käyttökelpoisia sahapuita. Täten näiden puiden käyttö- ja myyn-
tiarvo jää paljon huonommaksi kuin samansuuruisten, mutta hento-oksasten valio-
puiden. Sen tähden tässäkin olisi noudatettava luonnonmetsien synnyn ja kehi-
tyksen antamia opetuksia.

Koska metsiemme luontainen uudistuminen on hyvä ja niiden myöhempikin
kehitys suotuisa, tätä etua tulisi käyttää hyväksi aina silloin kun luontaiseen met-
sittymiseen on tyydyttävät edellytykset. Kustannussäästöjen ja terveen taimikon
lisäksi alueelle saadaan sillä jo ehkä useita vuosisatoja kasvaneen puuston parhaiden
yksilöiden jälkeläisiä. Tämän myönteinen merkitys on kiistaton.

Tulen käyttöä metsitettävien alueiden kunnostuksissa lienee pidettävä luonnon-
mukaisena, koska Suomen Luonnonsuojeluliittokin on sen eräin varauksin hyväk-
synyt. Metsäkulotusten yleistyminen on toivottavaa, koska tuli tuhoaa metsämaasta
tuhohyönteisiä ja parantaa sen terveyttä. Lisäksi tuli muokkaa maaperän ravinteet
taimien ja puiden käyttöön soveltuvammaksi.

Viime vuosina Suomessa ja Ruotsissa ankaraa arvostelua aiheutanut lehtipuuve-
sojen myrkyttäminen on niin luonnonvastainen ja pitkällä aikavälillä vaikutuksil-
taan siinä määrin tuntematon, että siitä olisi kokonaan luovuttava.

Mainituin edellytyksin voimme suhtautua Kauhajoen metsäluonnon suotuisaan
kehitykseen toiveikkaasti. Hävityshakkuiden loputtua lähes tykkänään ja metsän-
hoitosuuntauksemme palautuessa luonnonmukaisemmaksi, paikkakuntamme met-
sät tulevat metsänomistajien myötävaikutuksella entistä terveemmiksi, tuottavam-
miksi ja viihtyisämmiksi.

Tämän edistäminen on meidän kaikkien velvollisuus asuessamme suuren puu-
kansan keskuudessa, kuten metsänhoitaja-kirjailija Veikko Huovinen on toden-
nut.

Asutuksen historiaa

Kivikausi

Kauhajoelta on tehty n. 130 kivikauden löytöä. Ne kattavat koko laajan pitäjän ja osoittavat Kauhajoen olleen kelvollinen asuinpaikka jo useita tuhansia vuosia sitten. Lähes kaikki löydöt ovat yksittäisiä irtolöytöjä, joista muutamat käsittävät useita esineitä. Vakkurin Paulakorven mailta on löydetty mm. reikäkivi, 14 kpl kvartsi-kaapimia, toista sataa kvartsi-iskosta ja -iskennäistä sekä joukko muita kvartsisineitä. Kauhajoelta onkin löydetty runsaasti juuri iskoksia, erilaisia puutöihin käytettyjä talttoja, metsästysaseina käytettyjä reikäkiviä sekä kirveitä.

Kivikauden aikaisia asuinpaikkoja on löytöjen perusteella tunnistettu neljä: Luomankylän Korkeaharjun, Aron Isoniemen, Hyypän Rinta-Könnön ja Vakkurin löydöt. Lisäksi Hyypän Vöörinkankaasta on löytö, joka saattaa olla peräisin kivikautisesta haudasta. Niin asuinpaikka- kuin irtolöydötkin ovat suureksi osaksi järvien ja jokien rannoilta tai niiden läheisyydestä; kalastus oli kivikauden ihmisen tärkein elinkeino.

Vanhimmat löydöt, Nummikankaan liuskekeihäänkärjet ja pallonuija, edustanevat esikeraamista aikaa eli ns. Suomusjärven kulttuuria (n. 5000 — 3000 eKr.) Tuolloin meri huuhteli kaikkea, mikä nykyisin on vähemmän kuin 100 m merenpinnan yläpuolella. Esikeraamiseen aikaan saattavat kuulua myös muutamat ns. eteläsuomalaiset taltat, joita on löydetty mm. Kyynyn ja Kokon talojen läheisyydestä. Asuinpaikoista Isoniemen Myllyvainion löytö voi olla peräisin samalta ajalta. Korkeaharjun löytö taas edustaa myöhäisempää kampakeraamista aikaa (n. v. 3000 — 1700 eKr.) Suurin osa löydöistä onkin juuri tuolta ajalta. Nuorimmalta eli nuorakeraamiselta kivikaudelta (n. v. 1800 — 1600 eKr.) ovat peräisin mm. Vöörinkankaan löytö sekä veneenmuotoiset vasarakirveet Lylykylästä ja Kaarlelan Harjunah-teesta.

Nuorakeraamisen ajan jälkeiseltä esihistorialliselta kaudelta on Kauhajoella tehty ainoastaan yksi tunnettu löytö, rautainen nuolenkärki. Se on ajoitettu myöhäisempään rautakauteen. Löytöjen vähydestä voi päätellä, ettei Kauhajoella ollut pronssi- ja rautakaudella kiinteää asutusta ilmeisesti lainkaan. (Luettelot Kauhajoen löydöistä ja niihin liittyvä Ville Luhon selvitys 16.3.1946, Kauhajoen museo; K-F. Menander, Esihistoria, Etelä-Pohjanmaan historia I — II, Helsinki 1950)

Eräkausi ja lappalaismuistot

Suomalaisasutuksen laajentuessa ja vakiintuessa Isonkyrön ja Vähänkyrön seudulla, väistyivät lappalaiset yhä kauemmaksi vedenjakajavyöhykkeille. Kauhajoellakin tiedetään lappalaisten viritelleen peuranansoja. Parhaimmin lappalaisiin liittyvät muistot ovat säilyneet Nummijärven paikannimistössä, johon kuuluvat mm. Lapinkaivo, Lapinniemi, Lapinkorpi ja Lapinneva. Myös Nirva ja Turja lienevät niminä lappalaisten perua.

Kauhajoen laajat metsät ja kankaat tarjosivatkin lappalaisille turvapaikkoja 1500-luvulle asti, jolloin viimeistenkin oli väistettyvä alkavan uudisasutuksen tieltä.

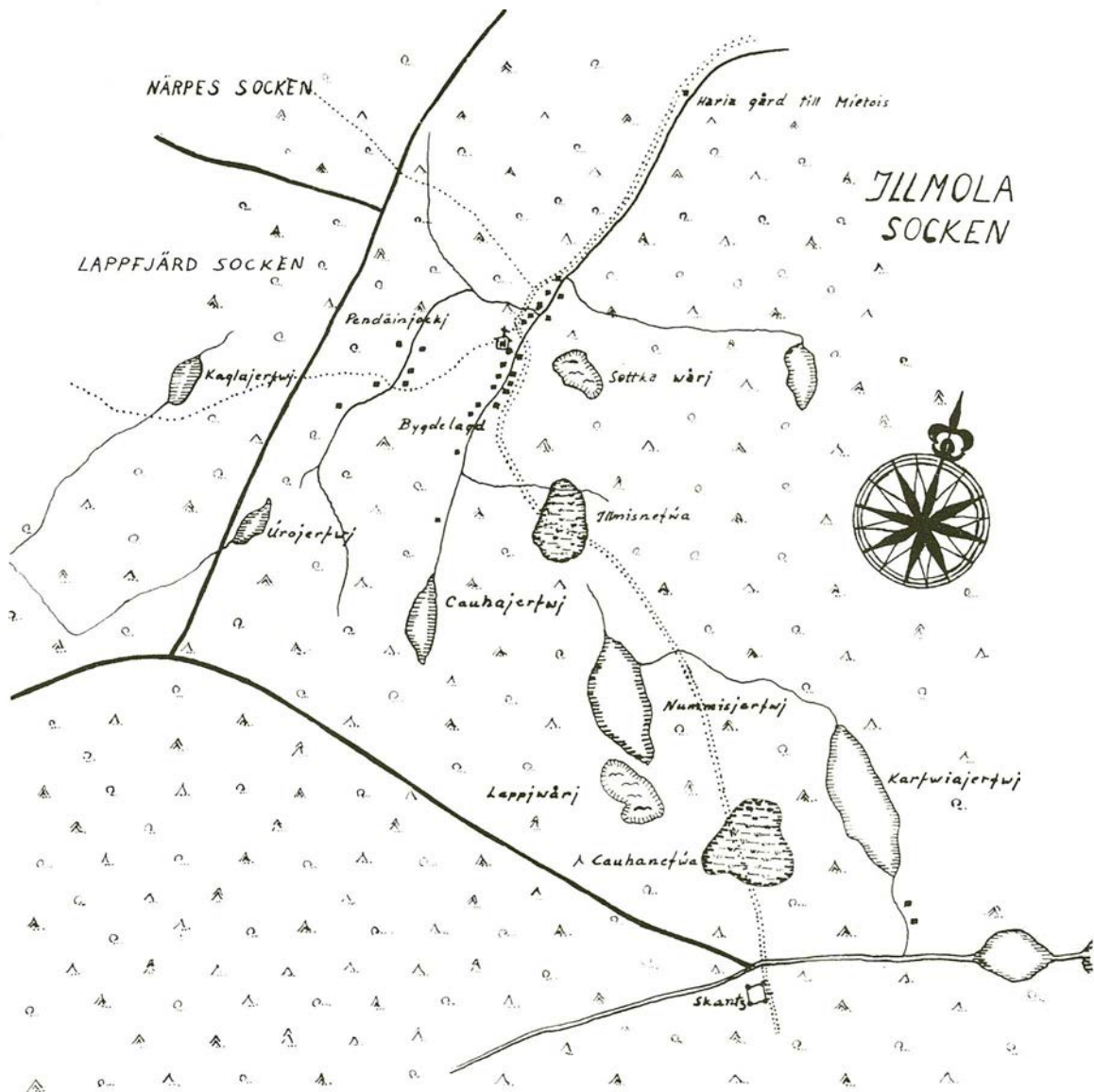
Kauhajoki pysyi sijaintinsa vuoksi pitkään toisaalta hämäläis-satakuntalaisten toisaalta kyröläis-ilmajokelaisten eräretkeilijöiden nautinta-alueena vailla kiinteää asutusta. Kansanperinne sisältää runsaasti eräaikaan liittyvää muistitietoa. Hauholaiten kala-aittoja kerrotaan olleen Ikkeläjärven rannalla ja lempäläisten retkien sanotaan ulottuneen Ohmerojärvelle saakka. Keskiajan loppupuolella Hämeenkyrön erämiehet vaelsivat pitkin Kyrönkangasta Kauhajoen kalavesille. Nummijärven Majaniemi-nimi lieneekin eräkauden kalamajan peruja. Hämäläisvaikutus näkyy myös Kyyryn ja Keturin nimissä.

Kyröläiset ja ilmajokelaiset erämiehet retkeilivät Kauhajoen pohjois- ja länsiosissa, Kainastolla ja Aronkylän suunnalla. Kyröläiset kuitenkin luopuivat eränautintoistaan ilmajokelaisten eduksi joskus 1400-luvulla. Ilmajokelaiset puolestaan säilyttivät oikeutensa Kauhajoen kalavesiin 1600-luvun lopulle saakka ja osa Kainaston parhaista niittymaista oli ilmajokelaisten ja kurikkalaisten hallussa vielä 1940-luvun alussakin.

Kauhajoki jakautui itä-länsi-suunnassa kahteen eräalueeseen. Hämeenkyröläiset metsästivät ja kalastivat vedenjakajavyöhykkeen järvillä, pohjalaiset jokialueilla ja Ohmerojärvellä — toisin kuin perimätieto kertoo. Maakuntien raja, eräraja, kulki Kauhajoen Rauhaluomassa. Nimen alkuosa oli rajankäynneissä yleisesti käytetty, mikä vahvistaa Rauhaluoman asemaa pohjalaisten ja hämäläisten erärajana. Monet oikeudenkäynnit osoittavat lisäksi hämeenkyröläisten vanhat nautintaoikeudet Nummijärveen ja Kauhajärveen vielä 1500- ja 1600-luvuillakin. (Antti Ranta-Knuutila, Kauhajoen historian käsikirjoitus v:een 1627).

Asutus 1500-luvulta alkaen

Asiakirjojen mukaan Kauhajoen ensimmäiset uudistilat perustettiin vasta vuosina 1567—72. Tilapäinen eräsijoilla oleskelu muuttui kiinteäksi asutukseksi, kun uudistorppari kykeni maksamaan kymmenyksensä ja kirkkoherra merkitsi hänet verolueteloon. Useimmat uudisasukkaat olivat Suur-Ilmajoen talojen poikia ja renkejä, mutta joukkoon mahtui myös pohjankyröläisiä ja hämeenkyröläisiä eränkävijöitä

Kartta Ilmajoen pitäjästä vuodelta 1679 Kauhajoen kappeliseurakunta.

Kuva 21. *Talot Kauhajoen varressa* pohjoisesta etelään, joen vasemmalla puolella: Harja, Turja, Eno, Mattila, Filppula, Knuuttila, kirkko ja pappila, Kokko, Yrjänäinen, Heikkilä, Rauska, Seppänen, Korhonen ja Könnö, Kauhajoen oikealla puolella: Ikkela, Iso-Aro, Panula, Laurunen, Pukkila, Koski ja Havunen.

Päntäneenjoen varressa pohjoisesta etelään, joen vasemmalla puolella: Nirva, Keturi ja Kaarlela, oikealla puolella: Kyyny, Halkola ja Rahkola. (MH 110/56 M 25/2 Ilmajoen ja Lapväärtin pitäjä 1679.)

sekä savolaisia kaskiviljelijöitä, joita asettui pysyvästi Hyyppään. Kauhajoen kylän nimi ilmestyi asiakirjoihin v. 1571, Pöntäne jonkin verran myöhemmin. Vuonna 1590 oli Kauhajoen kylässä 18 verotettua, Pöntäneellä 8 ja Rauhanhyypässä 10 eli yhteensä 35 kymmenysten maksajaa.

Uudistilojen perustamisesta kului kymmenisen vuotta ennen kuin talot merkittiin maakirjaan. Vuonna 1570 maakirjassa oli ainoastaan Miedonkylään kuulunut Harjan talo. 1580 merkittiin verolle Aro, Knuuttila, Panula, Koski, Laurunen, Yrjänäinen ja Rahko. Muutamia vuosia myöhemmin merkittiin maakirjaan Kohlu, Turja, Kaarlela, Korhonen, Rauska ja Ikkela. Vuonna 1604 Kauhajoen kylässä oli kymmenen taloa ja Pöntäneellä yksi talo, sillä Kaarlela oli tuolloin veronmaksukyvytön.

Juhana Otenpoika suoritti v. 1608 verouudistuksen, jonka yhteydessä kaikki maksukykyiset uudistilat merkittiin maakirjaan. Verolle pantiin Halko, Kyyny, Nirva ja Keturi Pöntäneeltä, Pukkila, Havunen ja Filppula sekä Heikkilä, Kokko, Eno ja Mattila Kauhajoenkylästä. Tämän jälkeen asutustoiminta pysähtyi useiksi kymmeniksi vuosiksi lähes kokonaan; valtakunta kävi yhtämittäisiä suurvaltasotia. Kauhajoen voi kuitenkin katsoa tulleen vallatuksi 1600-luvun alkuun mennessä. (Antti Ranta-Knuuttila, Kauhajoen historian käsikirjoitus vuoteen 1627).

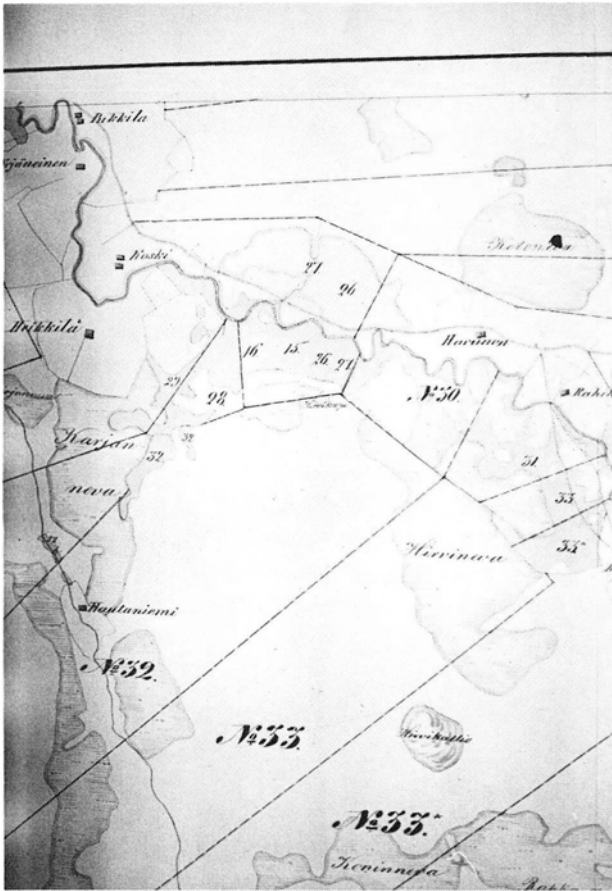
Uusi asutuskausi alkoi 1600-luvun puolivälin jälkeen. Kauhajoki oli tuolloin muun Etelä-Pohjanmaan tavoin läänitettyä Kaarleporin kreivikunnaksi Klaus Åkenpoika Tottille, jonka käskynhaltijat, hopmannit, tukivat innokkaasti uudisasutusta, koska se oli lääninherralle edullista. Tuloksena oli asutuksen tiheneminen Pöntäneenjoen ja Kauhajoen varsilla sekä uudistilojen syntyminen lähes kaikkiin nykyisen Kauhajoen kyläkuntiin. Asutusinnostus oli niin suuri, että isännät alkoivat jo katsella karsaasti uusia tulokkaita. Pentti Paavonpoika Könnö syytti käräjillä v. 1672 naapurikseen asettuvaa Pantin eli Jorrenmaan uudisasukasta Heikki Tuomaanpoikaa siitä, että tämä ”sulkee pois hänen karjansa ikimuistoisilta laitumilta”. Molemmille taloille löytyi kuitenkin sijansa. Muut Hyyppän uudet talot olivat Juoni, Seppänen, Teevahainen ja Kiviluoma, jotka kaikki pantiin verolle 1660- ja 1670-luvuilla. Seuraavilla vuosikymmenillä perustettiin vielä Kauhajärvi, Muurahainen eli Hietakangas ja Vakkuri. Pöntäneen Möykky merkittiin uudistilaksi v. 1672, Käyrä, Penttilä ja Puska 1680-luvulla sekä Tarkka, Talvitie ja Uuro 1690-luvulla. Näistä osaa oli yritetty asua jo aikaisemminkin.

Nummijärvi eli Frantti ja Nummikoski merkittiin uudistiloiksi v. 1672. Toinen Nummikosken talo syntyi pari vuosikymmentä myöhemmin. Nummijärven itäpuolelle perustettiin 1680-luvulla kestikievari, joka oli verovapaa ja muodollisesti Nummijärven talon torppa, mutta käytännössä lähes itsenäinen tila. Myös Ikkeläjärven rannat asuttiin: Ikkeläjärvi ja Jalasjärven Vallinkylään kuulunut Koivuniemi raivattiin viljelykseen 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa.

Kauhajoen alajuoksulla asutus tiheni, kun Kaura, Kalalahti, Marttila, Äijö, Laturi ja Kuutti otettiin viljelykseen ja Kohlun vanha autiotila merkittiin uudelleen verolle. Miedonkylään kuuluneet Sorvari ja Toivakka perustettiin 1660- ja 1680-luvuilla.

Ennen suurta Pohjan sotaa asuttiin myös Rahikka ja Piipari. Kokon ja Yrjänäisen taloilta ostetuista maista muodostettiin Äijälän tila v. 1677.

Suuri Pohjan sota v. 1700 – 1721 katkaisi asutustoiminnan pitkäksi aikaa. Monet talot menettivät sotavuosina veronmaksukykynsä eli autoituiivat. Varsinkin Päntäneen talot olivat suurissa vaikeuksissa ja isännillä oli kova työ saada tilat jälleen kannattaviksi. Osa taloista siirtyikin verorästien vuoksi kruunulle ja ne oli lunastettava sukutiloiksi uudelleen parempien aikojen koittaessa. 1700-luvun alussa Kauhajoella oli 57 tilaa, vuosisadan päättyessä 64. Uudet talot olivat Koivumäki, jota oli asutettu jo vuosisadan alussa, mutta merkittiin verolle vasta 1700-luvun lopussa, sekä 1750 – 60 luvuilla perustetut Kangasniemi, Hautaniemi, Jokimäki, Heikkuri ja Kesti. 1790-luvulla syntyi vielä Lammin uudistila.

Kuva 22. Talojen jakaminen alkoi 1700-luvun puolivälissä. Pukkilan ja Kosken talot on jaettu. Kartta on vuosilta 1752–62. (VLMK).

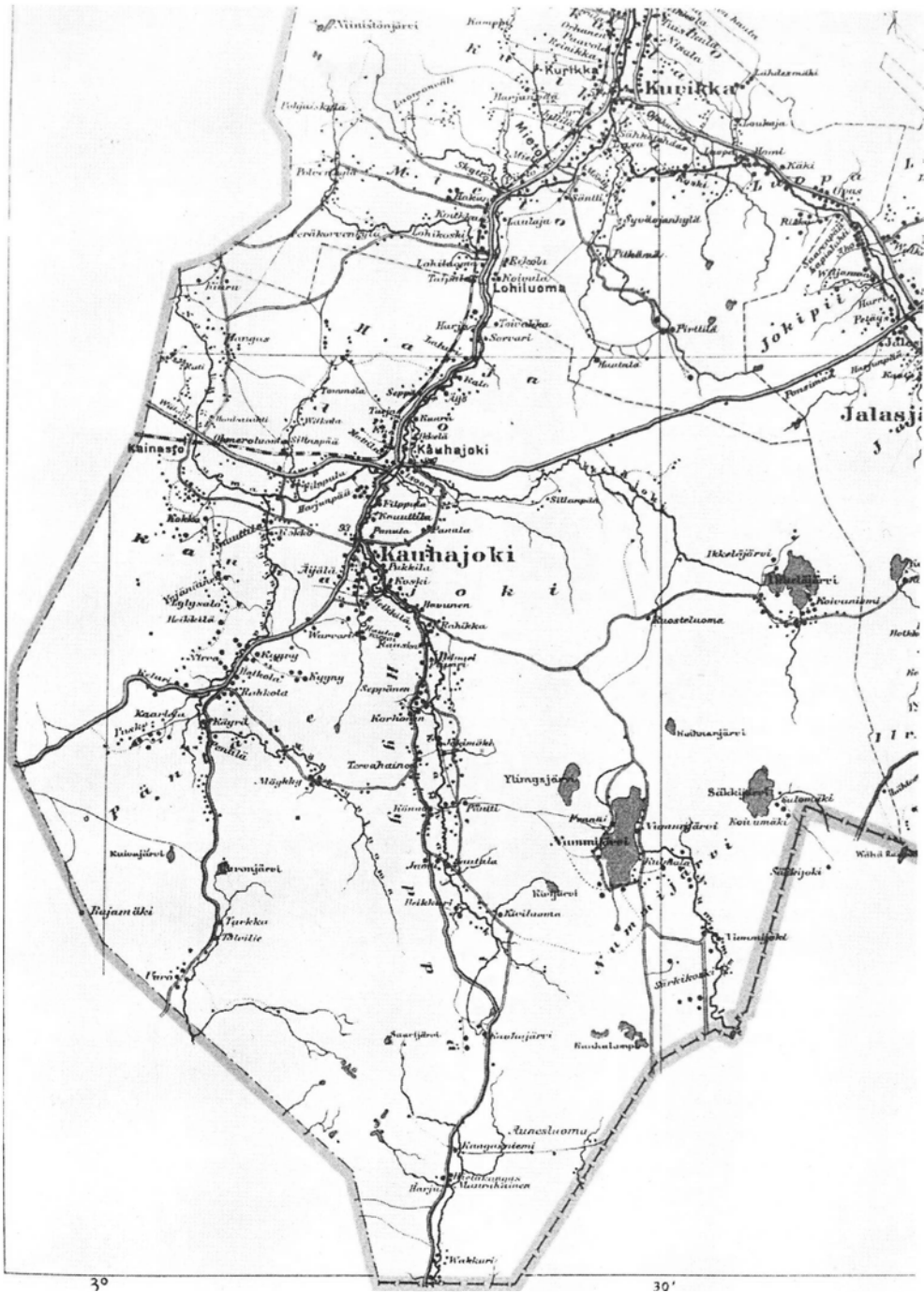
Uudistiloja suurempi merkitys asutuksen leviämässä oli talojen halkomisella ja torppien perustamisella. Molemmat asutustavat tulivat mahdollisiksi isonjaon lainsäädännön myötä 1700-luvun puolivälissä. Ruotsin vallan loppuun mennessä halottiin runsaat 20 tilaa. Vuonna 1808 Kauhajoella oli jo 87 manttaaliin merkittyä taloa ja arviolta lähes 130 torppaa, joista vanhimmat 1760-luvun alusta. Useimmat torpat olivat ns. sukulaistorppia, perheen nuorimmille lapsille perintöosuutena annettuja. Peltoa oli tuolloin 400—500 hehtaaria, runsaasti niittyjä sekä asukkaita pyöreästi kaksi tuhatta. Talojen jakamisen ja torppien perustamisen seurauksena syntyivät kyläryhmät, joissa kantatilat olivat keskuksina ja torpat reuna-alueilla omina ryhminään.

Suomen sota 1808—09 aiheutti Kauhajoella perusteellista tuhoa, kolmasosa manttaaliin merkityistä taloista poltettiin. Asutustoiminta keskeytyi joksikin aikaa kokonaan, mutta alkoi sitten talojen halkoamisina ja torppien perustamisina entistä suuremmalla voimalla. Uudistiloja sen sijaan perustettiin vain neljä: Ojanperä 1860-luvulla, Kytöniemi ja Kulmala v. 1910 sekä Ristimäki v. 1928. Halkomisten ja jakamisen kautta talojen lukumäärä kuitenkin nelinkertaistui: Tilattoman väestön alakomitean tukimuksen mukaan Kauhajoella oli v. 1901 kaikkiaan 409 maanomistajaruokakuntaa ja lähes 1200 eri kokoista vuokraviljelmää. Viljellyn maan ala oli kasvanut samaan aikaan 14 547 hehtaariksi, siitä runsaat 9 000 ha oli omistusviljelmiä, loput vuokraviljelmiä.

Torppien itsenäistyminen alkoi heti 1900-luvun alkuvuosina suurimpien talojen Yli- ja Ala-Knuutilan sekä Kaarlelan näyttäessä esimerkkiä, kuten niin monessa muussakin asiassa. Torpparilaki vuodelta 1918 vauhditti torppien lunastusta. Itsenäisten tilojen lukumäärä kasvoikin nopeasti ja ylitti jo v. 1920 tuhannen rajan. Peltoa oli samaan aikaan runsaat 17 000 ha. Tämän jälkeen asutus laajeni sekä tilojen halkomisien että valtion toimenpiteiden seurauksena. Vuoden 1922 lain perusteella asutettiin valtion metsämaita etenkin Nummijärvellä ja vuoden 1944 pika-asutuslain seurauksena muodostettiin mm. Sahankylään kymmeniä tiloja. Peltoala lisääntyi vuoteen 1969 mennessä 21 410 hehtaariin.

Viimeksi kuluneiden vuosikymmenien aikana Kauhajoen elinkeinoelämä on monipuolistunut ja kyläkuva muuttunut: on kasvanut keskustaajama. Silti yli 400 vuotta jatkunut voimakas maatalousasutus näkyy kaikkialla; ja mitä olisikaan Kauhajoki ilman viljeltyjä jokivarsia tai vanhan Kainastonniityn peltolakeuksia!

Kuva 23. 1800-luvun kuluessa asutus laajentui yhtenäiseksi ketjuksi jokien ja järvien rannoille. Kainaston niityt saivat myös pysyvän asutuksen (Suomen yleiskartta 1863—72, joka on myöhemmin täydennetty. Kopio vuoden 1934 kartasta).

Hyypän paikannimistö luonnon kuvaajana

Paikannimien ottaminen esille luontoa kuvailevassa kirjassa ei ole ollenkaan niin luonnotonta kuin mitä ensi näkemältä luulisi. Onhan luonto tärkein lähde muodostettaessa nimiä niin asunnoille, maatiloille ja erilaisille maastopaikoille kuin suuremillekin alueille kuten kylille ja kunnille, vieläpä valtioillekin. Varsin suuri osa Kauhajoenkin tilannimistä on valittu kuvaamaan sitä maastopaikkaa, jossa tila sijaitsee tai on sijainnut.

Tosin vanhimmat talot ovat yleensä saaneet nimensä tilan omistajan perusteella. Kaikkein vanhimmat talonnimet tavallisesti kuvaavat jonkin henkilön, useimmiten isännän, ammattia tai jotakin henkilökohtaista ominaisuutta. Näistä ovat esimerkiksi sellaiset nimet kuin Keturi, Piipari, Kyyny. 1600-luvulla ja vähän sen molemmin puolin talonnimet johdettiin isännän etunimestä, ja tältä ajalta ovat peräisin sellaiset nimet kuin Knuuttila, Panula, Marttila jne. Mutta jo 1700-luvulta meidän päiviimme asti on taloa ympäröivä maasto ollut ylivoimaisesti tavallisin nimen antaja. Niinpä Kauhajoella on suuri määrä sellaisia maastoon viittaavia nimiä kuin Mäkelä, Nevala, Harjunpää, Koivisto, Hautaluoma, Mäkiranta jne.

Koska paikannimistö on hyvin pysyvää, usein pysyväisempää kuin nimen takana olevat luonnonolosuhteet, on luonnontutkijoilla joskus mahdollisuus paikannimien avulla saada tietoa jo hävinneistä maastoon liittyvistä piirteistä. Tyypillinen esimerkki tästä on saari -sanon esiintyminen sellaisten paikkojen nimissä, jotka eivät ole ollenkaan saaria. Tällöin on usein kysymys siitä, että aikaisemmin saarta ympäröinyt vesistö on esim. maankohoamisen seurauksena jäänyt kuiville. Hyvä esimerkki Kauhajoelta on Ohmerojärvi, jota joskus myös Järvikyläksi nimitetään. Siellähän ei enää nykyään näy jälkeäkään järvestä, joka aikoinaan oli kylän näkyvin maisemallinen kohde ja antoi nimen kylälle.

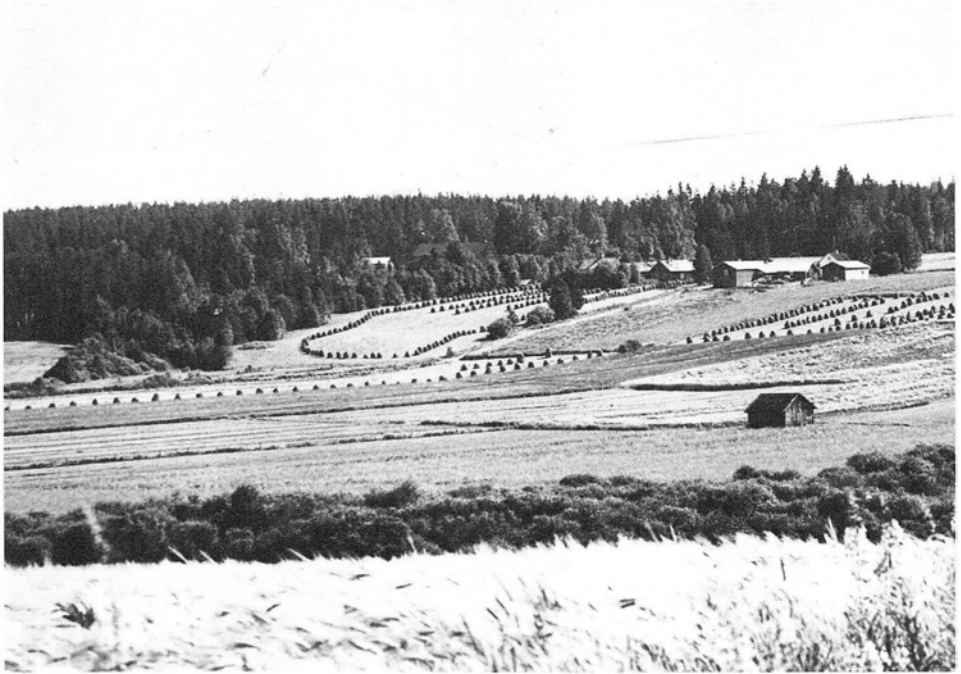
Mutta siirtykäämme jo varsinaiseen asiaan, Hyypän paikannimistöön. Jos aloitamme itse kylännimestä Hyypä, kohtaamme heti maastoa kuvailevan sanan. Tämä nykyään jo miltei unhoon jäänyt sana merkitsee alaltaan suhteellisen pienikokoista mutta silti korkeaa kukkulaa. Sanallahan on muitakin merkityksiä, mutta tässä merkityksessä sitä on käytetty Pohjanlahden rannikon lähetyvillä, varsinkin juuri Etelä-Pohjanmaalla. Sana ei liene koskaan ollut kovin tavallinen. Se esiintyy kuitenkin Kauhajoella lapsuutensa viettäneen Christfrid Gananderin 1700-luvun

lopulla laatimassa suuressa suomenkielen sanakirjassa sekä Kurikan kappalaisen apulaisena 1836 kuolleen Juhana Canstrénin muistiinpanoissa, jotka myöhemmin on myös painettu. Ganander mainitsee sananlaskunkin: ”Hyvä on hyypältä puhella, mäen päältä mällitellä”. Ehkä juuri näistä kokoelmista lainaten sana on otettu muutamaa 1800-luvun loppupuolella ilmestyneeseen suomenkielen sanakirjaan, mm. Elias Lönnrotin suureen sanakirjaan. Myös H. G. Porthanin muistiinpanoissa se esiintyy. Mistään tällä vuosisadalla ilmestyneestä sanakirjasta en ole löytänyt hyypä-sanan tätä merkitystä, muissa merkityksissähän se kyllä esiintyy vieläkin. Se, että hyypä on merkinnyt kukkulaa vain suhteellisen lähellä ruotsalaisaluetta olevilla paikkakunnilla viittaa siihen, että sana voi olla väännetty saman merkityksen omaavasta ruotsin hypel-sanasta.

Missä sitten voisi olla se mäki, joka on antanut nimen koko tälle pituudestaan kuuluisalle kylälle? Ensimmäisenä tulee mieleen Teevahaisen talojen kohdalla joki-rannassa oleva melko korkea hiekkaharjanne, joka vielä nykyäänkin tunnetaan Hyypänmäen nimellä. Tämä sopisi useammassakin mielessä erinomaisesti kylälle nimen antaneeksi paikaksi. Ensiksikin sen muoto vastaa täsmälleen sitä määritelmää, jonka sekä Ganander että Canstrén antavat hyypä-sanalle: pienehkö mutta korkea mäki. Toiseksi mäki on historiallisella paikalla: juuri sen kohdalla kulki koko keskiajan Pohjanmaan ja Satakunnan nautinta-alueiden raja. Kiinteätä asutustahan seudulla ei tuolloin vielä ollut. Kun kylän vanhimmaksi mainittu Juonen talo perustettiin 1500-luvun loppupuolella, se luettiin kuuluvaksi Pohjanmaahan, vaikka olikin monta kilometriä vanhan rajan eteläpuolella. Raja siis siirtyi etelämmäksi. Tätä Pohjanmaahan kuuluvaksi siirtynyttä uutta aluetta nimitettiin Rauhanhyypäksi, nähtävästi juuri siksi että se alkoi Hyypänmäestä. Pian nimestä jäi alkuosa ”Rauhan” pois, ja alueen nimeksi muodostui Hyypä. Kun lähettyville tuli lisää taloja, niidenkin katsottiin kuuluvan Hyypään, ja niin syntyi kylälle nimi. Tässä eräs selitysyritys.

Aivan Hyypänmäen kohdalla Kauhajokeen laskee itäpuolelta tuleva Rauhaluoma. Juuri tämä luoma oli vuosisatoja, aina 1500-luvun loppupuolelle, siis Juonen talon perustamiseen asti virallinen Pohjanmaan ja Satakunnan raja. Rauha-sanaa tavataan muuallakin rajoihin liittyvien paikkojen nimissä. Se voinee johtua siitä, että rajojen paikoista sovittiin eri osapuolten välisissä ”rauhanneuvotteluissa” tai siitä, että kaikki rajamerkit ovat aina olleet ankarasti ”rauhoitettuja”, niitä ei kukaan saa omavaltaisesti siirtää tai turmella. Myöskin Hautalankylässä on rajaan viittaava nimi Rajaluoma, mutta se on nähtävästi syntynyt paljon vaatimattomammasta syystä: kahden tilan välisestä rajasta.

Pysyäksemme vielä luomien nimissä siirrymme välillä kylän pohjoispäähän. Rahikkakylässä on Talasluoma, mikä nimi tuntuu tähän ympäristöön vähän oudolta. Tavallisestihan talas-sana paikannimissä esiintyessään tarkoittaa veneen tai nuotan säilytyksessä käytettävää huonetta. Vaikka Talasluomassa on aikoinaan ollut jopa vesivoimalla käyvä saha, ei siinä sentään kai ole kuljettu veneellä tai harrastettu

Kuva 24. Paikannimet kertovat luonnonoloista (Plumppukoski, Kolttokylä) ja ihmisen historiasta (Yösijanmäki, Rauhaluoma). Kuva jokilaaksosta Könnön kohdalta, Keijo Jaakola.

nuottakalastusta. Mutta talas-sanalla on muitakin merkityksiä. Se on ollut mm. karhunmetsästäjien käyttämä puuhun rakennettu lava, heinien tai lehdesten säilyttämistä varten rakennettu koroke sekä puu, jonka päällä on kuivattu lihaa tai kaloja. Joku näistä on hyvinkin voinut olla luoman partaalla ja näin antanut sille nimen. Talasluoman lähellä on vielä Pyhänpojan oja. Nimi johtuu muistitiedosta, jonka mukaan 1808 sodan aikana venäläisen sotajoukon mukana ollut pappi sai surmansa ojan lähellä.

Pari kilometriä Rahikasta etelään päin on talo nimeltä Koltto-Kokko. Nimen loppuosa selittyy helposti: paikka tosiaan kuuluu Kauhajoenkylän Kokon talon ulkopalstoihin. Koltto taas on jo jokseenkin unohtanut sana, se tarkoittaa kuoppaa, syvennyttä. Talo on todella hieman syvennyksessä luoman rannalla, ja nähtävästi nimi on valittu sen perusteella. Harvinainen talonnimi on aiheuttanut sen, että ympäristöäkin joskus sanotaan Kolttokyläksi. Unohtuneeseen sanaan perustuu myös Kauhajärvellä oleva talonnimi Plumppukoski. Jalasjärven pappina toiminut K. A. Bäckman selittää plumppu-sanana 1852 ilmestyneessä Jalasjärven pitäjänkertomuksessaan. Tämä on muuten luonnontutkimuksenkin kannalta varsin mielenkiintoinen kirja, ja se ilmestyi hiljattain uutena painoksena. Bäckmanin mukaan plumppu on sama kuin keltainen lumme ja hanhenplumppu taas sama kuin upukka. Nämä

molemmat selitykset tarkoittanevat kasvia, jota nykyään sanotaan ulpukaksi. Lumpeen ja ulpukan välillä ei kansankielessä ole yleensä tehty eroa. Talonnimi Plumppukoski sopii paikalleen erinomaisesti, sillä aivan talon lähellä on kohta, jossa Kauhajärven vedet laskevat Kauhajokeen, ja siinä ulpukoita on vieläkin suurin määrin. Koskesta siinä ei kylläkään ole tietoa, mutta luultavasti paikalla ennen järven pinnan laskemista on ollut jonkinlainen koskikin.

Kiviluomalla on Rotoneva, joka kylläkin on jo tehty pelloksi, sekä siitä nimensä saanut Rotolan talo. Roto eli proto on vanha sana, joka tarkoittaa vesiperäistä, upottavaa tai yleensä alavaa maata. Rotoneva lienee aikoinaan ollut tavallista vetelämpää, mikä on aiheuttanut nimen. Samalla kohdalla joen toisella puolella on Heikkurin talo. Sen nimen alkuperä on varsin yksinkertainen: nimi on johdettu Heikki-nimisestä isännästä. Siitä etelään on Kirveskyläksi nimitetty kulmakunta. Tarina kertoo, että kylä on saanut nimensä joskus luomaan pudonneesta kirveestä. Tämäntapaiset nimensynty tarinat ovat kylläkin tavallisesti jälkeenpäin asianomaisen nimen perusteella keksittyjä, ja nimen todellinen alkuperä voi olla aivan erilainen. Kirveskylän kohdalla maantien varressa on Yösijanmäki. Tälle nimelle taas muistitieto on säilyttänyt ilmeisestikin aivan oikean selityksen. Kun ennen tehtiin kirkkomatkat kävellen, oli pitkämatkalaisten yövyttävä matkalla. Pitäjän eteläpäähän asukkailla oli tapana tulla jo lauantai-iltana Yösijanmäkeen ja jatkaa siitä matkaa sunnuntaiamuna. Siitä on kirkolle runsaat 20 km, minkä matkan pystyi jo kävelemään niin että ennätti kirkolle jumalanpalveluksen alkuun mennessä.

Hyypän eteläisin osa kulkee nimellä Muurahainen. Nimen on kylälle antanut Muurahaisen talo, sama kuin nykyinen Hietakangas. Vanhoissa asiakirjoissa nimi on kirjoitettu muotoon Murhanen, ja tarinan mukaan nimi johtuu talossa joskus 1600-luvulla tapahtuneesta lapsenmurhasta. Tästä vielä eteläänpäin on Vakkuri, tyypillinen omistajan ammatin perusteella syntynyt talonnimi. Vakkuri on ennen ollut puuastioiden, varsinkin vakkujen tekijä. Tervanpoltto oli ennen tärkeä rahatulojen antaja, ja siihen viittaavat alueella olevat lukuiset hauta-alkuiset paikannimet. Uudisasutukseen taas viittaavat sellaiset nimet kuin Kohtala ja Kohtaneva. Kohtahan tarkoitti ennestään asumattomaan paikkaan perustettua uudistilaa.

Hyypän alueen varmaankin tunnetuin paikannimi on Lauha. Vuoren alkuperäinen nimi on Lauhankukkula, mutta viime aikoina on Lauhanvuori-nimi syrjäyttänyt sen. Lauha-nimen alkuperän selvittämistä on moni yrittänyt, mutta tuskin siinä kukaan on vielä täysin onnistunut. Lauha-sanallahan on kielessämme monia merkityksiä. Se on eräs heinäkasvi, se voi tarkoittaa lauhaa ilmaa, pehmeätä, kuohkeata maalajia, se on mahdollisesti vanha henkilönnimi. Näitä kaikkia on tarjottu Lauhankukkulan nimen alkuperäksi. Ehkä erikoisimman selityksen esitti Hugo Pipping 1910-luvulla. Hänen mukaansa Lauhassa on ollut pakanuuden aikainen uhripaikka, ja nimi on yhteydessä muinaispohjoismaisessa kielessä olleeseen ”lo” -sanaan, joka merkitsi uhrilehtoa. Mikään näistä selityksistä ei tunnu erikoisen vakuuttavalta. Ehkä tämä Länsi-Suomen korkeimmaksi mainittu paikka antaa vielä odottaa nimensä alkuperän selviämistä.

Luonnonkohteitten virkistyskäyttö

Paikkakuntalaisten keskuudessa — myös kirjoittajan mielessä — on vallinnut pitkään käsitys, ettei Kauhajoen alueella oleva luonto tarjoa mitään erityistä nähtävää eikä mahdollisuuksia ulkoiluharrastuksille. Peltolakeuksien, soiden ja kuivien kankaiden käsittämällä alueella ainoastaan Nummijärvi saattoi olla sellainen kohde, jossa käytiin virkistäytymässä ja kokemassa erilaisen luonnon tarjoamaa tunnelmaa. Virkistys- ja harrastusmahdollisuuksia lähdettiin hakemaan Järvi-Suomesta, Lapista tai merenrannikolta. Kaupunkiympäristökin oli suosittu vapaa-ajanvieton kohde kuin oman paikkakunnan luonto.

Sitä mukaa kun väestön määrä ja kaupunkimainen asutus Kauhajoella lisääntyi, alkoi kiinnostus oman paikkakunnan luonnon tarjoamiin ulkoilu-, harrastus- ja virkistysmahdollisuuksiin kasvaa. Kehitys johti 1960-luvulla Nummijärven leirintäalueen ja uimarannan perustamiseen ja 1970-luvulla mm. Sotkan ulkoilukeskuksen ja Asuulin leirikeskusten rakentamiseen. Paikkakunnalla tuettiin Kauhanevan ja Lauhanvuoren suojelupyrkimyksiä. Saavuttaessa 1980-luvulle on huomattu, että karut kankaat, koskemattomat suot ja syrjäiset metsät sisältävät sellaisia elämänarvoja, joita suomalainen ihminen tarvitsee ja joita on saavutettavissa yhä harvemmillä alueilla.

Kauhajoki tarjoaa ulkoilulle yllättävän laajoja ja monipuolisia luonnonkokoisuuksia. Näistä mainittakoon Nummikankaan — Kauhanevan — Nummijärven alue, Ikkelänjoen vesistöalue, Sotkankallio lähialueineen, Hyypän jokilaakso ja Lauhanvuoren alue. Seuraavassa tarkastellaan edellä mainittuja alueita, Hyypänlaaksoa lukuunottamatta, virkistyskäytön näkökulmasta. Lopuksi luodaan katsaus Kauhajoen itä- ja eteläosiin matkakertomuksen muodossa. Matka on tehty kulkemalla ajatuksissa suunnitelluilla ulkoilureiteillä Laitasaarenkalliolta Lauhanvuorelle.

Sotka

Noin kolmen kilometrin päässä Kirkonkylästä kohoaa Sotkankallio lähes 50 metriä ympäröivää peltolakeutta ylemmäksi. Sotkaan, joksi Sotkankalliota kuntalaisten

Kuva 25. 50 metriä ympäröivän peltolakeuden yläpuolelle kohoava Sotka on keskustaajaman kupeessa sijaitseva monipuolisen virkistyskäytön kohde. Samalla se on voimannäyte kauhajokisesta kökkätyöstä.

Talvinen Sotka esittäytyy luonnossa virkistäytyvälle hienoina näköaloina, vaihtelevina latureitteinä ja vaativakin liikunnanharrastaja yllättyy maaston korkeuseroista. Kuva Tuomo Havunen.

keskuudessa kutsutaan, päättyy eteläpohjalainen peltolakeusmaisema. Sotkasta alkavat Suomenselän vedenjakaja-alueelle tyypilliset maisematyyppit — metsät, suot, hiekkakankaat ja harjut. Sotkankalliosta runsas kilometri itä-koilliseen sijaitsee samaan ”kalliojonoon” kuuluva Kirkkokallio, jonka korkein kohta ylittää vielä 25 metriä Sotkaa ylempiä. Sotkan länsipuolelle laskevat rinteet ovat varsin louhikoisia kivijatoineen. Kivikkoisuus on tyypillistä myös Sotkan jatkeena oleville kallioille.

Kivikkoisesta maastosta johtuen Sotkan virkistyskäyttö jäi hyvästä sijainnista huolimatta vähälle aina 1970-luvun alkuun saakka. Sotkassa järjestettiin yksittäisiä hiihtokilpailuja jo 1920-luvulta alkaen. Sotkassa pidettiin myös joitakin tanssi- yms. tilaisuuksia. Useat yksityiset henkilöt ja järjestötkin näkivät Sotkassa kuitenkin paljon laajemmat mahdollisuudet kehittyä kuntalaisten ulkoilua ja liikuntaa palvelevana alueena. Muun muassa kunnan urheilulautakunta selvitti 1950-luvulla yhdessä Kauhajoen Karhu ry:n kanssa mahdollisuuksia perustaa hiihtokeskus hyppyrimäkiin Sotkaan. Tämä kuten useat muut hankkeet, mm. näkötornin rakentaminen, jäivät toteutumatta monista eri syistä johtuen. Hiihtoalueena ja retkeilykohteena Sotka alkoi kuitenkin kiinnostaa yhä enemmän.

Vuonna 1972 alkoi Sotkan ulkoilualueen rakentaminen. Hankkeen aloitti tällöin perustettu Kunto-Sotka ry., joka yhdessä useiden muiden järjestöjen kanssa sekä kökkäköytön ja avustusten tuella on saanut aikaan Etelä-Pohjanmaan merkittävimpään kuuluvan ulkoilukeskuksen.

Sotkan ulkoilukeskuksen toiminnan runkona on valaistu laskettelurinne, jossa on kaksi hiihtohissiä. Laskettelurinteen korkeusero on noin 50 metriä ja rinteen pituus 350 metriä. Laskettelurinne on raivattu pääosin talkootöin. Rinne avattiin vuonna 1977 ja siitä lukien sitä on ylläpidetty talkootöin. Vuonna 1982 laskettiin rinteessä arviolta 150 000 kertaa.

Sotkan vaikeaan maastoon on raivattu latupohjia runsaat 10 kilometriä. Latu-urista, jotka pääosin ovat maastojuoksukelpoisia, muodostuvat 1, 3, 5, 7,5 ja 10 km:n pituiset hiihtoreitit. Viisi kilometriä hiihtoradoista on valaistua. Hiihtoradat on suunniteltu siten, että ne täyttävät nykyiset kilpahiihdon vaatimukset. Alueelle rakennetun moottoriradan yhteyteen on tehty ampumahiihdon ampumapaikka. Vaativuudestaan huolimatta Sotkan hiihtoradat ovat joka talvi keränneet suuret joukot kuntoilijoita. Sotkassa on vuodesta 1978 lukien järjestetty useita kansainvälisiä ja maakunnallisia hiihtokilpailuja, mm. maakuntaviestit ja maastojuoksun suomenmestaruuskilpailut.

Kauhajoella perinteinen moottoriturheilu on saanut omat harrastusmahdollisuutensa Sotkassa. Kauhajoen Moottorikerhon ja Autoliiton Kauhajoen osaston toimesta Sotkaan on rakennettu ralli-cross-rata ja mikroautorata, joka oli ensimmäinen Etelä-Pohjanmaalla. Mikroautoilun harrastajia paikkakunnalla on jo runsaasti yli 100.

Sotkan alueelle on lisäksi rakennettu kivääriammuntarata ja perustettu kiintoras-

tiverkko. Aivan Sotkan läheisyyteen on sijoittunut ratsastuskoulu.

Sotkasta on ylläpidetty hiihtolatuja Leirikeskus Asuuliin, joka sijaitsee Ikkelänjoen varrella. Sotkasta johtaa merkitty polkureitti Nummijärvelle.

Sotka on osaltaan ollut luomassa Kauhajoella aikaisemmin vieraita harrastusmuotoja kuten mikroautoilua ja laskettelua. Sotka on myös lisännyt merkittävästi kuntoliikuntaa paikkakunnan asukkaiden keskuudessa. Sotkasta on tullut merkittävä maakunnallinen ulkoilukeskus.

Sotka ei varmastikaan ole vielä valmis. On suunnitelmia laskettelurinteen kehittämiseksi, uusien ulkoilureittien perustamiseksi jne. Harrastus- ja virkistysmahdollisuuksien lisääminen ja kehittäminen on tärkeää. Vähintään yhtä tärkeätä on säilyttää Sotkan luonto sellaisenaan tai mielellään parannettuna tuleville vapaa-ajan viettäjäille.

Ikkelänjoki

Ikkelänjoki — Kauhajoen sivujoki — saa alkunsa Ikkelänjärvestä virraten aluksi pienenä tasaisena uomana Sahankylän perille, sieltä vuolaampana ja yhä syvemmässä uomassa Aronkylän peltoaukealle laskien lopuksi pääjokeen Turjankosken alapuolella. Alkutaipaleellaan joki virtaa suomaaston läpi saaden huomattavan osan vedestään Isoluomasta, joka on toinen merkittävä Ikkelänjoen sivu-uomista. Isoluoma tuo Ikkelänjokeen suoperäistä vettä laajalta Koihnannevalta. Tämän jälkeen joki virtaa asumattoman kangasmaaston halki aina Aronkylään saakka. Ennen saapumistaan ”rintamaille” Ikkelänjokeen yhtyy etelästä toinen huomattava sivuhaara, Sotkanluoma. Sotkanluoman vesi virtaa Pirttikankaalta ja siihen rajautuvilta soilta.

Ikkelänjoki on säilyttänyt erämaajoen ilmeen. Joen erikoisuutena ovat sen paikoin parikymmentä metriä syvä uoma, virran vuolaus ja ainakin osittain säilynyt purotaimenkanta.

Ikkelänjoki sivu-uomineen ja ympäristöineen muodostaa laajan, virkistykseen soveltuvan luonnonalueen lähellä kunnan keskustaa. Joki on viehättänyt paikkakuntalaisia pitkään, joskaan sitä ei sittenkään vielä tunneta kovin laajalti. Purotaimenta on joesta ja sen puroista kalastettu vuosikymmenten ajan ja varsinkin ennen sotia hyvällä menestyksellä. Pakkolan rinteet olivat suosittuja hiihtomaastoja jo ennen sotia. Kuten muutkin luonnonalueet, Ikkelänjoki sai kuitenkin virrata rauhassa ihmisiltä 1970-luvulle saakka. Tällöin huomattiin ne mahdollisuudet, jotka tuo ”erämaajoki” tarjoaa.

Joen rannalle on alkanut ilmestyä rantasaunoja ja kesämökkejä. Joen varrella olevat polut ovat alkaneet uudelleen kuluu. Partiolaisten leirimökki sijaitsee joen varrella.

Merkittävin Ikkelänjoen virkistyskäytön lisäys tapahtui, kun Kauhajoen Invalidit

ry. alkoi v. 1977 rakentaa leirikeskusta Sotkanluoman ja Ikkelänjoen yhtymäkohtaan ent. Riskun myllyn yläpuolelle. Leirikeskus, jonka nimeksi annettiin Asuuli, syntyi kauhajokiseen tapaan talkootyöllä. Asuulista rakennettiin samalla yleinen leirintä-alue.

Alueelle on rakennettu päärakennus, jossa ovat sauna, peseytymistilat, keittiö ja kahvilatilat, keittokatos, useita leirintämökkejä, kioskikahvio sekä vapaa-ajanviettohalli. Leirikeskuksessa on lisäksi matkailuperävaunu- ja telttailualueet, uimapaikka ja lohenongintalammikot. Asuulista on tarkoitus kehittää invalidien alueellinen virkistyskeskus, minkä myötä alueen majoitus- ym. palveluja tullaan edelleen lisäämään. Asuulista Sotkaan on talvisin pidetty yllä hiihtolatua, jota viikonloppuisin on laajalti käytetty.

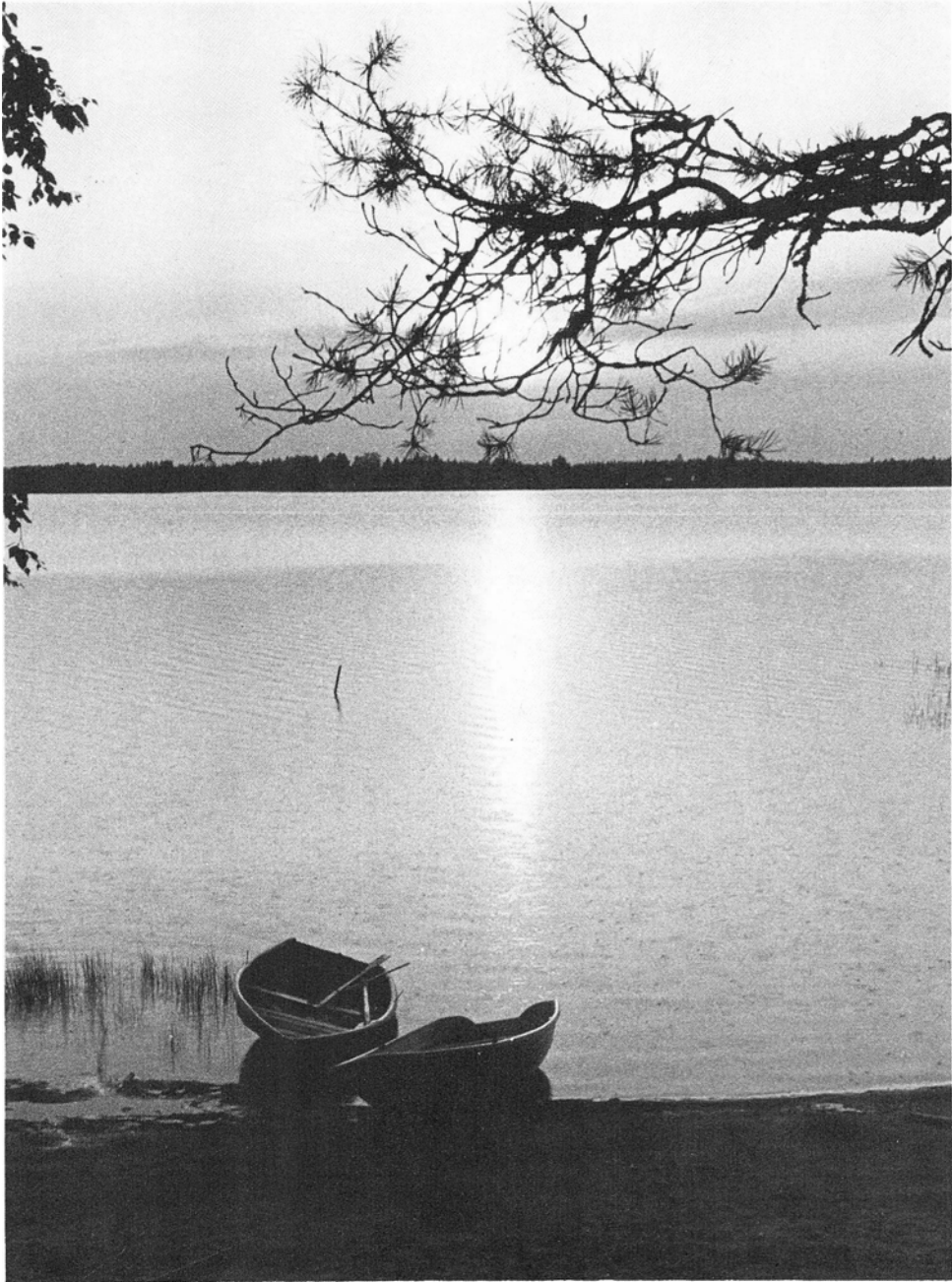
Ikkelänjoen tuntumassa, Lamminmaassa, on Kauhajoen Ilmailuyhdistys ry:n perustama Kauhajoen lentokenttä, joka palvelee sekä liikelentojen että ilmailuharrastuksen lentopaikkana. Suupohjan Lentokerho ry. käyttää toimintaansa Ikkelänjoen rannalla sijaitsevaa vanhaa kansakoulua.

Ikkelänjokivarsi ympäristöalueineen ja sivu-uomineen muodostaa maisemallisesti arvokkaan kokonaisuuden, jonka virkistyskäytön lisäämisellä on vielä suuriakin mahdollisuuksia. Tärkeimpiä tehtäviä ovat viitoitettujen polkureittien perustaminen Ikkelänjoen varteen ja Ikkelänjoelta Sotkaan ja Nummijärvelle, joen ja siihen laskevien purojen kalakannan säilyttäminen ja parantaminen ja veden laadun säilyttäminen vähintään nykyisellään. Vaasan läänin seutukaavaliitto onkin laatinut kunnan alueelle ulkoilureittejä koskevan yleissuunnitelman, jossa on esitetty reittien perustamista Asuulista Ikkelänjoen vartha pitkin Kauhajoen lentokentälle ja sieltä edelleen Nummijärvelle ja Asuulista Sotkaan.

Nummikangas — Nummijärvi

Kauhajoen kunnan alueen kaakkoiosa muodostaa luonnonolosuhteiltaan ja maisemaltaan monipuolisen kokonaisuuden. Toisiinsa liittyneinä maisematyyppeinä Pohjankankaan pohjoinen osa, Nummikangas, allikkoinen ja linnustoltaan harvinainen Kauhaneva sekä Suupohjan merkittävin järviällä, Nummijärvi muodostavat alueellisesti ja valtakunnallisestikin merkittävän ulkoilu- ja virkistyskokonaisuuden.

Jääkauden aikaansaama Hämeenkaan — Pohjankankaan kangasmaasto- ja harjujono on merkinnyt luonnollista kulkuyhteyttä etelästä Pirkanmaalta ja Satakunnasta Etelä-Pohjanmaalle. Kangasmaastoon syntyi eränkävijöiden toimesta ensimmäinen tieyhteys etelästä suomenkieliselle Etelä-Pohjanmaalle jo keskiajalla. Kyrönkankaan tietä, joka aidoimmillaan on nähtävissä vielä Nummikankaalla, käyttivät mm. uudisasukkaat, jotka perustivat ensimmäisenä kotinsa nykyiselle Kauhajoelle. Tie kuului osana Ruotsi — Suomen kuningaskunnan aikaiseen valta-

Kuva 26. Kesäilta Nummijärvellä. Tämä järvi- ja harjuluonnon kaunis yhdistelmä on merkittävä virkistyspaikka. Kuva Orvo Yli-Kyyny.

kunnalliseen yhteysverkkoon. Tie- ja vesirakennuslaitoksen suunnitelmiin sisältyy Kyrönkankaantien muodostaminen museotieksi eteläisellä Nummikankaalla.

Nummikankaan eteläinen osa kuuluu valtakunnalliseen harjijensuojeluohjelmaan. Nummikankaan erikoisuutena ovat osittain säilynyt kaunis kangasmaasto mäntymetsineen sekä jääkauden jälkeensä jättämät harjukuopat eli supat. Nummikankaaseen kuuluva Lapinharju on paikkakunnan toiseksi korkein maastokohta (192 m) Lauhanvuoren jälkeen. Helppokulkuisuutensa vuoksi Nummikangas on erinomaista ulkoilualueetta. Nummikankaan kasvillisuus on tosin varsin altista kulukselle. Soranotto on jonkin verran turmellut Nummikankaan maisemaa.

Nummikankaaseen rajoittuu itäpuolelta Pohjankankaan — Kauhanevan kansallispuistoon kuuluva Kauhaneva, joka allikoineen ja linnustoineen muodostaa hienon nähtävyyden. Kauhanevaa on yksityiskohtaisemmin käsitelty muualla tässä kirjassa. Luonnonsuojeluviranomaisten toimesta suunnitellaan tarkemmin Kauhanevan alueen käyttö mm. ulkoiluun ja retkeilyyn.

Nummikankaan keskiosassa, sen itäpuolella on Nummijärvi, joka 5 km pitkänä ja keskimäärin runsaat kilometrin leveänä on tarjonnut paikkakunnalla ja koko Suupohjan alueella harvinaisen virkistyskäyttöön soveltuvan vesistön. Pääosa Nummijärven rannoista on uimisen ja muun virkistyksen kannalta erinomaista hiekkarantaa. Nummijärvi olikin pitkään lähes ainoa virkistykseen käytetty luonnonalue Kauhajoella. Jo 1950-luvun loppuun mennessä suurelle osalle ranta-alueista oli rakennettu huviloita. Nummijärven yhteisranta oli tällöin paikkakunnan ainoa yleinen uimaranta ja sellaisena erittäin suosittu. Nummijärvellä on vuosikymmenten ajan järjestetty mittavia juhannusjuhlia.

Järven ranta-alueiden laajempi virkistyskäyttö alkoi 1960-luvulla, jolloin kunta perusti Nummijärven leirintäalueen. Leirintäalue sijaitsee luonnonkauniissa kangasmaastossa valtion omistamassa Trusankulman puistometsässä. Telttailu- ja matkailuperävaunualueiden lisäksi siellä on seitsemän leirintämökkkiä, joissa on yhteensä n. 30 vuodepaikkaa. Leirintäalueen yhteydessä on yleinen uimaranta ja valaistu kuntorata.

Nummijärven länsirannalla, sen keskiosassa on Nummijärven maatalousjärjestöjen perustama juhla- ja liikuntahalli, jonka keskeisenä osana on kyläläisten talkootyönä rakentama juhla- ja liikuntahalli. Salakarintien yhteydessä on erinomainen uimaranta. Salakarissa pidetään vuosittain maakunnallisestikin merkittävät juhannusjuhlat.

Kauhajoen seurakunta on 1970-luvulla rakentanut järven itärannalle Leirikeskus Majaniemen, jossa järjestetään vuosittain rippikoululeirejä sekä muita seurakunnan leiritilaisuuksia. Leirikeskukseen majoitusrakennuksiin voidaan majoittaa kerrallaan noin sata henkeä.

Useat kauhajokiset yritykset ja yhteisöt ovat rakentaneet kokoontumistiloja järven rantaan. Nummijärvestä alkunsa saavan Nummijoen varressa on kalalammikot lohenongintaa varten. Järven aikaisemmin runsas kalakanta on m.m. veden laadun

heikkenemisen takia jonkin verran supistunut.

Jotta Nummikankaan — Nummijärven mielenkiintoinen alue palvelisi luonnonystäviä ja retkeilijöitä nykyistä paremmin, tulisi alueen luonto säilyttää ennallaan, mieluummin ”entisöidä” sitä. Ulkoilijat tulee voida osoittaa heitä varten perustetuille reiteille ja alueille. Alueen palveluvarustusta ulkoiluun tulisi lisätä. Nummikankaan, Kauhanevan ja Nummijärven aluekokonaisuudella on vielä paljon tarjottavanaan nykypäivän ihmisille.

Ulkoilureitit

Vaasan läänin seutukaavaliitto on valmistanut matkailu- ja retkeilyreittejä koskevan suunnitelman Isojoen-Kauhajoen alueelle (kuva 27). Suunnitelman lähtökohtana on ollut mielenkiintoisten luonnonalueiden ja virkistysalueiden yhdistäminen patikka- ja polkupyöräreitein. Reitistön pohjoispää Kauhajoella on Laitasaaren hiihtokeskuksessa ja eteläpää Lauhanvuoren kansallispuistossa.

Suunnitelma käsittää reitistöjen lisäksi reitin varrella olevien levähdyspaikkojen sijoittamisen sekä majoitus- ym. palvelujen kehittämisen. Hankkeen toteuttamisesta vastaisi kunta.

Seuraavassa on esitetty matkakertomuksen muodossa reitit ja sen varrella olevat nähtävyydet sekä palvelut sellaisina, kuin ne tulevaisuudessa saattavat olla.

Reitistön ensimmäinen osuus on Laitasaari — Ikkelänjoki (Pietarinkoski). Laitasaarenkallion jälkeen maasto on pääosin kangasmaastoa, jossa sekä kuusi- että mäntymetsät vaihtelevat. Reitin varrella on yli 150 metriä korkea Paskonkallio, joka on tunnettu hyvistä mustikka- ja puolukkamaastoistaan. Reitti saavuttaa Ikkelänjoen Pietarinkosken kohdalla, jossa ylitetään joki. Pietarinkoskesta länteen joki virtaa vuolaana syvässä kanjonimaisessa uomassa. Tällä kohtaa reitti haarautuu sekä itään Lamminmaahan ja länteen Asuuliin.

Seuraamme reittiä Asuulin suuntaan. Osa ryhmästämmme tekee matkan jalkaisin, osa kanootilla. Jalkamiehet kokeilevat välillä onneaan purotaimenten onginnassa.

Kuuden kilometrin taipaleen jälkeen saavutaan Asuulin leirikeskukseen, jossa saunotaan, käydään uimassa joen viileähkössä vedessä ja nautitaan virvokkeita. Asuulista jatketaan Sotkaan aluksi Sotkanluoman rantaan ja sen jälkeen vanhoja metsäteitä pitkin louhikkoisen Fyrrykallion rinteeseen ja sieltä Sotkan ulkoilumajalle. Täällä syödään eteläpohjalainen pitopöytä ja käydään seuraavassa ratsastusopetusta tai mikroautoharjoittelua. Käydään tutustumassa noin 3 km:n päässä sijaitsevaan historialliseen Hämes-Havusen talonpoikaiskiinteistöön, josta kahvikupin juotuamme siirrymme keskustajaman kesähotelliin tai hotelliin yöpymään.

Seuraavana päivänä jatketaan patikkaretkettä Sotkasta Nummijärvelle. Alkumatkasta kiivetään 175 metriä korkealle Kirkkokalliolle. Matka jatkuu suoperäisten

VAASAN LÄÄNIN MATKAILU- JA RETKEILYREITIT

VASA LÄNS TURIST- OCH UTFLYKTSLEDER

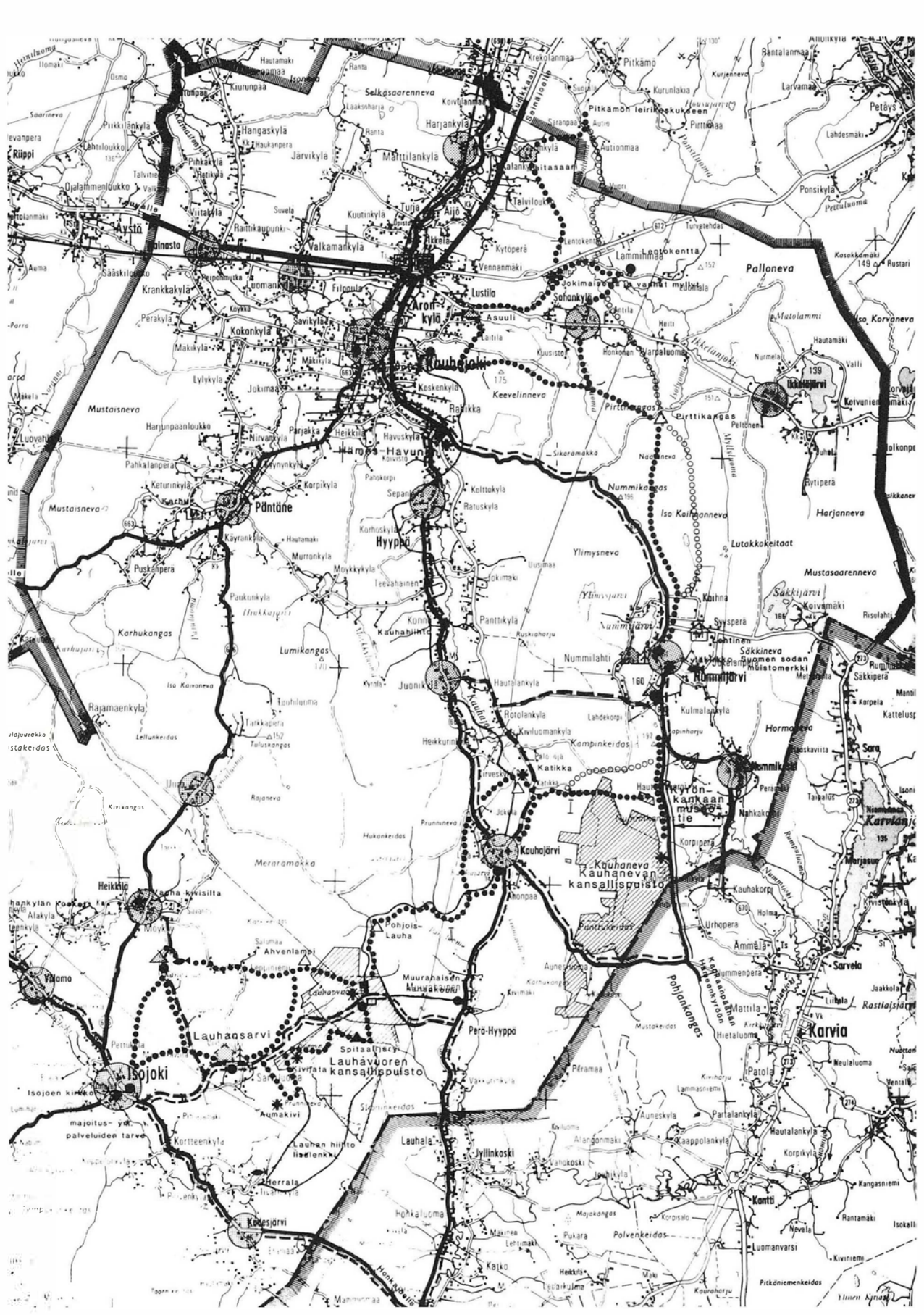
Yleissuunnitelma / Allmän plan

OSA-ALUE 3 ISOJOKI-KAUHAJOKI

DELOMRÅDE 3 STORÅ-KAUHAJOKI

	Merkittävä matkailutie Betydande turistväg
	Yhdistie Forbindelseväg
	Pyöräilyreitti Cykelrutt
	Ensisijaisesti pyöräilykelpoiseksi kehitettävä tieosuus Vagavanitt som i första hand skall utvecklas till cykelväg
	Patikka- ja/tai hiihtoreitti Vandrings- och/eller skidrutt
	Patikka- ja/tai hiihtoreitti, vaihtoehtoinen tai täydentävä reitti Vandrings- och/eller skidrutt, alternativ eller kompletterande rutt
	Hiihtoreitti Skidrutt
	Ensisivahen (v. 1982-85) toteuttamiskohde Objekt som skall förverkligas i första skedet (år 1982-85)
	Kirkonkylä (tarpeelliset vuoteen 1981 mennessä toteuttamat palvelut luotettu kartalla) Kyrkby (behovliga serviceformer som inte förverkligats fram till år 1981 har uppräknats på kartan)
	Kylä (sis. yleensä kauppa, koulu, posti) By (omf. i allmänhet butik, skola, post)
	Suunniteltu retkeilymaja Planerad vandringsstuga
	Leirintäalue; majoitus- ja opastuspalvelujen kehittäminen, polku- pyörä- ja retkeilyvälinevuokrauksen järjestäminen Campingområde; utvecklande av inkvarterings- och väglednings- service, anordnande av uthyrning av cykel- och vandringsutrustning
	Maatilamajoituskohde Gärdbruksinkvartering
	Hiihtomaja Skidstuga
	Ulkolukakeskus; saasuojat, ruuanvalmistusmahdollisuus, wc Frituftscentrum; regnskydd, möjlighet att laga mat, wc
	Suunniteltu matkailupalvelukeskus; uimaranta, kioskimyymälä, majoittumismahdollisuus teltassa, lomamokeissa ja yhteismajoitus- tiloissa, keitto- ja peseytymismahdollisuus Planerat turistservicecentrum; simstrand, kiosk, inkvartering i tält, semesterstugor och gemensamma inkvarteringsutrymmen kok- och tvättmöjlighet
	Nykyinen matkailupalvelukeskus Nuvarande turistservicecentrum
	Erityinen nähtävyyden tai näköalapaikka. Näkotornin rakentaminen tai parantamistyöt Speciell sevärdhet eller utsiktsplats. Byggnade eller förbättring av utsiktstorn
	Kalastuspaikka Fiskeplats
	Rakennettava keitto-/levähdyspaikka Kok- eller rastplats kommer att byggas
	Telttailualue Tältningsområde
	Kansallispuistojen huoltorakennuksia Servicebyggnader för nationalparker
	Kansallispuiston sisäinen opastus- ja toimintakeskus, kioskimyymälä ja keitto-/levähdyspaikka Nationalparkens inre väglednings- och verksamhetscentrum, kiosk, kok- och rastplats
	Kehitettävä opastuspiste Vägledningspunkt som bör utvecklas
	Hotelli Hotell
	Motelli Motell
	Kansallispuisto, perustettu 2.10.1981 Nationalpark, anlagd 2.10.1981
	Suunnittelualueen raja Planeområdets grän

metsien läpi Nimetönnevalle, jossa ylitetään Sotkanluoman latvaosa. Laajan Pirttikankaan jäätyä taakse saavutaan Isonluoman varteen vanhalle metsästysmajalle, jonka viereen on ulkoilijoita varten rakennettu keitto-/levähdyspaikka. Täällä tehdään nuotio, syödään ja levätään. Koetetaan tarppääkö purotaimen vielä Isoluomassa. Metsäkämpältä voidaan jatkaa kahta eri reittiä — joko Pukinharjua pitkin Nummikankaalle taikka Isonluoman vartta Koihnannevalle. Valitsimme jälkimmäisen reitin nähdäksemme, minkälainen soidensuojelukohteeksi määrätty Koihnanneva on. Suo on erittäin laaja ja ilman polkua vaikeakulkuinen. Lepäämme hetken Koihnanjärven hiekkarannalla. Vähän ennen Nummijärven leirintäaluetta tutustutaan entisöityyn tervahautaan ja Suomen sodan (1808—1809) muistomerkkiin.

Jäämme yöksi leirintäalueelle, jossa saunotaan, uidaan ja opetellaan surffaamaan. Aamulla saamme opaskarttoja ym. tietoutta Pohjankankaan — Kauhanevan kansallispuistosta. Vuokraamme leirintäalueelta polkupyörät. Ajoreittimme suuntautuu Kauhanevalle ja sieltä edelleen Kauhajärvelle. Aluksi nousemme Lapinharjulle, jonka näkötorjasta avautuu näkymät Nummikankaalle ja Kauhanevalle. Käymme tutustumassa Nummikankaan suurimpaan suppaan Lapinkaivoon, joka tarun mukaan on yhtä syvä kuin Inarinjärvi. Jatkamme Kyrönkankaan kesätietä, jota on käytetty jo 500 vuoden ajan niin kuin museotietä koskevasta esitteestä voimme lukea. Noin 8 km:n pyöräilyn jälkeen keitetään kahvit Kauhanevan kansallispuiston nuotio- ja teltpaikalla, jonka jälkeen tehdään pieni kierros Kauhanevan reuna-alueilla. Kierroksen aikana nouseaan lintutorniin katsomaan, näkyykö suolla mitään esitteessä mainituista lintulajeista.

Kauhanevalta palataan Kyrönkankaan kesätietä jonkin matkaa takaisin ja käännetään länteen kohti Katikanluoman latvajuoksua. Polkupyörällä matka tahtuu nopeasti. Saavuttuamme Katikan-”kanjoneille”, kiipeämme Kolmentuulenlakille ja Sianselälle ihailemaan purojen kuluttamia syviä metsäisiä rotkoja. Keitämme kahvit nuotiopaikalla ja jatkamme pyöräillen tietä pitkin Kauhajärven leiripaikalle, jossa yövytään.

Saatuamme Kauhajärven palvelupisteestä Lauhanvuoren kansallispuistoa koskevat esitteet, osa ryhmästä lähtee jalkaisin, osa polkupyörällä Lauhanvuorelle. Lauhanvuorella suoritetaan opastettu kierros: käydään kivijatalla ja Spitaalijärvellä, tutustutaan kasvistoon ja kirkasvetisiin puroihin.

Matka on tehty. Palaamme Kauhajärvelle, jonne jätämme vuokratut varusteet.

Kaikki edellä mainitut palvelut eivät sisälly seutukaavaliiton suunnitelmaan, vaan ne ovat kirjoittajan mielikuvia siitä, mitä reitin varrella voisi olla. Toivottavasti mielikuvat joskus toteutuvat.

Luonnon lumoissa

Nyt vasta, 45 vuotta myöhemmin, alan tajuta minkä harvinaisen ja kauniin luonnonnäytelmän katselijaksi pääsin eräänä syyskuun aamuhetkenä vuonna 1938. Ja kun tämä harvinainen tapahtuma, jota en koskaan tule unohtamaan, esitettiin minulle miltei Kauhaojen nykyisessä keskustassa, tuntuu se kuin unennäöltä. Mistään harhanäystä nyt ei kuitenkaan ole kysymys.

Sinä aamuna nousin jo ennen viittä ylös, sillä olin edellisenä iltana päättänyt katsella seuraavaa auringon nousua metsän siimeksessä. Tiesin, että jos lähtisin kulkemaan aamuhämärässä metsän halki, löytäisin varmaankin jotakin. En ehkä mitään kovin suurta, vaan jotakin sellaista, mitä metsä antaa vaeltajalleen aamun sarastaessa, jolloin kukaan muu ihminen ei ole vielä liikkeellä. Voisin liikkua verkkaan ja tehdä ujustelematta mitä haluaisin. Kukaan ei olisi katselemassa.

Kävelin ajatuksiini vaipuneena harvassa männikössä, kun äkkiä, aivan kuin valveille havahtuen, pysähdyin pienen metsälammin eteen. Ihmettelin, että vain lyhyen kävelymatkan päässä keskustasta saattoi löytyä niin kirkasvetinen ja kaunis vesilammikko. Tuntui aivan kuin se olisi sanonut minulle:

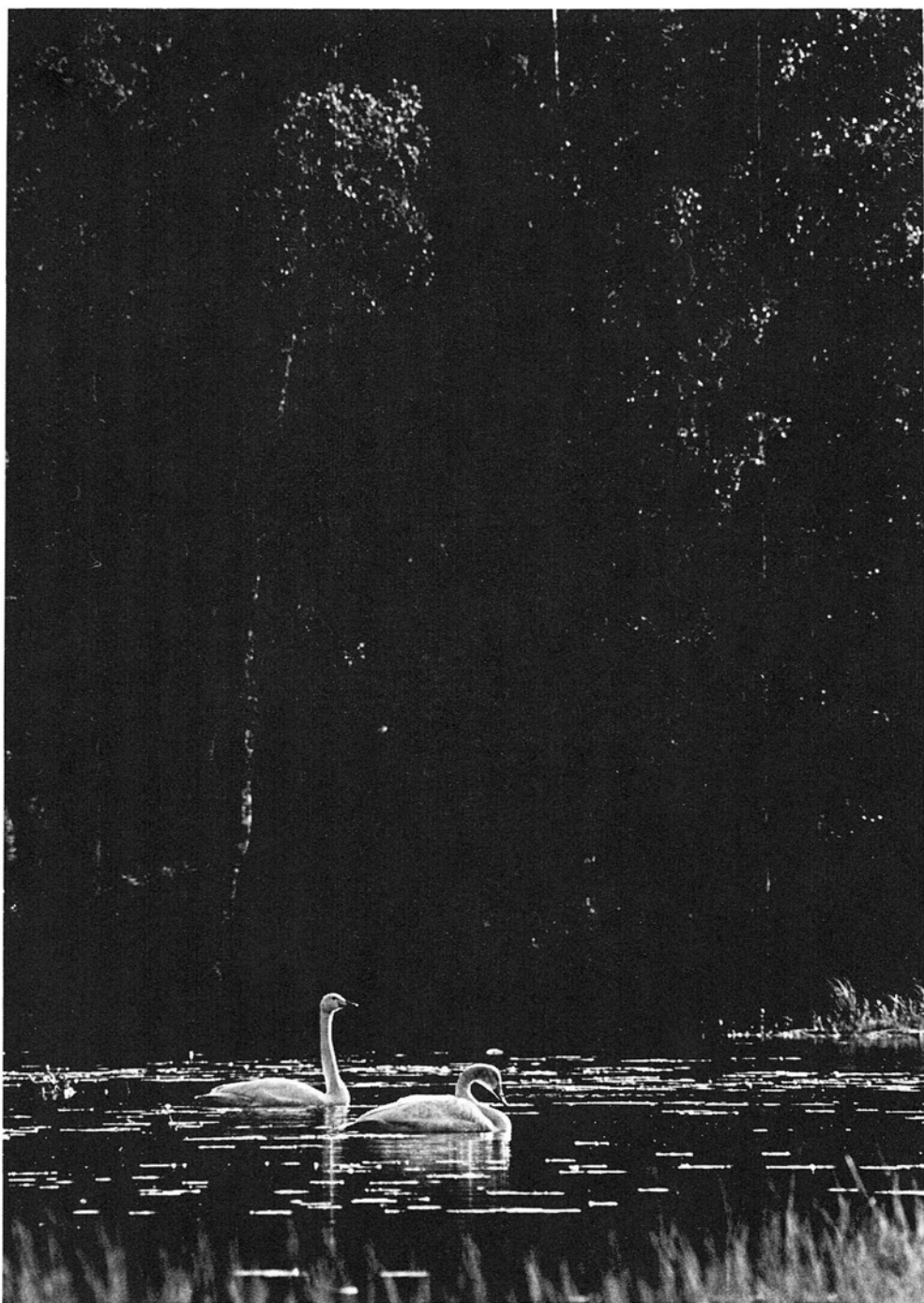
— Pysähdy, odota tässä! Juuri tässä saat nähdä kaiken sen, mitä olet lähtenyt etsimään.

Etsin lammin rannalta sopivan kannon, jonka päälle heitin käsineeni ja istahdin. Ajattelin, että juuri tässä lammin rannalla olisi sopivin paikka odottaa auringon nousua. Kanto, jolla istuin, tuntui hyvin pehmeältä. Miten vanha se jo mahtoikaan olla? Kauanko vielä kestäisi ennen kuin se lahoaisi täydellisesti ja luonnonvaraisten kasvien peittämänä sulautuisi metsän alustaan?

Sitten lakeuksien unohtumaton auringonnousu alkoi. Ensin kapea aamunkoiton valoviiru ilmestyi taivaanrannan taakse. Istuin hiljaa seuraten, miten auringosta heijastuvan valon kultainenkehrä nousi taivaalle ja valaisi jo puiden ylimmät oksat.

Metsä eli nyt miltei täydellistä hiljaiseloaan. Vain peipon vaimeata visertelyä kuului jostakin kaukaa, sillä peippo noudattaa hyvin tarkoin auringon määräämää rytmiä ja visertää ensimmäiset liverryksensä auringon nousun aikaan. Linnut, jotka kyllä alkukesästä osasivat pitää itsensä esillä, olivat nyt kadonneet ikäänkuin olemattomiin.

Aamun kirkkaus oli häikäisevä. Ei häirinyt sumukaan, joka usein syysaamuisin leijuu maiseman yllä ja ennustaa syksyn tuloa. Tällainen hiljainen ja rauhallinen lepoetki luonnon suuressa puutarhassa on yksi elämän suurista nautinnoista ja luo oikean mielenvireen. Siinä ihminenkin huomaa oman pienuutensa ja vaikenee.

Kuva Jorma Luhta

Sitten kuulin yhtäkkiä omituista ääntä, joka rikkoi miltei täydellisen luonnon hiljaisuuden. Mitä se oli? Oliko se unta?

— Guu, gu, guu . . .

Ääni tuli kuin lammin vesipinnan alta, kuin maan uumenista. Se muistutti kuin trumpetin törähtelyä:

— Gkuu, gkuu, gu-gu-gu, gkuu . . .

Ajattelin, että mitä tahansa harvinaista ja jännittävää odotinkin tapahtuvan tänä varhaisena aamuhetkenä, niin nyt se tulisi näkyviin. Vapisin jännityksestä ja pidätelin hengitystäni. Tuijotin silmät pyöreinä lammin pintaa.

Nyt toivotus lakkasi ja mäntyjen välissä vilahti jotakin hyvin valkoista. Kaksi pitkäkaulaista ja suurikokoista lintua liiteli kohti lammikkoa. Linnut viisiväivät jo siivillänsä ja jaloillaan veden pintaa. Vesi pärskyi, siivet viuhtoivat vielä vähän aikaa, kun ne pysähtyivät uimaan. Mitenkä valtavan kokoisia ne olivatkaan! Niillä oli uskomattoman pitkät pystykaulat, lumivalkea höyhenpuku, nokassa keltaista ja hie-man mustaa. Selvistä tuntomerkeistä päättelin niiden olevan laulujoutsenia, jotka ilmeisesti olivat muuttomatalla etelään ja tekivät nyt lyhyen välilaskun Kauhajoen keskustassa olevalle lammille.

Mikä uljas näky! Voi, kunpa eivät nyt huomaisi minua ja lähtisi karkuun! Istuin niin hiljaa kuin osasin, tuskin uskalsin hengittääkään. Tunsin, että tämä oli aivan harvinainen erikoistapaus ja että minua oli kohdannut aivan erikoinen onni. Näkisin nyt aivan ilmielävinä edessäni uiskentelemassa kaksi Suomen suurimpiin kuuluvaa vesilintua. Ne olivat todella komeita, arvokkaita ja ylhäisiä lintuja.

Joutsenparia katsellessani ja ihaillessani muistelin joskus lukeneeni, että niiden parisuhde kestää eliniän ja että ne elävät yhdessä muulloinkin kuin pesimäaikoina. Laulujoutsen, kuten toisetkin muuttolinnut, viettävät osan elämästään ulkomailla, mutta täällä ne pesivät, täällä on niiden kotimaa. Yritin veikkailla käyttäytymisen perusteella mitä sukupuolta kumpikin oli. Sitä oli näin syksyllä niiden käyttäytymisen perusteella vaikea arvata. Keväällä, kun pesintä alkaa, naaras yksin hautoo poikaset ja koiras vartioi uskollisesti omaa pientä pesimislammikkoaan, jolta se ajaa vieraat joutsenet pois.

Nyt tämän uljaan joutsenparin touhuilu keskittyi vain ruuan etsintään. Niiden pitkät, notkeat kaulat taipuivat ja siivet viuhtoivat silloin tällöin veden pintaa. Ne löysivätkin tästä lammista runsaasti upos- ja rantakasveja, joita ne mielellään söivät.

Mutta yhtäkkiä joutsenet kohosivat jälleen siivilleen. Ne lensivät näkymättömiin. Hopeatorvillaan toitottava, sinitaivasta häikäisevän valkeana piirtävä laulujoutsenpari sai metsälammilla istuskelevan arkisen ihmisen hiljentyneen ihmetyksen valtaan. Olisi mukavaa, kun Kauhajoellakin säilyisi jokunen rauhallinen metsälampi, jonka äärelle voisi mennä odottelemaan laulujoutsenparin ilmestymistä. Ja vaikka ei jokaisella retkellä joutsenia näkisikään, saisi kuitenkin ihailta lakeuden auringon nousua.

Ihminen tämän päivän maisemassa

Nykyinen kauhajokinen maisema on syntynyt vuosisatojen aikaisen ihmisen toiminnan tuloksena. Monet sukupolvet ovat raivanneet ja viljelleet peltoja, hakanneet ja ojitaneet metsiä, rakentaneet teitä, taloja ja muita rakennuksia. Voi sanoa, että suuressa osassa Kauhajokea ihmisen toiminnalla on maisemaan yhtä suuri osuus kuin alkuperäisellä luonnolla itsellään. Kauhajoella on tosin harvinaisen paljon säilynyt alkuperäistä luontoa, jotka säilynevät jälkipolvillekin luonnonsuojelualueina ja joista tässä teoksessa on erilliset kuvaukset. Keskitynkkin seuraavassa ihmisen ja luonnon välisiin suhteisiin eli miten luonto on vaikuttanut kauhajokelaisiin ihmisiin ja miten ihminen on vaikuttanut luontoon.

Aina tämän vuosisadan puoliväliin asti Kauhajoki oli lähes täysin maatalousaluetta. Asukkaat olivat pääasiassa maataloudenharjoittajia, jotka joutuivat sopeuttamaan elinkeinonsa ja elämänmuotonsa luonnon asettamien ehtojen mukaisesti. Luonto oli tuotantoväline ja työn kohde, jota pyrittiin hyödyntämään mahdollisimman paljon. Luonto koettiin vastustajana, joka yritettiin alistaa hallintaan. Silloinen puutteellinen tekniikka ei tehnyt mahdolliseksi kovin kiinteätä hallintaa vaan viljelymenetelmät sopeutettiin luonnonolosuhteisiin. Hyvin tärkeä tekijä sopeuttamisessa oli luonnon perusteellinen tuntemus, joka oli monien sukupolvien perua. Taito periytyi isältä pojalle, mutta viljelijän oli aina tarkkailtava luontoa ja vastattava sen haasteisiin tietojensa, taitojensa ja käytettävissä olevien tuotantovälineidensä avulla. ”Pelto ei petosta tunne”.

Vakinaisen asutuksen alkuvaiheissa Kauhajoki oli aivan erilainen kuin nyt. Sitkeät uudisraivaajat ovat tehneet mittaamattoman työn raivatessaan nykyiset laajat peltoaukeat ja muut viljelykset. Nykyinen viljelyaukea ei kuitenkaan ole juuri sataa vuotta vanhempi eikä pelkästään peltoviljely ole elättänyt ennenkään Kauhajoen väestöä. Laajat metsät sekä lukuisat joet ja järvet tarjosivat aluksi mahdollisuuden riistanpyyntiin, metsät myöhemmin erinomaisen tulolähteen tervanpolton ja metsänhakuun ansiosta. Vaikka Kauhajoki oli muuhun Etelä-Pohjanmaahan nähden syrjässä ja asutus oli nuorta, juuri laajat metsät olivat rikkaus, jota tehokkaasti hyödynnettiin. Etuna oli Kristiinankaupungin läheisyys. Sinne vietiin tervaa, lankkuja ja mastopuita.

Vilkas uudisraivaus jatkui aina 1950-luvulle saakka. Erityisesti sotien jälkeinen

maanhankintalaki antoi sille uuden sysäyksen ja jopa uusia asutusalueita perustettiin, mm. Sahan-Tuhkanen ja Koivun asutusalueet. Halu saada käyttöön uutta viljelymaata näkyi myös järvien laskuna. Useat järvet kuivattiin ja näin pyrittiin saamaan käyttöön helposti uutta viljelymaata. Kuivatut järvet muuttuivat useasti kaislikkoi-siksi ja mataliksi, esimerkiksi Kauhajärvi, Harrinjärvi ja Ylimysjärvi. Myös Ohme-rojärvi kuivattiin, mutta sen otto viljelyyn onnistui ilmeisen hyvin. Vain Nummi-järvi, Ikkelijärvi ja Säkkijärvi säilyivät suurin piirtein luonnontilaisina. Nykyisin on pyrkimyksiä saattaa Kauhajärvi uudelleen luonnontilaan vesipintaa nostamalla.

Uudisraivaus jatkui viimeksi jokilatvoilla ja vedenjakaja-alueilla, jonne asutus levisi vielä 1950-luvulla. Viljelyaukealla ei juuri enää ollut viljelykelpoista maata raivattavaksi. Tätä ilmentää se, että viljelymaa seurailee hyvin tarkoin moreenialu-eiden rajoja, pieninkin raivauskelpoinen alue on otettu viljelykseen. Sen sijaan jokilatvoilla viljeltyt lohkot noudattelevat lähinnä tilusrajoja. Viljelykelpoista maata jäi runsaasti raivaamatta koska maatilatalouden asema ja kannattavuus muuttui jyrkästi. Pienviljelyvaltainen maatalous ei enää kannattanut, maa alkoi nopeasti

Kuva 28. Vanhalla Kunnallistalolla tehdyillä kunnallishallinnon ratkaisulla on useinkin ollut huomattava vaikutus paikkakunnan luontoon sekä taajamissa että haja-asutusalueella. Sieltä käsin on luotu vankka perustus ihmisen elinmahdollisuuksille laajan, väkirikkaan maalaispitäjän kehittämistyössä. Kuva Alfred Niemistö.

teollistua kansainvälisen työnjaon ja kaupan myötä. Tämä näkyi Kauhajoellakin ensisijassa maaltamuuton vilkastumisena, peltoa ei enää raivattu vaan sitä alettiin panna ”pakettiin” ja jopa metsittää. Tiloja myytiin lisämaiksi ja myös taloja autioitui. Monesti vain vanhukset jäivät jäljelle kun nuori väki lähti pois, kuka Ruotsiin, kuka oman maan kaupunkeihin.

Muutos oli todella raju. Vielä peltoa raivanneet ja uudistalon rakentaneet saivat nähdä työnsä tulokset mitätöityvän, ennen vilkkaat kylänraitit hiljenivät, kouluja ja kauppoja lakkautettiin, yhä useampi savu lakkasi tupruamasta. Monien sukupolvien työ tuntui turhalta.

Oli kohtalon ivaa, että asutus pakeni ensimmäisenä ja nopeimmin juuri sieltä, minne se oli viimeksi levinnyt. Voidaan todeta, että luonto otti osaksi omansa takaisin. Varsinaisella viljelyaukealla peltojen metsitystä ei juuri ole tapahtunut, mutta väkiluku on silti laskenut kaikissa maakylissä viime vuosikymmeninä. Väkiluvun lasku on kuitenkin lähinnä maatilatalouden rationalisoinnin ja tilakoon suurenemisen ansiota.

Koko Suomessa tapahtuva kaupungistuminen on toki tuntunut myös Kauhajoella. Huomattava taajama, noin 5 000 asukasta on syntynyt kunnan keskustaajamaan ja se on kasvanut nopeasti. Vielä 1940-luvun lopussa Kirkonkylä oli idyllinen ja hiljainen. Mittakaava oli pieni, Kirkonkylän raitti kapea mutta turvallinen. Nyt liikenne on vilkas, kadut leveitä ja suorina. Taajama-asutus on levinnyt laajalle alueelle, joka ennen oli metsää tai peltoa.

Voi vain arvailla, mitä mieltä syrjäkylien asukas, jonka kylässä elämä tuntuu sammuvan kokonaan, tullessaan kunnan keskustaajamaan, joka on nyt vilkkaampi kuin kaupungit ennen. ”Mettäkylääseksi” toki tunsin itsensä ennenkin, mutta silti muutoksen vauhti on ollut raju. Turhaan ei puhuta ”muutosshokista”, joka on yleinen juuri autioituvissa maalaiskylissä. Ennen vilkas hyörinä on tauonnut samalla, kun kaikki elämä tuntuu keskittyneen läheiseen, ennen hiljaiseen Kirkonkylään. Vuosisatainen suhde luontoon tuntuu katkenneen. Pellot ja metsä tuntuu nyt kasvavan parhaiten taloja.

Keskustassa ihminen on alistanut luonnon palvelukseensa. Leveät tiet siltoineen ja pengerryksineen näyttävät kulkevan mistä tahtoo, vastakohtana entisille maastoa myötäileville karjapoluista syntyneille kärryille. Talot ovat usein suuria, vieraista rakennusaineista valmistettuja ja poikkeavat tyyliltään entisestä vuosisatojen aikana kehittyneestä ja vakiintuneesta pohjalaisesta rakennustyylistä.

Vuosisadan alun kyläkuvan olennaisia piirteitä olivat rakennusten vapaa ja vaihteleva sijainti maastossa, puun käyttö rakennusaineena, suorakaiteen muotoinen, harjakattoinen rakennustyyppi monine sovelluksineen sekä karjanhoidosta kertovat monet aitaukset. Keskustan nopea kasvu ja entisten rakennusten purkamisen ovat aiheuttaneet sen, että vanhoja rakennuksia, saati sitten kokonaisia säilyneitä kyläkeskuksia ei juuri tapaa. Kyläkuva on usein hajanainen ja sekava.

Ihmisen toiminta on monissa muodoissa ulottunut koko Kauhajoen alueelle.

Aluksi metsissä pyydystettiin riistaa ja luonto säilyi koskemattomana. Vasta tervanpoltto sekä lankkujen ja mastopuiden myynti alkoivat todenteolla verottaa metsiä kuten Voitto Viitalan artikkelissa kerrotaan. Metsän hyväksikäyttö on myöhemmin ollut tehokasta. Tehostunut metsänhoito on muuttanut ennen luonnontilaiset metsät hoitometsiköiksi ja soita on ojitettu.

Soita on myös käytetty viime aikoina turpeennostoon. Täysin luonnontilaisia soita on enää vähän. Jälkipolville tulee pelastumaan ainakin ainutlaatuinen Kauhaneva, jota esitellään erillisessä artikkelissa. Suomalaisena erityisesti kesän ”valok-
kiaikana” on vanhoille kauhajokisille tuttua.

Edellä on esitelty ihmisen vaikutusta luontoon. Voidaan kuitenkin kysyä, onko myös luonto vaikuttanut ihmiseen. Ovatko erilaiset luontosuhteet jättäneet jälkensä ihmisiin. Onko esimerkiksi rintakyläisten asukkaiden ja ”mettäkyläisten” välillä eroja. Vanhan Kurikan mainio kuvaaja Samuli Paulaharju kuvaa rintakyläläisten ja larvakyläläisten välisiä eroja seuraavasti kirjassaan Rintakylä ja larvamaita:

Rintapeltoja asuivat taloolliset Hirvi-Heikistä ja Ätänottan äijistä alkaen. Jokivarret oli heille, rintalaasillen, annettu - siinä oli heidän hyvänsä.

Mutta larvamaat aina alamänninkejä myöten olivat torpparien ja mettäkyläisten osana. Miestä nekin kaipasivat, sitkeää selkää ja känsäistä kouraa, Niinistön Iisakkia, Relles-Samelia, Kärhys-äijää, Karhulan Jolli riepuakin, joka elämänsä repi hallaista Näätäkorven laitaa ja hengissä juuri pysyi.

Hiellä ja verellä on larvamaatkin lunastettu ja omiksi pyhitetty. Torpan miehestä vasta hikeä puristettiin. Kuiva uupunut ukko parka ei paljo painanut, kun häntä kuusin miehin kiikutettiin uukkongin kautta kirkonmaan hoitoihin. Hän, jos kukaan, kaipasi lepoa.

Kuokka heilui aina peränevoja myöten. Korpikontioitten yksinäisiä pesiä oli luomien rannoilla siellä täällä — Karhulaa, Kontiota, Susivuorta, Moukolaa, Ristiramäkkää, Riitakorpea, Kolahrosta, Kalsiaa, Pyrylää, Rouhenmaata, Pettujärveä — oli myös kokonaisia mettäkylä torpparien repimissä aukeissa.

Kun kaitojen mettäpolkujen kulkijat joutuivat jokivarren lavealle valtatielle, he silloinkin astella pökkäilivät omalla laillaan. Ainakin rintalaaset sanoivat:

”N’ oon mettäkyläisiä,
koska astovat nuon ylähättee”.

Harmaa, airaksenkarvaan oli metsän asumus. Hyvin se sopi, samoin kuin koko torppakylä korpiseen ympäristöönsä, vielä paremmin, jos jäkäläinen kallio natisevine honkineen komotti takana, ja metsä tohisi. Ei mettäkylä kysynyt koreuksia, harmaassa hiljaisuudessa vain tuhersi, eikä metsäkään moittinut.

Oma oli metsän koto, siinä sai olla ja asua kuin isäntä — vaikka *isäntiä* oli oikeastaan rinnalla. Mettäkylän raatajat olivat vain Korpi-Heikkejä, Pirtti-Mikkejä, Kontion Köyssyjä, Liisan Sampoja, Mouko-Tanelia — olisivat kyllä rumasti katsel-

Kuva 29. Kirkonkylää vuosisadan vaihteessa. Mittakaava oli pieni ja raitti kapea mutta turvallinen. Kuva Alfred Niemistö.

leet, jos heitä olisi isänniksi nimitelty.

Jokirannan isännän peräkamarin — pieneet peräkamari oli isännän kamari — kaapin laatikossa oli kovetut taloonkirjat, joista nähtiin, että oikeassa paikassa ne olivat ja omassa kaapissaan, kun olivat isännän kaapissa. Luoman ranteen Juhan kamaripöksän kaapin komerossa oli torpan kontrahti, kovettu paperi sekin ja tarkoin pidettävä tallella, ettei vain joutuisi kersojen käsiin. Siitä nähtiin, kuka täällä asui ja isännöi.

Sait mustaan korpeen kopeltaa pesäsi, puskea päivänpaisteisen aukon, ahertaa siinä elinaikasi, muorinkin elinajan ja ottaa leipäsi, minkä jaksoit. Kun ennätit elämäsi takarantaan, oli luoman rantakin puolestasi valmiina. Ja tapahtui pieni vaihtokauppa. Rintapeltojen isäntä sai valmiiksi raivatut larvapellot, sinä pienen valmiiksi kaivetun kappaleen kirkonmaata rintapeltojen vieriltä. Täyden hinnan olit kyllä maksanut kolmikyynärisestä rintamaastasi, mutta siinä olikin iankaikkinen kontrahti.

Näistä Paulaharjun kuvaamista ajoista ovat olosuhteet muuttuneet suuresti mutta niistä ilmenee kuitenkin olennainen ero rintakylästä ja mettäkylästä välillä, ja

Kuva 30. Nopeasti kasvavaa Kirkonkylän-Aronkylän taajamaa on pyritty rakentamaan väljästi. Tästä huolimatta taajama-asukas etäännyy alkuperäisestä luonnosta ja varsinaisen maaseudun merkitys virkistyskäytön kohteena lisääntyy. Kuva Kauhajoen kunnalta.

ero oli kehittynyt pitkän ajan kuluessa. Ennen kaikkea omistussuhteet mutta myös luontosuhteet olivat erojen pääasiallisena syynä. Varsinkin kaukana keskustasta sijaitsevat "mettäkylät" elivät suureksi osaksi omaa elämäänsä, avioliitot kylän sisällä olivat yleisiä. Varsinkin pienissä kylissä joku suku tai jotkut suvut olivat vallitsevina ja tietyt yhteiset piirteet olivat näkyvissä lähes kaikissa asukkaissa.

Nykyisin tämä eristyneisyys on taaksejäänyt. Muuttoliike ja avioliitot kylien välillä ovat yleistyneet ja alkuperäinen väestö on sekoittunut. Myös edellä kuvattu eriarvoisuus on vähentynyt. Myös syrjäkylissä on suuria tiloja ja tehokasta maataloutta. Syrjäkylät ovat kuitenkin vieläkin huonommassa asemassa kuin rintakylät.

Ihmiset ovat yhä enemmän riippuvaisia palveluista ja niiden saavuttaminen on syrjäkylissä vaikeampaa kuin muualla. Eristyneisyys on myös kasvanut väkiluvun vähetessä ja naapurikyläilyt vähentyneet.

Lopuksi voidaan kysyä, säilyykö ihminen myös tulevaisuuden Kauhajoella. Keskittyykö asutus ensisijassa vain keskustaan, josta käsin muuta aluetta hyödynnetään ensisijassa tehokkaana metsäviljelynä. Autioituvatko syrjäkylät. Tällä hetkellä näyttää siltä, että asuttu alue säilyisi myös lähitulevaisuudessa suunnilleen nykyisenä eli

Kauhajokea edelleenkin asuttaisiin ”lantta laure”. Syrjäkylien väestökehitys on muuttunut edullisemmaksi kuin ennen, monissa kylissä on väkiluku kääntynyt jopa nousuun. Syrjäkylienkin ihmiset ovat uudelleen saamassa uskoa tulevaisuuteen. Tästä on merkinä muunmuassa vilkas kylätoiminta. Syrjäkylien säilyminen elävänä on tärkeää koko Kauhajoen kannalta. Olemassaolevat viljelykset, rakennukset ja tiestö elävöittävät maisemaa ja niitä kannattaa hyödyntää. Maatilataloudella on pitkällä tähtäimellä hyvät tulevaisuudennäkymät verrattuna esimerkiksi puunjalostusteollisuuden nykyisiin vaikeuksiin.

Toisaalta voidaan kysyä, millainen tulevaisuuden maisema on. Lisääntyvätkö ympäristöhaitat, esimerkiksi vesien likaantuminen? Häviävätkö esimerkiksi luonnontilaiset suot ojituksen ja turpeennoston myötä? Entä katoavatko harjut soranoton tieltä? Jäävätkö ränsistyneet rakennukset ja oman onnensa nojaan jääneet yksittäiset peltotilkut pitkäksiin aikaa todistamaan menneiden sukupolvien työstä ja sen turhuudesta? Yksinomainen metsänviljely tekee maiseman yksitoikkoiseksi ja laajat paljaaksihakkuut tekevät lohduttoman vaikutuksen.

Toivoa sopii, että kauhajokelainen maisema säilyy monipuolisena ja tasapainoisena ihmisen ja luonnon välillä. Tämä tasapaino on syntynyt monien vuosisatojen aikana eikä se vielä ole pahasti järkkynyt. Voimakas taloudellinen kasvu ja yhteiskunnallinen rakennemuutos ovat viime vuosikymmenien aikana aiheuttaneet muutoksia ja ympäristöhaittoja, mutta korvaamattomia vahinkoja ei ole sattunut. Kauhajokelaisilla on suuri halu suojella ympäristöään, mitä osoittavat esimerkiksi kansanliike Kauhajoen pohjavesivarojen puolesta ja Hyypän ja Nummijärven kylätoimikuntien osallistuminen perustettavien luonnonsuojelualueiden suunnitteluun. Viimeksi mainitussa paikallinen asiantuntemus on voitu yhdistää valtakunnalliseen ja tuloksia saadaan paljon nopeammin kuin pelkästään virallista tietä.

Kauhajokelaisten luonnonharrastus on vilkasta, mitä osoittaa tämänkin kirjan syntyminen. Kirja on syntynyt kauhajokelaisten aloitteesta ja suurin osa kirjoittajista on entisiä tai nykyisiä kauhajokisia. Luonnonharrastus on muutenkin vireätä. Etenkin monet vanhan, nyt jo manalle menneen sukupolven edustajat tunsivat syvää kiintymystä luontoon ja tarkkailivat sitä jatkuvasti. Tämä yhteys ei ole vieläkään katkennut. Kauhajokelainen luonto on ensinäkemältä yksitoikkoinen ja karu, mutta tarjoaa monia erikoisuuksia ja yllätyksiä, joita tässäkin kirjassa esitellään.

Kauhajoen rauhoitetut luonnonsuojelukohteet

Kansallispuistot

Yleistä

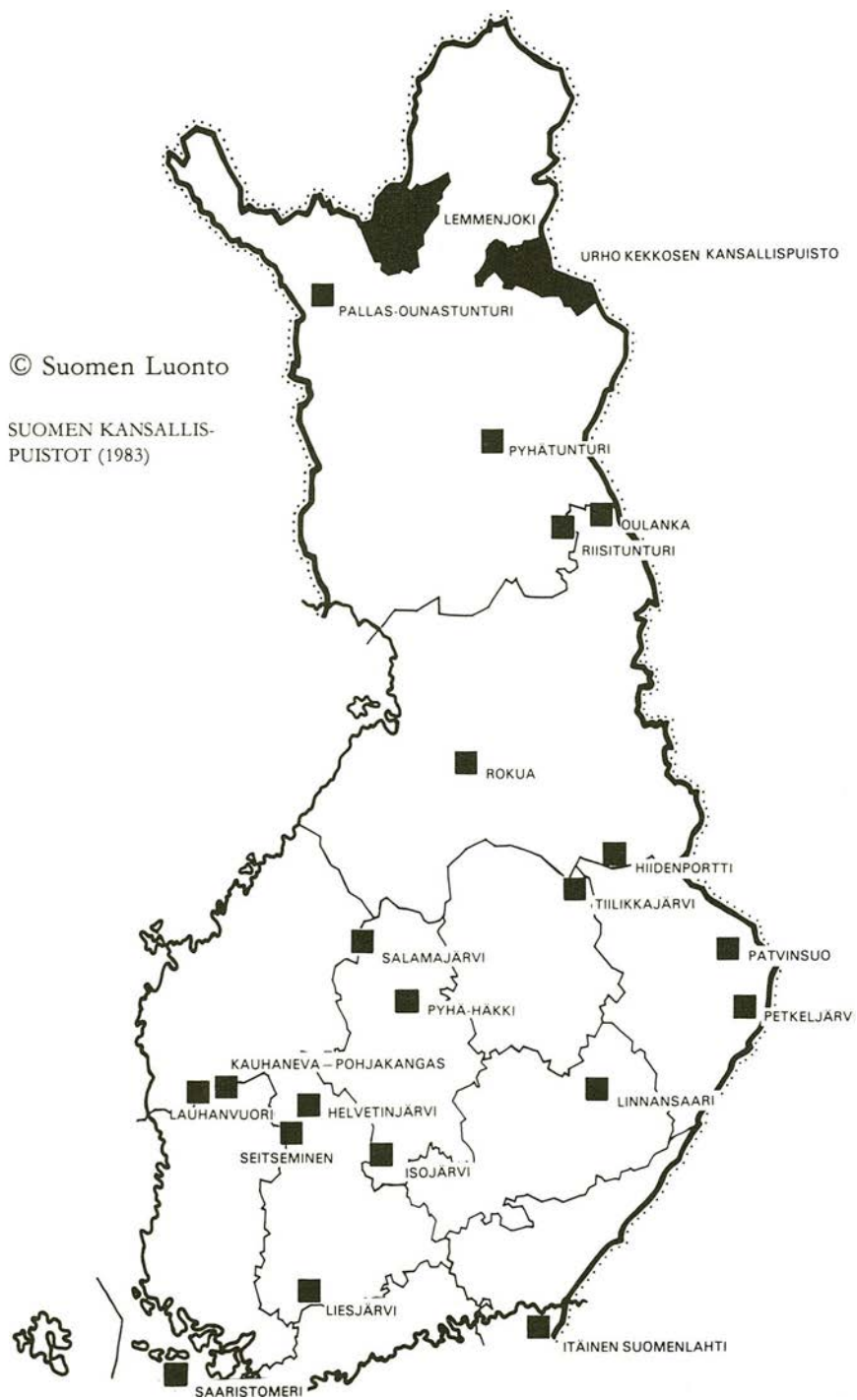
Kansallispuistojemme pääosa on metsähallituksen hoidossa ja hallinnassa. Vain Pallas-Ounastunturin ja Pyhätunturin kansallispuistot kuuluvat metsäntutkimuslaitokselle.

Metsähallitukseen perustettiin 1.3.1981 erillinen luonnonsuojelualuetoimisto ohjaamaan ja valvomaan lakisääteisten suojelualueiden hoitoa. Metsähallinnon asianomainen piirikuntakonttori laatii kutakin kansallispuistoa varten erillisen käyttö- ja hoitosuunnitelman. Suunnitteluun osallistuvat myös kunkin hoitoalueen, luonnonsuojelualuetoimiston ja puiston sijaintikuntien edustajat. Suunnitelmat vahvistaa maa- ja metsätalousministeriö.

Kun käyttö- ja hoitosuunnitelman ensivaihe, ns. runkosuunnitelma, on vahvistettu, metsähallitus antaa kullekin uudelle puistolle järjestyssäännön, joka määrittelee paikallisten asukkaiden, retkeilijöiden ja puiston muiden käyttäjien oikeudet. Suojelutavoitteen kannalta tarpeettomia rajoituksia ei määrätä, vaan kansallispuistoissa yleisön oikeudet säilyvät laajoina. Rajoitusosia lukuunottamatta kulkeminen tulee olemaan vapaata, telttailu sallitaan suurimpien puistojen erämaaosia lukuunottamatta vain sille varatuilla paikoilla. Marjastus, sienestys ja pohjoisessa poronhoito sallitaan, mutta metsästys- ja kalastusmahdollisuudet vaihtelevat puistoittain. Laajimmat oikeudet säilyvät paikallisilla asukkailla pohjoisessa kun taas pääosassa Etelä-Suomen puistoja ei metsästetä lainkaan.

Vaikka kansallispuistojemme tärkein tavoite onkin luonnontilan säilyttäminen, niitä ei ole tarkoitus jättää pelkästään kartalle rajatuiksi ja maastoon merkityiksi alueiksi. Hyvä kansallispuisto on toimiva yksikkö, joka palvelee myös tutkimusta, opetusta ja yleistä ympäristökasvatusta sekä tarjoaa mahdollisuuksia virkistäytymiseen. Ns. alkuperäisen luonnon ohella puistoissa voidaan säilyttää myös perinteisten luonnonkäyttömuotojen muovaamia ympäristöjä, rakenteita ja rakennuksia.

Eri tavoitteet ovat osittain ristiriidassa keskenään, ja niiden yhtensovittaminen edellyttää monipuolisia perusselvityksiä, huolellista suunnittelua ja ammattitaitoista toteutusta. Puistoihin on saatava riittävä palveluvarustus, opastusmateriaali ja mikä

tärkeintä — valvonta-, hoito- ja opastustehtäviin koulutettu henkilökunta. Metsähallitus on jo tehnyt esityksiä henkilökunnan ja määrärahojen kasvattamiseksi lähivuosina huomattavasti nopeammin kuin tähän mennessä on tapahtunut. Mahdollisuudet kansallispuistojen ja muiden suojelualueiden hoidon parantamiseen riippuvat tulo- ja menoarviossa tarkoitukseen osoitettujen määrärahojen kasvusta.

Lisätietoja kansallispuistoistamme antavat metsähallituksen luonnonsuojelualue-toimisto (PL 233, 00121 Helsinki 12, puh. 90-6163275) sekä metsäntutkimuslaitoksen kokeilualue-toimisto (Unioninkatu 40, 00170 Helsinki 17, puh. 90-661 401).

Tässä yhteydessä toimituskunta toteaa, että kirjassa esitellyt kansallispuistoihin liittyvät aiheet on käsitelty kokonaisuuksina pitäjän rajoista riippumatta.

Lauhanvuori

26 km², Isojoki. Kauhajoki: 1982.

Kansallispuiston keskeisimmän osan muodostaa Länsi-Suomen korkein kohta Lauhanvuori. Sen laakea lakialue kohoaa 231 m merenpinnasta jättäen ympäröivän lakeuden 100 m alapuolelleen. Rinteet viettävät kuitenkin monin paikoin niin loivasti, että korkeuseroa on vaikea havaita.

Lauhanvuorella on kiehtova menneisyys. Mannerjään peräydyttyä valtasi meri jään alta vapautuneita alueita. Vain vuoren korkein kohta jäi saarena meren pinnan yläpuolelle. Tämä veden koskematon lakiosa erottuu tänä päivänä vehreänä kalottina karujen mäntykankaiden keskellä. Rinteillä tapaa tuon tuostakin entisten merivaiheiden synnyttämiä muinaisrantoja. Suurin osa niistä on saanut pehmentävän kasvipeitteen, mutta osa on paljaita kivikkorakkoja. Näistä komein on puiston lounaisosassa sijaitseva vajaan kilometrin mittainen Kivijata.

Lauhanvuoressa on poikkeuksellisen runsaasti lähteitä, joiden kasvillisuus poikkeaa täysin ympäristöstään. Täällä ovat mm. Suomen pohjoisimmat lähdesaraesiintymät. Lauhanvuoren eteläpuolen lähteistä alkunsa saavat korpijuottien reunustamat purot eli luomat yhtyvät puiston ulkopuolella Isojoeksi.

Eläimistö on melko tavanomainen. Pensasmaisiksi kalutut nuoret haavat kertovat kansallispuiston kookkaimman nisäkkään, hirven, liikkumisesta. Lauhanvuoren eteläpuolen vanhoissa haavikoissa elelee liito-orava. Kanalinnuista metso, teeri, riekko ja pyy kuuluvat myös vuoren eteläisten kankaiden ja soiden eläimistöön.

Kaukana ei ole aika, jolloin Lauhanvuori oli metsätalousaluetta. Muistona tästä ovat lukuisat tukki- ja polkupyörätiet, viivasuorat palokujat sekä aivan laen tuntuun metsäkämpäksi pystytetty vanha puustellin aitta.

Aiemminkin on Lauhanvuorelle osattu antaa arvoa. Laen molemmin puolin tapaa sammaloituneita kiviröykkiöitä ja umpeen kasvaneita peltöjä, muistoina ajoista, jolloin lähikylien asukkaat viljelivät ylärinteillä hallan ulottumattomissa perunaa.

Nykyään Lauhanvuori on suosittua hiihtomaastoa. Kuntoilijoita varten on käm-
pän läheisyyteen merkitty kolmen kilometrin mittainen hiihtolenkki. Lisäksi kan-
sallispuiston halki kulkee sekä Lauhan- että Kauha-hiidon latu ja patikkareittejä.

Kauhaneva-Pohjankangas

32 km², Karvia. Kauhajoki: 1982.

Kansallispuisto koostuu useista hajallaan olevista osasista, joista suurimmat ja tär-
keimmät ovat Kauhanevan suoalue ja harjuluontoa säilyttävä Pohjankangas. Kes-
kiaikainen kauppatie, ns. Kyrönkankaan kesätie, kiemurtelee pitkin Lapinharjua
yhdistäen kansallispuiston osaset toisiinsa.

Kauhaneva on Etelä-Pohjanmaan laajin keidassuoalue, joka sen luoteispuolelle
jäävän Kampinkeitaan kanssa muodostaa kansainvälisestikin merkittävän suokoko-
naisuuden. Kauhaneva käsittää kolme keidasta, joiden väliin jäävät suon osat sekä
nevan laitteet ovat hyvin avoimia. Itse keitaiden maisemaa hallitsee mäntyä kasva-
vien kermien ja niiden välisten allikoiden sokkelo. Allikoista suurin on Kauhanevan
itäosassa sijaitseva Kauhalammi, jota lähiseudun asukkaat käyttävät kesäisin uima-
paikkanaan.

Kauhaneva on ennen kaikkea lintusuo. Vetinen avoneva lukuisine lampareineen
on kurkien valtakuntaa. Turvallisen välimatkan päähän niiden reviiereistä ovat lokit
perustaneet yhdyskuntansa. Kauhanevan harmaalokkiyhdyshunta on suurimpia,
mitä soiltamme tunnetaan. Allikkoalueilla pesii myös merilokki — ja kuikankin voi
kiikari sieltä tavoittaa. Keväisin saattaa kulkija päästä näkemään teerien soidinleikin
tai suokukkokoiraisten merkilliset turnajaiset.

Kauhanevan-Pohjankankaan alueen suojeleminen kansallispuistona takaa arvok-
kaan lintusuon säilymisen. Toisaalta alueelle tulevien palvelujen ja suolla liikku-
mista helpottavien rakenteiden oikea sijoittaminen antaa yhä useammalle mahdol-
lisuuden tutustua suon elämään häiritsemättä pesiviä lintuja.

Muut luonnonsuojelualueet

Yleistä

Kansallispuistot on perustettu luonnonsuojelulain nojalla valtion maalle. Muita
luonnonsuojelulain nojalla perustettuja luonnonsuojelualueita ovat:

— *luonnonpuistot* (20 puistoa, yhteispinta-ala 1 502 km²), jotka on tieteellisin perus-
tein varattu säilytettäväksi täysin koskemattomina ja joissa tämän vuoksi yleisön
liikkuminen on kielletty tai sitä on tarkoin ohjein rajoitettu. Eräissä luonnonpuis-
toissa on polkuja, joilla pysytellen myös yleisö voi tutustua puiston luontoon.

— *soidensuojelualueet* (1982 perustettu 59 aluetta, 685 km²), jotka ovat uudentyyppisiä suojelualueita Suomessa. Ne on, kuten kansallis- ja luonnonpuistotkin perustettu lailla valtion maalle, mutta niiden rauhoitusmääräykset ovat lievemmat. Tavoitteena on alueisiin sisältyvien turvemaiden säilyttäminen luonnontilaisina.

— *muut luonnonsuojelualueet* (1982 428 aluetta, 87 km²), jotka on lääninhallituksen päätöksellä rauhoitettu yksityismaille. Näiden yleensä pienten alueiden luonne vaihtelee luonnonpuistotyyppisistä linnustonsuojelualueista kulttuurimaiseman kannalta arvokkaisiin kartanopuistoihin.

Luonnonsuojelulain nojalla perustettujen suojelualueiden lisäksi valtion mailla on *metsähallituksen päätöksellä* muodostettuja suojelualueita, ns. erikoismetsiä:

— *aarnialueet*, jotka säilytetään kokonaan koskemattomina alkuperäisen luonnon näytteinä. Luontonsa puolesta ne ovat siten rinnastettavissa kansallis- ja luonnonpuistoihin.

— *luonnonhoitometsät*, jotka on perustettu maiseman, eläimistön tai kasvien suojelemiseksi tai retkeilyn ja virkistykseen tarpeita varten. Luonnonhoitometsiin voi sisältyä koskemattomina säilytettäviä aarniosia, ns. puistometsäperiaattein hoidettavia osia ja joskus myös tavanomaisia talousmetsäosia. Moniin luonnonhoitometsiin on järjestetty retkeilyä palvelevia rakenteita, kuten telta-alueita, keittopaikkoja ja polkuja. Kahdesta metsähallituksen luonnonhoitometsästä, Kylmäluomasta ja Hossasta, muodostettiin 1979 ensimmäiset valtion retkeilyalueet, jotka on perustettu 1973 annetun ulkoilulain nojalla.

— *ojituksesta rauhoitetut suot*.

Tilanne Kauhajoella

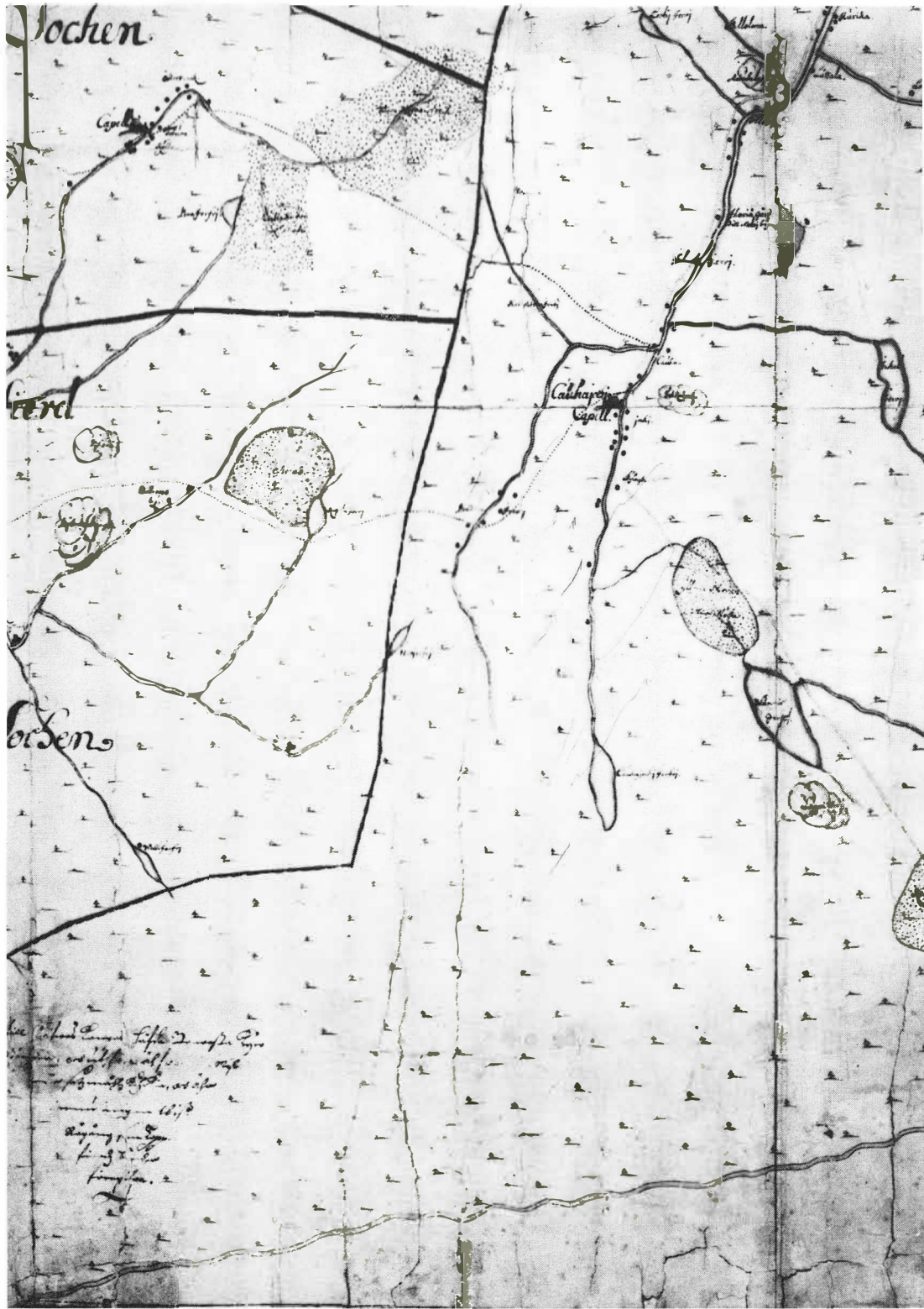
Edellä mainittuja luonnonsuojelualueita ei Kauhajoella tällä hetkellä ole. Aiemmin luonnonhoitometsänä ollut Lauhanvuoren alue on nyt kansallispuisto. Uusia luonnonsuojelualueita sisältyy vireillä oleviin valtakunnallisiin suunnitelmiin, kuten lintuvesien-, harjujen- ja soidensuojeluohjelmiin.

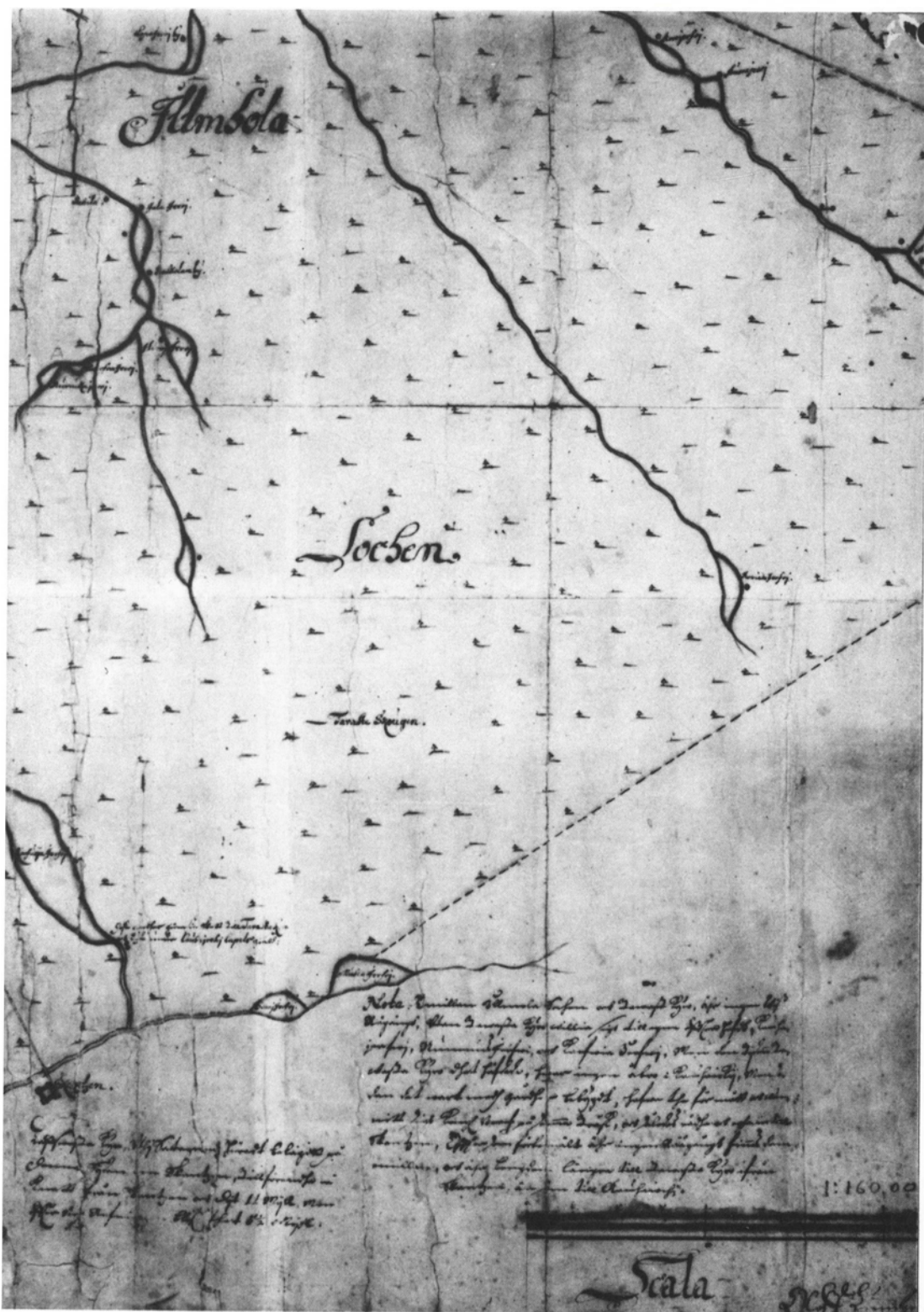
Sen sijaan yksittäisiä luonnonmuistomerkkejä on rauhoitettu. Metsähallituksen toimesta on valtionmaalla rauhoituskilven saanut Kuivakaivo-niminen harjukuoppa Nummikankaalla, sekä Vakkurin kylässä sijaiseva, aikaisemmin valtionmaalla ollut vanha oksikas, ylipuiksi kehittynyt kangasmänty.

Yksityisen omistamalla maalla sijaitsevalle luonnonharvinaisuudelle antaa lääninhallitus rauhoituspäätöksen maanomistajan hakemuksesta. Kauhajoen pinta-alaan nähden näitä tapauksia on vähän. Rauhoituspäätös on vain kolmella kohteella. Muurahaiskylässä on maantien varressa kookas rehevöitynyt pihämänty, joka on rauhoitettu v. 1970. Toinen rauhoituspäätös v. 1958 koskee kahta maisemasta erottuvaa tienvarsimäntyä vanhan Hyypäntien varrella Korhoskylässä ja kolmas (1983) Kirkonkylässä Paukkulan asuntoalueella.

On syytä olettaa, että moni luonnonmuistomerkki vielä odottaa rauhoituspäätöstään saadakseen olla osoituksena maanomistajan harrastuksesta säilyttää edustavia luonnonkohteita tuleville sukupolville.

Lähteet: Suomen kansallispuistot, Suomen Luonto 4/82. (Puistojen esittely J-P. Flander, Metsähallitus, Luonnonsuojelualueoimisto.)
Kansallispuistot, Metsähallitus 1982.

Kartta eräistä Pohjanmaan pitäjistä. VA; MH III/206/1
Lundhgren 1680
Valokuva kartan eteläosasta

Toivoa sopii, että kaubajokelainen maisema säilyy monipuolisena ja tasapainoisena ihmisen ja luonnon välillä.

Tämä tasapaino on syntynyt monien vuosisatojen aikana eikä se vielä ole pahasti järkkynyt.

ISBN 951-99458-8-1

